ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Одеський інститут
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В XXI СТОЛІТТІ

Збірник наукових праць
за матеріалами III Міжнародної
науково-практичної конференції до
Дня науки України, присвяченої
30-РІЧЧЮ УКРАЇНИ

Одеса – 2021

МАУП

ПрАТ "ВНЗ
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
О д е с ь к и й і н с т и т у т

Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
НАН України

«ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В XXI СТОЛІТТІ»

Збірник наукових праць
за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції
до Дня науки України,
присвяченої 30-річчю незалежності України

14 травня 2021 р.

Одеса – 2021

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Одеський інститут
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

«Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті»: ***Зб. наук. праць за матеріалами III Міжн. наук.-практ. конф. до Дня науки України,присвяченої 30-річчю незалежності України*** *(14 травня, 2021 р., м. Одеса) /* Міжрег. Академія управління персоналом. Одеськ. ін-т. Інститут проблем ринку та ек.-екол. досліджень НАН України. Одеса: Лерадрук, 2021. 194 с.

УДК 001.18/.89+330.1“21”
ISBN

Рекомендовано до друку Вченою радою ОІ ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(протокол № 3 від 21.04.2021 р.)

Рецензенти:

Захарченко Олег Володимирович, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу і менеджменту Одеської державної академії будівництва та архітектури

Дришлюк Ігор Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія:

Каракасіді Олена Федорівна, кандидат наук з державного управління, доктор філософії в галузі права, професор Міжнародної Кадрової Академії, директор Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Топалова Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, професор МКА, старший науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Пьохов Віктор Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правових дисциплін Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», професор Міжнародної Кадрової Академії

Золотарьова Олена Адольфівна, доцент кафедри, заступник завідувача кафедри правових дисциплін Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», ад’юнкт-професор Міжнародної Кадрової Академії, упорядник збірника, літературний редактор

Доповіді подаються за оригіналом рукопису українською та російською мовами.

Збірник розрахований на економістів, менеджерів, юристів, політологів, державних службовців, психологів, істориків, культурологів, наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів та студентів.

© Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ « МАУП», 2021
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2021
© Автори статей, 2021
© О. А. Золотарьова, оригінал-макет, 2021

ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Збірник наукових праць підготовлено за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, організованої Одеським інститутом ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (Одеський інститут МАУП) разом з Інститутом проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса) до Дня науки і з нагоди 30-річчя незалежності України.

ІІІ Міжнародна науково-практична конференція на тему **«Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті»** відбулася в Одеському інституті МАУП 14 травня 2021 року, напередодні Дня науки України. Конференція присвячена 30-річчю незалежності України та включає дослідження проблем 30-річного шляху держави та перспективи її розвитку. У конференції взяли участь науково-педагогічні працівники, аспіранти та студенти Одеського інституту та інших закладів вищої освіти Одеси, Києва та Київської області, Данії, науковці Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, практики з Одеси, Швеції та США. Учасники конференції розглянули під час пленарного засідання та роботи двох секцій широкий спектр сучасних проблем, представлених у наукових статтях трьох розділів цього наукового збірника:

Розділ 1 – Місце і роль соціально-гуманітарних наук у розвитку суспільства.

Розділ 2 – Дослідження проблем сучасного управління, ринку, економіки та екології.

Розділ 3 – Студентські наукові статті.

Серед авторів Збірника:

- Лисюк Володимир Митрофанович – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса);

- Олійник Георгій Юрійович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри «Управління та адміністрування» Інституту економіки та менеджменту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (м. Київ);

- Лозова Тамара Іллівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та фінансів Приватного вищого навчального

закладу «Бориспільський інститут муніципального менеджменту при Міжрегіональній Академії управління персоналом» (Київська обл.);

- Каракасіді Олена Федорівна – кандидат наук з державного управління, доктор філософії в галузі права МКА/МАУП, професор кафедри правових дисциплін, директор Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

- Топалова Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, професор Міжнародної Кадрової Академії (МКА), старший науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса); доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Пьохов Віктор Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, професор МКА, завідувач кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Крамський Сергій Олександрович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Домбровський Олексій Ілліч – кандидат історичних наук, доцент, професор МКА, доцент кафедри загальноправових дисциплін і міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; професор кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Домбровська Лариса Федорівна – кандидат історичних наук, доцент, професор МКА, професор кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Репнова Тетяна Петрівна – кандидат психологічних наук, доцент, магістр публічного управління та адміністрування, доцент кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін, науковий керівник Студентського наукового клубу «ПСИХОЛОГ» Одеського інституту МАУП;

- Коломієць Ірина Семенівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Горгота Олеся Богданівна – кандидат філософських наук, юрист, директор Вишгородської спеціалізованої школи “Сузір’я” Вишгородської міської ради (м. Вишгород, Київська обл.);

- Золотарьова Олена Адольфівна – доцент кафедри, заступник завідувача кафедри правових дисциплін, вчений секретар Одеського

інституту МАУП, ад'юнкт-професор МКА, науковий керівник Студентського наукового Клубу «ФЕМІДА»; член ГО «Одеська гуманітарна традиція»;

- Лозова Тетяна Петрівна – молодший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України; старший викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Шевчук Вікторія Вікторівна – старший викладач кафедри теорії та філософії права Одеського державного університету внутрішніх справ;

- Войцех Вікторія Сергіївна – старший викладач кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Асєєв Роман Олександрович – старший викладач кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП; психолог Приморського районного відділу Одеської Філії ДУ «Центр пробації»;

- Швєдова Крістіна Вячеславівна – викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Ігнатушенко Олександра Сергіївна – викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Кованська Наталія Сергіївна – викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Москальова Віра Анатоліївна – викладач кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Пьохова Світлана Вікторівна – викладач кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Іванов Олександр – майстер бізнес-адміністрування з фінансів та інвестицій, спеціаліст Family Office інвестиційної компанії Golub Capital, LLC (м. Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки);

- Томей Крістоф – асистент кафедри дизайна та комунікацій Університету Південної Данії (м. Колдінг, Данія);

- Ісікова Надія, магістр з морського права і політики, юрист фірми, випускниця Всесвітнього морського університету (Word Maritime University, м. Мальмо, Швеція);

- Золотарьова Крістіна Сергіївна – культуролог, експерт-східнознавець, дизайнер; член ГО «Одеська гуманітарна традиція»;

- Буюклі-Таран Тетяна Петрівна – аспірантка Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса);

- Діордієв Віктор Олексійович – здобувач Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса).

Результати студентських досліджень представлені у статтях студентів та магістрантів Одеського інституту МАУП, членів студентських наукових Клубів: спеціальності «Менеджмент» (у співавторстві) – студента 4 курсу, члена Клубу «М:АНГО» Джугелі Георгія; спеціальності «Економіка» – магістрантки 1 курсу заочної форми навчання Ємельянової Яни; спеціальності «Право» – магістрантки 2 курсу заочної форми навчання Рибалової Лариси, студенток 2 курсу, членів Клубу «ФЕМІДА» Артьомової Ганни і Русавської Наталії, студента 5 курсу заочної форми навчання Градінара Віталія; спеціальності «Психологія» – студентки 1 курсу Лукашової Діани (у співавторстві).

Також на конференції з доповіддю «Індивідуалізація навчання в управлінні закладом освіти» виступила директор комунального закладу «Синяківський хіміко-технологійчний ліцей-заклад загальної середньої освіти І-ІІ ступенів № 15» Бучанської міської ради Київської області Пасальська Валентина Миколаївна.

Публікації наукових працівників Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України виконані в рамках відповідного наукового проєкту.

Вже кілька років Інститут проблем ринку співпрацює з інститутом ПрАТ «ВНЗ «МАУП», провідні науковці ІПРЕЕД доктори економічних наук В. М. Лисюк, О. В. Нікішина, Т. В. Уманець та інші, а також кандидат економічних наук І. А. Топалова і молодший науковий співробітник Т. П. Лозова, що викладають економічні дисципліни в Одеському інституті, є постійними учасниками спільних Міжнародних та Всеукраїнських конференцій, що проводяться в Одеському інституті МАУП. Нинішня конференція та збірник за її матеріалами підготовлені силами обох закладів.

Автори статей Збірника дослідили проблеми протидії корупції, розвитку сучасної освіти, верховенства права, захисту інтелектуальної власності, міжкультурної комунікації, етнопсихології, ролі емоційного інтелекту сучасного лідера публічної служби, історичні аспекти розвитку України. На основі есе студентів Одеського інституту МАУП проведено дослідження, як студентство бачить майбутнє України через 20 років. Досліджено механізми логістичного регулювання в ринковій економіці, зокрема ринку плодово-ягідної продукції українського причорномор’я, питання нематеріальних активів у формуванні

статутного капіталу, особливості формування потенціалу ресурсного забезпечення регіону, програми розвитку операторів контейнерних терміналів, особливості управління персоналом в умовах пандемії. Студентські дослідження присвячені аналізу ролі культурної самоідентифікації для розвитку країни, правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів, інституту всеукраїнського референдуму, співробітництва держав у сфері охорони здоров'я в умовах пандемії.

Науковими керівниками магістрантських та студентських праць стали науково-педагогічні працівники Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» – к.і.н., доцент, професор МКА Домбровський О. І., доцент кафедри, ад'юнкт-професор МКА Золотарьова О. А., старший викладач Перова Л. В., викладач Швєдова К. В.

Редакційна колегія зберегла за собою право на редагування матеріалів. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, яка може не збігатися з думкою громадської редакції. За вірогідність матеріалів відповідальність несе автор.

Збірник розрахований на економістів, менеджерів, юристів, політологів, державних службовців, психологів, істориків, культурологів, наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів та студентів.

Редколегія вдячна усім авторам Збірника, вітає всіх з Днем науки України, з прийдешнім 30-річчям незалежності нашої країни, сподівається на подолання кризових явищ у державі, пандемії коронавирусної хвороби, бажає здоров'я, творчої наснаги та сподівається на подальшу співпрацю!

РОЗДІЛ 1

Місце і роль соціально-гуманітарних наук у розвитку суспільства

УДК 330.32+316.4 (477):37.0

Олена Каракасіді,
кандидат наук з державного управління,
доктор філософії в галузі права МКА/МАУП, професор МКА,
директор Одеського інституту МАУП

ОленаЗолотарьова,
доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП, ад'юнкт-професор МКА

Діана Лукашова,
студентка 1 курсу спеціальності «Психологія»
Одеського інституту МАУП

МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ ОЧИМА СТУДЕНТСТВА

Анотація. *У рік 30-річчя незалежності України проаналізовано думки студентів та молоді щодо майбутнього України. Зокрема, в основу дослідження покладено есе студентів 1-2 курсів Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» на тему: «Якою я бачу Україну через 20 років».*

Abstract. *In the year of the 30th anniversary of Ukraine's independence, the opinions of students and young people about the future of Ukraine were analyzed. In particular, the study is based on an essay by students of 1-2 courses of the Odessa Institute of PJSC «IAPM» on the topic: «How I see Ukraine in 20 years».*

Вступ. Молодь у всі часи представляла собою особливу цінність для суспільства, займає важливе місце в соціальних відносинах, виробництві матеріальних і духовних благ. Становище молоді в суспільстві та ступінь її участі у розвитку країни залежить як від держави, так і від власної активної життєвої позиції. З одного боку, молодь планує і будує своє майбутнє, тому повинна враховувати досвід поколінь, а з іншого боку, суспільство і держава повинні переосмислити, заново відкрити молодь як суб'єкта історії, як головний чинник змін, як соціальну цінність. В Україні концепція молодіжної політики держави являє собою цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських об'єднань та інших соціальних інститутів, спрямовану на вирішення проблем молоді в усіх сферах її

життєдіяльності. На сьогоднішній день держава пропонує систему заходів, програм з метою створення умов для реалізації соціального, інтелектуального, культурного та економічного потенціалу молодого покоління. Використовуючи свої креативні здібності, думки, пропозиції, молоді люди створюють нові організації, об'єднання та рухи. Саме молоді люди, студентство в 1990 році організували «Революцію на граніті», саме вони утвердили європейський цивілізаційний вибір українського народу в 2013–2014 рр. Нині молодь називають поколінням перехідного періоду, яке живе в бурхливу епоху радикальних перетворень, у роки потрясінь та нових можливостей, і від неї залежить майбутнє країни.

Постановка проблеми. Категорія молоді в Україні визначається, як правило, межами 14–35 років і налічує близько 11 мільйонів людей [8]. Молодь – це сьогодення, від якого залежить наше майбутнє та майбутнє нашої держави. Багато що залежить від настрою молодих людей, від їх оптимізму та віри у майбутнє, від власного бачення майбутнього країни і власного майбутнього в ній. Щоб з'ясувати ці настрої, ми запропонували студентам 1 і 2 курсу написати есе, за бажанням, на тему: «Якою я бачу Україну через 20 років». При цьому, питання репрезентативності та організації соціологічних досліджень в цій публікації винесено за дужки. Ми не претендуємо на абсолютно істину і розуміємо, що подібні есе в різних регіонах країни можуть дати дещо відмінні результати. Але припускаємо, що в будь-якому регіоні України молодь і студенти хочуть щасливо жити у вільній, мирній, розвиненій державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми молодіжної політики, участі молоді в розбудові держави досліджували українські фахівці С. Бульбенюк, В. Головенько, В. Гупаловська, М. Головатий, О. Каретна, І. Корнієнко, В. Овсяннікова, І. Шепеленко, російські вчені Ю. Волков, В. Павловський та інші. В ІНТЕРНЕТі є безліч матеріалів про роль молоді у розбудові держави. Але ґрунтовного дослідження, як українська молодь бачить майбутнє країни, досі не проведено.

Мета цього дослідження – з’ясувати погляди молоді, зокрема студентства, на майбутнє України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Настрої молоді в кожній країні, вважаємо, багато в чому залежать від ефективності молодіжної політики, від демократичності держави. Наразі молодіжна політика в Україні регулюється низкою застарілих законів, зокрема

Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (прийнята 1992 році) [4], Законів України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [7] та «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [5] (прийняті у 1993 та 1998 роках відповідно). Тому на основі «Європейської хартії про участь молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівнях» розроблено законопроєкт № 3718 «Про основні засади молодіжної політики», який 21.07.2020 р. прийнято в першому читанні [6].

Проєкт визначає, що молодь – молоді особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства віком від 14 до 29 років, які перебувають в Україні на законних підставах. Цей підхід до визначення поняття «молодь» в Україні не збігається з нинішнім (14–35 років),також не збігається з підходом ООН, за яким молоддю вважають людей віком 15–24 років. У Стратегії Європейського Союзу молодими визнають людей віком 13–30 років [1]. Будемо тут виходити з того, що молодь – це люди з 14 до 30 років.

Законопроєкт пропонує принцип «Жодних рішень для молоді без молоді». Передбачено розвиток інфраструктури: молодіжні центри та молодіжні працівники, грантова підтримка інститутів громадянського суспільства, що працюють з молоддю. Європейська практика говорить нам, що частину функцій природньо беруть на себе молодіжні та дитячі громадські організації, проєкт Закону стимулює цей процес та усуває низку бар'єрів в їх діяльності. Проєктом Закону передбачено розробку Національної молодіжної стратегії. Цей документ буде основою довгострокового планування у сфері молодіжної політики.

Наразі Указом Президента від 2 березня 2021 року № 94/2021 затверджена «Національна молодіжна стратегія до 2030 року», яка констатує, що станом на 1 січня 2020 року в Україні нараховувалося близько 10,6 млн. людей віком від 14 до 35 років, третина з яких — в обласних центрах, третина — у невеликих містечках, решта — у сільській місцевості. Враховуючи існуючі тенденції, чисельність молоді у суспільстві зменшиться більше ніж удвічі з близько 11 млн. осіб у 2018 році до понад 5 млн. осіб у 2030 році. Метою Стратегії стало створення можливостей для української молоді бути конкурентоспроможною, брати участь у житті суспільства, свідомо робити свій внесок у подальший його розвиток [10].

Сьогодні є думка, що українська молодь є недостатньо політично активна, не ходить на вибори, проявляючи політичний

абсентеїзм; як у великих, так і в малих містах молоді люди не вірять у те, що можуть бути каталізаторами змін. [2]. Проте саме молоді люди, як доводить світовий досвід, були двигунами революцій, прогресу і розвитку, включаючи українську історію. На молодих могла покластися держава під час війни, у післявоєнний період, у часи криз [3]. Наприклад, на території Міжрегіональної Академії управління персоналом в Києві поставлено скульптурну групу «Студенти МАУП – учасники Помаранчевої революції».

Разом з тим, недоліки в протидії корупції, відсутність помітного зростання економіки, помилки недосвідчених представників нової влади часто роблять з молодих людей циніків, що не бачать жодних позитивних змін, розчарованих і зневірених у майбутньому, бажаючих жити і працювати за кордоном. Але в критичні моменти сучасної української історії саме молодь і студентство демонстрували активність, свідомість і навіть героїзм. Є великий прошарок активної молоді, що бере участь в громадському житті, прийшла в політикум, цікавиться багатьма питаннями, займається науковою діяльністю.

З інформації в ІНТЕРНЕТі бачимо, що молодь цікавлять як проблеми розвитку економіки та її екологізації, так і якість продуктів харчування, вплив раціону харчування на організм людини, сучасні аспекти охорони природи у контексті сталого розвитку, також проблеми інвестиційного клімату, відновлюваної енергетики, проблеми культури, життя української діаспори, формування особистості, розбудови суспільства, здоров’я та спорту, інші.

На сайті Українського Католицького Університету висловлена цікава дискусійна позиція щодо сучасної молоді історика і викладача цього Університету Ярослава Грицака: «… Для вашого покоління все залишається невідомим. Усе, що ви можете, – бігти по країні і кричати всюди про себе, аби вас помітили. Ви є непевним класом у непевні часи. Ваш лозунг – багатій або вмирай, як це не прикро. Схема дуже проста: за своїми ознаками ви є молодим середнім класом, що за становищем ближчий до пролетаріату. Ви – соціальний клас без великого майбутнього, така собі суміш поколінням digital, можете знищувати всі кордони навколо себе… Ваше покоління могла з’їсти війна і криза, але ви вижили і добре розвиваєтеся. Для вас головною стала можливість самовираження… Ваше покоління вже сформувалося як тип, і за вами нове невідоме майбутнє. Треба лише подивитися на зміни, що відбуваються в Україні та світі, як на шанс» [9]. Попри категоричну оцінку сьогоднішньої молоді, з якою ми не

згодні, історик підмітив окремі типові ознаки і сподівається, що сьогоднішня студентська молодь використає свій шанс. Наш аналіз думок студентів про майбутнє країни, наведений нижче, дещо спростовує сувору оцінку Я. Грицака.

Наприкінці 2020 року нами було запропоновано есе на тему: «Якою я бачу Україну через 20 років?» 42 студентам 1 та 2 курсу спеціальностей Менеджмент, Право та Психологія Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП». Аналіз текстів показав, що більшість студентів вказала: «Якою буде наша країна – залежить від кожного з нас», від того, чи будуть молоді люди небайдужими, скільки зусиль буде вкладено, щоб мрії стали дійсністю.

Студенти вірять, що через 20 років в Україні не буде війни, що ми наздоженемо розвинуті країни, буде меншим рівень злочинності, а дотримання прав і свобод людини і громадянина та умови праці стануть настільки кращими, що молодь не буде помишляти їхати до чужих країн працювати. Студентка 2 курсу написала: «Якщо ми хочемо бачити свою країну культурно, політично, духовно і економічно розвинутою державою, яка буде відстоювати свої інтереси, ми повинні розвиватися самі, і тим самим розвивати рідну країну».

Студенти підкреслюють, що маємо родючі поля, сподіваються, що вони не виснажаться за 20 років, що наше зерно буде годувати багато країн і давати в Держбюджет додаткові гроші. Автори есе бачать через 20 років нові будівлі, стадіони, театри, парки. Зросте рівень майстерності українських акторів, виконавців, значення культурних цінностей, люди будуть активніше займатися спортом, відвідувати театри, виставки, численні концерти. Але при цьому, вважають окремі студенти, не слід втратити народні традиції, вишиванки, танці, співи, музичні народні інструменти і українських дух.

Багато думок висловлено про екологію майбутнього, чисте повітря, красу української природи. Одна студентка сподівається, що через 20 років впаде рівень злочинності, буде подолана корупція, і це залежить від сьогоднішньої молоді, студентства.

Окремих авторів хвилює питання, щоб українці, нарешті, самоідентифікувалися, зрозумівши, що ми – єдина сім'я, про яку так мріяв наш геній Тарас Шевченко. Люди перестануть шкодити один одному, стануть більш толерантними, полюблять все українське і стануть справжніми патріотами своєї рідної землі. «Зміни починаються, коли люди стають єдиним народом і протистоять несправедливому відношенню влади. Разом ми можемо це зробити… Рух – це наше

майбутнє», – пише студент. Студенти сподіваються на чесних депутатів, велич майбутніх Президентів України. Автори відмічають значення для України великих постатей Тараса Шевченка та Богдана Хмельницького, а також Олександра Довженка, чиє життя є прикладом для українців, що бажають змін і гарного життя у майбутньому. Студенти згадують, як наші предки мужньо шаблею і кров'ю боролись за мову українську, за свободу і за право бути незалежною державою, і ця героїчна боротьба триває досі… Але сидіти і чекати, що колись настане день, коли все буде добре – це не вихід, потрібно щось робити самому для цього та спонукати інших навколо себе – кажуть студенти. Бажаєш щось змінити – почни з себе і вноси особистий вклад до кращих змін у нашій Батьківщині – ось думка багатьох студентів молодших курсів.

Звернута увага студентів і на потенційні можливості українського туризму, на необхідність створити умови для праці і високих доходів, щоб українці не мріяли їхати за кордон працювати.

Одна з авторок зазначила, що вона не хоче жити через 20 років серед роботів, тому що хоче спілкуватися з людьми, сміятись, плакати, переживати, співчувати, кохати, приносити людям користь і бути щасливою, а не стати черствою та німою серед роботів. Вона сподівається, що через 20 років наша країна стане більш демократичною, будуть дотримуватись права і свободи людини, чиновники та депутати перестануть брехати народові, Україна буде економічно розвиненою та щасливою.

В основному студенти акцентували увагу на перспективному розвитку України в таких напрямах (*відсотки приблизні, кількість відповідей перевищує кількість авторів есе, оскільки кожен вказав декілька позицій*):

- завершення війни, мир на Донбасі, повернення Криму – 20 осіб, 23,3 %;
- екологія, довкілля, можливості земельних ресурсів – 11 осіб, 13 %;
- зміна ментальності населення, подолання конфліктності, толерантність, захист прав людини, повага до державної мови – 10 осіб, 12 %;
- покращення умов праці, зростання зарплат і пенсій, щоб люди не мігрували працювати за кордон – 9 осіб, 10,5 %;
- економічне зростання, розвиток середнього класу, інноваційні технології, Україна буде серед розвинених країн – 8 осіб, 9,3 %;

- значне зниження рівня злочинності та корупції – 6 осіб, 7 %;
- розвиток техніки, будівництва – 4 особи, 4,7 %;
- знання історії України і повага до історії – 3 особи, 3,5 %;
- доброчесні та ефективні народні депутати та Президенти України – 3 особи, 3,5 %;
- вступ до Європейського Союзу – 2 особи, 2,3 %;
- демократизація в Росії, зміна стосунків з РФ – 2 особи, 2,3 %.

По 1-му студенти висказали такі позиції:

- буде демографічне зростання;
- кількість народжених дітей перевищуватиме показники смертності;
- покращиться рівень медицини;
- вища освіта стане якісніше, буде подолано плагіат і корупцію в освіті;
- будуть краще долатися пандемії на кшталт Covid-19;
- Україна стане «другою Швейцарією», відмовившись від СНД та ЄС і ставши нейтральною державою.

Окремі автори есе висловили думку, що народ не вміє вчитися на власних помилках, тому їм важко сказати, що чекає нинішню молодь завтра. Є й більш песимістичні прогнози студента: «Можливо, Україну розпродадуть іншим країнам, можливо, влада зовсім пограбує усе підряд, а можливо – народ прокинеться і виправить все... Вважаю, щось змінити можна буде лише тоді, коли нове покоління майже повністю замінить старе». На щастя, це одиноке висловлювання, хоча, безумовно, за 20 років буде вже нове покоління.

Інша студентка пише, що при прогнозуванні не слід оперувати лише чорно-білими категоріями, очікуючи повний занепад або цілковитий розквіт, варто так розпорядитися ресурсами і можливостями, щоб кожна людина відчувала захищеність своїх прав і свобод та чесною працею могла забезпечити собі та своїй родині гідний рівень життя. Тобто, дівчина звертає увагу на обов’язки держави перед людиною і гідність поведінки самої людини, щоби покращити життя на краще.

Багато авторів висловили бажання, щоб народ України відчув себе єдиною родиною, політичною нацією через 20 років, у 2040-х роках, щоб «кожен українець пишався Україною, щоб кожна людина була дійсно патріотом з дитинства, а люди усіх національностей гордо називали себе українцями».

Висновки. Наше дослідження показало, що студенти молодших курсів цікавляться багатьма проблемами і мають в своїх прогнозах позитивний настрій. Вони мають розвинені ціннісні орієнтації і усвідомлюють сучасну незалежну Україну як продовження давньої української історії. Їх об'єднує бажання жити під мирним небом в успішній правовій європейській державі. Абсолютна більшість студентів, що взяли участь в дослідженні, сподівається на велич нашої держави через 20 років, яка поряд з великими країнами світу буде активно розвиватися. Звичайно, двадцять років – для історії малий строк, але і він, вважають сьогоднішні студенти, може дати старт тому, що у майбутньому може привести нашу країну до більшої досконалості.

Список використаних джерел

1. В Україні планують знизити офіційний вік молоді з 35 до 29 років. УКРІНФОРМ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3067292-v-ukraini-planuut-zniziti-oficijnij-vik-molodi-z-35-do-29-rokiv. html (дата звернення: 15.03.2021).

2. Колдомасов Ілля. Громадська та політична активність молоді: сучасна дійсність. Громадській простір. URL: https://www.prostir.ua/?focus=hromadska-ta-politychna-aktyvnist-molodi-suchasna-dijsnist (дата звернення: 15.03.2021).

3. Молодь – майбутнє України. URL: http://law.nau.edu.ua/uk/molod-i-zakon/975030514 (дата звернення: 15.03.2021).

4. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15 грудня 1992 року № 2859-XII. Редакція від 03.03.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text (дата звернення: 15.03.2021).

5. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року № 281-XIV. Редакція від 01.01.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14#Text (дата звернення: 15.03.2021).

6. Про основні засади молодіжної політики: законопроєкт № 37183718 від 23.06.2020.Картка законопроєкту. Прийнято в першому читанні 21.07.2020 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69244 (дата звернення: 15.03.2021).

7. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 року № 2998-XII.

Редакція від 09.08.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text (дата звернення: 15.03.2021).

8. Розподіл постійного населення України за статтю та віком. Державна служба статистики України. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_rpnu2019.pdf (Дата звернення: 09.03.2021).

9. Чому українську молодь називають «поколінням без майбутнього»? Сайт Українського Католицького Університету. URL: https://ucu.edu.ua/news/chomu-ukrayinsku-molod-nazyvayut-pokolinnyam-bez-majbutnogo-studway/ (дата звернення: 15.03.2021).

10. Національна молодіжна стратегія до 2030 року: затверджена Указом Президента від 2 березня 2021 року № 94/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/942021-37337 (дата звернення: 06.04.2021).

УДК 94(477)

Лариса Домбровська,
кандидат історичних наук, доцент, професор МКА,
професор кафедри загальнонаукових,
спеціальних та поведінкових дисциплін,
Одеського інституту МАУП

Олексій Домбровський,
кандидат історичних наук, доцент, професор МКА,
доцент кафедри загальноправових дисциплін і міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЖИТТЯ НАРОДНИХ МАС НАПЕРЕДОДНІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ В МЕМУАРАХ ІНОЗЕМЦІВ

Анотація. *Досліджено окремі мемуари іноземців, які характеризували життя народних мас напередодні Української національної революції середини XVII* століття.

Abstract. *Some memoirs of foreigners who characterized the life of the masses on the eve of the Ukrainian national revolution in the middle of the XVII century have been studied.*

Вступ. Українська революція середини XVII століття завжди викликала значний інтерес серед дослідників. Боротьба українського народу за відродження своєї держави в зазначений період є важливою сторінкою української історії. І ми дізнаємось про неї не лише із вітчизняних джерел, але і зарубіжних.

Постановка проблеми. В історії українського державотворення гідне місце займає боротьба українського народу за відродження своєї держави з часів Київської Русі. Тому, дана тема займає одне з першорядних місць в науковому середовищі. Важливо зазначити, що дослідники намагались проаналізувати передумови, причини наростання національно-визвольної боротьби. Про життя українського народу писали і іноземні джерела.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відображенням у працях іноземців історичних умов, в яких знаходилось українське суспільство, займались відомі науковці – В. А. Смолій, Я. Р. Дашкевич,

Ю. А. Мицик, Д. С. Наливайко, П. С. Сохань та ін. Для нас є досить важливим звернутись до окремих мемуарів іноземців з питань висвітлення життя українського народу напередодні Української національної революції середини XVII століття.

Мета дослідження – проаналізувати окремі дані іноземних мемуарів про становище українського народу у першій половині XVII століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою сторінкою в історії українського народу є його національно-визвольна боротьба за відродження своєї державності. Після Люблінської унії 1569 року, коли українські землі ввійшли до складу Речі Посполитої, соціально-економічне, політичне, духовне життя українського народу стає надзвичайно тяжким. Погіршувалось воно і в першій половині сімнадцятого століття. Аналізом причин такого нестерпного становища займалось багато вітчизняних науковців. Так, Р. Іванченко бачила одну з головних причин участі широких народних мас у зростаючій боротьбі їх проти польської влади – це «соціальне гноблення народних мас, посилення кріпосницької неволі, панщини, збільшення натуральних поборів, відробіткових днів» [1, с. 113].

Аналогічно відзначають це у своїх мемуарах іноземці. Французький інженер Гійом Левассер де Боплан у праці «Опис України» пише наступне про безправне становище селян: «… селяни змушені віддавати своїм панам усе, чого ті захочуть, так що немає нічого дивного, коли ці нещасні ніколи нічого не відкладають для себе, перебуваючи у таких тяжких умовах залежності. Але і це ще не найважливіше, оскільки пани мають необмежену владу не тільки над їхнім майном, але й над їхнім життям…Тому як трапляється, що ці бідні селяни потрапляють у повну залежність до злих панів, то опиняються у ще жалюгіднішому стані, ніж каторжани на галерах. Таке рабство і призводить до того, що багато хто тікає…» [2, с. 32]. Дана інформація є досить важливою, так як її подає французький військовий інженер, картограф, будівничий ряду фортець, який перебував на службі польського короля з 1630 по 1648 рік. Праця «Опис України» є досить цінною при вивченні історичних подій, що відбувались на українських землях у першій половині сімнадцятого століття та напередодні Української національної революції середини XVII століття. Взагалі, книгу «Опис України» Гійома Левассера де Боплана вперше було надруковано в Руані у 1651 році Жаком Кайде, а через дев’ять років вона ним була видана вдруге більшим тиражем [3, с. 152].

Відомі історики В.Литвин, А.Слюсаренко, В.Король, О.Сокирко та інші, характеризуючи життя народних мас, акцентували увагу на колонізаційних процесах та їх впливу на господарську діяльність. Вони підкреслюють: «Більшість осілої людності гуртувалася навколо дрібних міст і замків…, займаючись торгівлею, ремеслами, сільським господарством і допоміжними промислами (полюванням, риболовлею, бортництвом, тощо). Як правило, цією господарською діяльністю займалось не тільки сільське населення, а й городяни, що були змушені часто змінювати місце проживання й характер занять» [4, с. 164]. Про значне поширення матеріального становища у зазначений період пише польський дослідник Януш Качмарик: «Головною причиною раптового погіршення матеріального становища українських селян була розбудована до небачених в інших частинах країни розмірах система оренд…Орендарі намагались з підлеглих їм теренів витиснути максимум користі, до того ж у найкоротший термін…тягар лягав на плечі місцевого селянства» [5, с. 51]. Про свавілля польської шляхти в України ми читаємо і у праці французького офіцера, який командував загоном українських козаків, що знаходились на службі французького короля, П'єра Шевальє. У «Розвідці про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків» він зазначає, що «селяни України…неначе раби…вони зобов'язані працювати кінно або пішо три-чотири дні щотижня для панів», обтяжені іншими платами, зобов'язані «платити десятину від баранів, поросят і всяких земних плодів…» [3, с. 156].

Отже, ми можемо простежити, що, характеризуючи тяжке соціально-економічне становище народних мас напередодні розгортання національно-визвольної боротьби українського народу за відродження своєї державності, іноземні джерела дають йому досить аналогічну та подібну характеристику. Тобто вона є об'єктивною. Важливо також зазначити, що аналізуючи життя українського народу в мемуарах, іноземці дають високу оцінку освіченості та умінням у володінні різними ремеслами українців. Той же Гійом Левассер де Боплан підкреслює, що «зрештою, правду сказати, вони (українці – Авт.) взагалі розуміються на усіх ремеслах…Одне слово, всі вони досить розумні, але зосереджуються лише на корисному і необхідному…» [2, с. 30]. Також мандрівник, сирійський архідиякон Павло Алепський у своєму «Щоденнику», описуючи події середини XVII століття і зустріч з гетьманом Богданом Хмельницьким, був дуже вражений освітнім рівнем українського народу. Він писав: «…по всій

козацькій землі, ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувало: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їх жінки та дочки , вміють читати та знають порядок богослужби та церковний спів. Крім того, священики вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися вулицями» [3, с. 160].

Висновки. Таким чином, за результатами нашого дослідження, можна зробити висновок, що для всебічного вивчення життя народних мас, їх соціально-економічного, політичного, духовного становища у першій половині сімнадцятого століття та напередодні Української національної революції, велике значення мають не лише історичні джерела вітчизняного походження, а й мемуари іноземців. Але зауважимо, що поряд з цінною інформацією, вони можуть мати і суб'єктивний підхід до окремих подій, фактів. Тому при їх використанні науковці мають це враховувати. Та все ж вони є унікальними джерелами в процесі дослідження та вивчення історії українського народу.

Список використаних джерел

1. Іванченко Р. П. Історія без міфів: Бесіди з історії української державності. К.: МАУП, 2006. 624 с.

2. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. К.:1990. 253 с.

3. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999. 352 с.

4.Історія України./ Заред.В. М. Литвина. К.,200. 607 с.

5. Януш Качмарик. Гетьман Богдан Хмельницький. Перемишль–Львів, 1996. 326 с.

УДК 159.9:005.32

Тетяна Рєпнова,
кандидат психологічних наук, доцент,
магістр публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри загальнонаукових, соціальних
та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Анотація. *Проаналізовано структуру емоційного інтелекту та його значення в лідерських якостях публічних службовців. Автор наголошує, що для удосконалення різних сторін емоційного інтелекту лідерів важливим є розвиток його складових та пов'язаних з ними навичок. Розвиток емоційного інтелекту, на думку автора, суттєво підвищує ефективність публічних службовців у діяльності різних рівнів органів публічної влади.*

Abstract. *The structure of emotional intelligence and its importance in the leadership qualities of public servants are analyzed. The author emphasizes that in order to improve the various aspects of a leader's emotional intelligence, it is important to develop its components and related skills. The development of emotional intelligence, according to the author, significantly increases the efficiency of public servants in the activities of various levels of public authorities.*

Вступ. На сучасному етапі реформування публічної служби України державна політика висуває цілі стимулювання професійного вдосконалення та високих результатів діяльності публічних службовців, інтенсивність роботи і рівень відповідальності яких мають будуватися на принципах демократизації та прозорості, професіоналізму в підготовці управлінських рішень і наданні послуг.

Постановка проблеми. Питання цілеспрямованого формування соціально-психологічних умов діяльності публічної служби лідерами місцевих органів виконавчої влади, що сприяють підвищенню рівня емоційного інтелекту персоналу, професіоналізації публічних службовців, залишається актуальним. На сьогоднішній день йдеться про те, що суспільству, яке розвивається з кожним днем, потрібні сучасні освічені люди з достатнім рівнем емоційного інтелекту та з лідерськими якостями, які можуть приймати відповідальні рішення у

ситуації вибору та прогнозувати їх наслідки, здібні до соціально-психологічної взаємодії, які відрізняються мобільністю, конструктивністю, розвиненим відчуттям відповідальності за долю своєї країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам публічної служби присвятили роботи вчені: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, С. Д. Дубенко, В. І. Луговий, Т. В. Мотренко, О. Ю. Оболенський та ін. Важливу роль в обґрунтуванні особливостей діяльності працівників органів місцевої виконавчої влади відіграли наукові дослідження (Г. Балл, Т. Базаров, М. Боришевський, С. Максименко, Л. Малімон, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик); концепції психологічного забезпечення управління організаціями (Л. Карамушка); психології управління та кадрової роботи (В. Л. Абрамкін, К. М. Гуревич, Б. Ф. Ломов, Л. І. Меньшиков, В. Д. Шадриков, А. В. Філіппов та ін); психології державних службовців (Ю. Н. Гончарова, А. А. Деркач, В. М. Дьячков, А. С. Огнев та ін.); кадрової політики (М. М. Іжа, О. П. Якубовський). У зарубіжній та вітчизняній психології відсутні дослідження, що стосуються передумов і джерел розвитку професійно важливих якостей особистості працівників місцевих органів виконавчої влади, які впливають на ефективність функціонування інституту органів виконавчої влади, зокрема місцевих державних адміністрацій.

Разом з тим, орієнтири щодо компетентісного підходу до формування лідерських еліт держави знаходимо у нормативних документах. Закон «Про державну службу» № 889-19 в редакції від 01.01.2018 р. визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях. Пріоритетом цього закону є застосування компетентісного підходу до оцінювання здатності державних службовців виконувати посадові обов'язки. «Національна молодіжна стратегія до 2030 року», затверджена указом Президента України № 94/2021, орієнтує на сприяння ініціативі та активності молодих громадян в усіх сферах життєдіяльності суспільства й держави; залучення найбільш активних представників молоді до діяльності органів самоуправління; розвиток лідерських якостей та програм лідерської підготовки молоді [3, с. 1].

Мета дослідження – проаналізувати структуру емоційного інтелекту та його значення в лідерських якостях публічних службовців.

Виклад основного матеріалу. Емоційний інтелект є складовою комплексу особистісних якостей публічного службовця, здатного до лідерства.

Здатність до розуміння емоцій і здатність до керування емоціями спрямована на власні емоції службовця й емоції інших людей. Виділяють внутрішньо особистісний і міжособистісний емоційний інтелект публічного службовця, які хоча й припускають актуалізацію різних когнітивних процесів, але повинні бути взаємозалежні [2, с. 94].

У комунікації на основі емоційного інтелекту вибудовується взаємодія, коли люди відчувають бажання розуміти один одного та співпрацювати, потреби задовольняються; в протилежному випадку учасники діалогу агресивні, налякані, не довіряють один одному та не готові співпрацювати. Важливим кроком у розвитку емоційного інтелекту публічних службовців на сучасному етапі є створення нових моделей діяльності публічних службовців на основі включення в систему спеціальних цінностей, етичних принципів, особистісних характеристик, засад розвитку емоційного інтелекту, емпатії. З одного боку, необхідно визначити, що відноситься до інтелекту, з іншого боку, потрібно виділити ті особистісні характеристики, які детерміновані ментальними здатностями емоційного інтелекту. Публічний службовець має опанувати динамічний стиль невербальної комунікації для оптимізації взаємодії та свідомого ставлення до спілкування.

Потребують додаткового наукового дослідження, поряд з емоційним інтелектом публічного службовця, такі взаємозалежні категорії як: емоційне мислення, емоційна компетентність, емоційна культура. Емоційна компетентність визначається, зокрема, як здатність діяти із внутрішнім середовищем своїх почуттів і бажань, відкритість людини досвіду, своїм переживанням. Емоційне мислення семантично ототожнюється з емоційним інтелектом, але розглядається як розумовий процес. Емоційна культура, як діяльність особистості, представлена сукупністю соціальних зразків емоційного реагування, поводження, способів усвідомленого керування власними емоціями, прийомів надання емоційної підтримки партнерам. У цьому випадку особистість виступає активним суб’єктом, відповідальним за результат діяльності. Тут мова вже йде про культуру емоцій особистості публічного службовця, про її розвиток з позиції керування. Культура

емоцій особистості постає як спосіб реалізації сукупності зразків діяльності [2, с. 95].

Психологічні аспекти у процесі формування лідерських якостей особистості публічних службовців розглядаються як розширення її особистісного потенціалу, соціальних компетенцій, комунікативних навичок, достатнього рівня емоційного інтелекту, підвищення психологічної культури та як результат — здатність до самоактуалізації та самореалізації особистості у суспільстві [2, с. 96].

Особливого значення в лідерських якостях набуває емоційний інтелект як сигнальна функція активності та здатність розуміти і керувати своїми емоціями та емоціями інших людей, що допомагає особистості пізнавати власні емоції, розуміти, керувати ними, знати, як вони впливають на інших, виявляти емпатію. Ключове значення мають п'ять головних елементів емоційного інтелекту: самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички [1, с. 136].

Структура емоційного інтелекту, запропонована Дж. Майєром, П. Селовеєм, Д. Карузо в 1990 році, представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура емоційного інтелекту

Структурні компоненти емоційного інтелекту				
Ідентифікація й вираження емоцій		Регуляція емоцій		Використання емоцій у мисленні й діяльності
Власних (вербальне або невербальне)	Інших людей (невербальне сприйняття або емпатія)	Власних	Інших людей	Гнучке планування Творче мислення Переключення уваги Мотивація

Наведена вище структура емоційного інтелекту містить у собі наступні ментальні або когнітивні здатності:

1. усвідомлена регуляція емоцій;
2. розуміння і осмислення емоцій;
3. асиміляція емоцій у мисленні;
4. розрізнення й вираження емоцій.

Завдяки виділенні структури, можна приділяти увагу операціональному вивченню емоційного інтелекту за допомогою

використання тестових методик (прикладом є тест MSCEIT, тест Хола та ін.).

Для удосконалення різних сторін емоційного інтелекту лідерів важливим є розвиток наступних його складових та пов'язаних з ними навичок:

І. Особистісні навички:

- Самосвідомість.
- Емоційна самосвідомість: аналіз власних емоцій і усвідомлення впливу на нас; використання інтуїції при прийнятті рішень.
- Точна самооцінка: розуміння власних сильних сторін і меж своїх можливостей.
- Упевненість у собі: почуття власної гідності й адекватна оцінка своєї обдарованості.
- Самоконтроль.
- Приборкання емоцій: уміння контролювати руйнівні емоції й імпульси.
- Відкритість: прояв чесності й прямоти; надійність.
- Адаптивність: гнучке пристосування до мінливої ситуації й подолання перешкод.
- Воля до перемоги: наполегливе прагнення поліпшувати продуктивність заради відповідності внутрішнім стандартам якості.
- Ініціативність: готовність до активних дій і вміння не упускати можливості.
- Оптимізм: уміння позитивно дивитися на речі.

ІІ. Соціальні навички:

- Соціальна чуйність: уміння прислухатися до почуттів інших людей, розуміння їхньої позиції й активний прояв співчутливого відношення до їхніх проблем.
- Ділова поінформованість: розуміння поточних подій, ієрархії відповідальності й політики на організаційному рівні.
- Вплив: володіння низкою тактик переконання.
- Допомога в самовдосконаленні: заохочення розвитку здатностей інших людей за допомогою відгуків і настанов.
- Сприяння змінам: здатність ініціювати перетворення, удосконалювати методи керування й вести працівників у новому напрямку.
- Командна робота й співробітництво: взаємодія з іншими працівниками й створення команди.

Таким чином, удосконалення лідерства є стимулювання працівників публічної служби до розвитку особистісних якостей, що

сприяють досягненню успіхів у тих або інших сферах діяльності. Проте, серед структурних компонентів емоційного інтелекту можна виявити не тільки емоційні компетенції, але й вольові якості, що характеризують здатності до самовдосконалення, саморегуляції, розширення самосвідомості, соціальних вмінь та навичок.

Висновки. Формування лідерських якостей особистості відбувається через розвиток і саморозвиток лідерських якостей, зокрема підвищення рівня емоційного інтелекту у публічних службовців, їх вдосконаленню, створенню правових, організаційних умов для самореалізації лідерського потенціалу. Визначення емоційного інтелекту публічних службовців можливе через широке коло науково обґрунтованих тестів. Розвиток емоційного інтелекту суттєво підвищує ефективність публічних службовців у діяльності різних рівнів органів публічної влади, в різних соціальних сферах і сприяє комунікації і конструктивній взаємодії.

Список використаних джерел

1. Ґоулман Д. Емоційний інтелект. К.: Vivat, 2018. 512 с.

2. Рєпнова Т. П. Соціально-психологічне проєктування особистості молоді у подоланні економічних криз. *Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції й національні особливості*: Зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської наук.-практ. конференції з міжнародною участю / Київський національний універ. імені Тараса Шевченка, 22 травня 2020 року. С. 94–96.

3. Національна молодіжна стратегія до 2030 року: затверджено Указом Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ 942021-37337 (дата звернення: 09.04.2021).

УДК 37.07:005.33

Олеся Горгота,
кандидат філософських наук, правознавець,
директор Вишгородської спеціалізованої школи «Сузір'я»
(Київська обл.)

АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ПРИНЦИПИ ТА ШЛЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *Актуальними є утвердження та реалізація закладами освіти автономії організації й управління власними освітніми процесами, що дає можливість, зокрема, школам надавати якісні освітні послуги. Розглядаються принципи та шлях автономізації, де велика увага приділяється фаховим можливостям керівника закладу освіти. Освітній менеджмент відіграє провідну роль у реформуванні української системи освіти.*

Abstract. *The establishment and implementation by educational institutions of the autonomy of organization and management of their own educational processes is relevant, which enables schools, in particular, to provide quality educational services. The principles and way of autonomy are considered, where much attention is paid to the professional capabilities of the head of the educational institution. Educational management plays a leading role in reforming the Ukrainian education system.*

Автономія дає можливість школам самостійно приймати рішення у важливих сферах організації освітнього процесу:

- академічній – вибір освітніх програм на основі типових Міністерства освіти і науки України, затвердження курсів підвищення кваліфікації для педагогів;
- кадровій – призначення вчителів та адміністративного персоналу;
- організаційній – утвердження принципів та методів контролю внутрішньої системи якості освіти, затвердження структури навчального року та режиму роботи;
- фінансовій – виплата заробітної плати працівникам, витрати на навчальні матеріали, інвестиційні витрати.

Використання автономії передбачає високу кваліфікацію керівництва закладу освіти, його психологічну готовність та

відповідальність. Навчання освітньому менеджменту в Україні – молодий напрямок, але який розвивається швидкими темпами. Так, у Міжрегіональній Академії управління персоналом в межах спеціальності «Менеджмент» перспективною є спеціалізація «Управління навчальним закладом», за якою навчають керівників закладів освіти.

У різних країнах ЄС школи мають різний ступінь автономії [1].

Повна автономія дає можливість закладу загальної середньої освіти використовувати свої права та можливості без участі органів місцевого самоврядування, з якими вони лише консультуються щодо прийняття певних рішень. Така ситуація спостерігається у Великобританії, Швеції, Данії. Часткова автономія передбачає обмежений обсяг прийняття рішень школою. Наприклад, лише кадровий та фінансовий. Органи місцевого самоврядування визначають обсяги повноважень та порядок затвердження рішень.

Існують також держави, де школи взагалі не мають автономії. У цих країнах засновник визначає вид та обсяг повноважень, які передаються закладу освіти, і здійснює контроль за їх реалізацією. «Це рішення має характер місцевого права і не регулюється правом вищого рівня» [1, с. 10].

Україна належить до країн перехідного типу, де автономія закладу загальної середньої освіти існує, але ще не повністю реалізується. Так, школи мають право на реальну академічну, кадрову та організаційну автономію, а фінансова функція реалізації освітніх завдань ще залежить від засновника.

Фінансова автономія – це, передусім, нова система господарювання, яка виходить з: реальної, дієвої стратегії розвитку закладу освіти; нової системи господарювання; встановлення внутрішніх правил і процедур прозорої підзвітності та контролю; залучення ресурсів для потреб школи з багатьох джерел, а не лише з державного та місцевого бюджетів.

Забезпечити правильну реалізацію фінансової автономії, контроль має піклувальна (наглядова) рада – колегіальний орган управління у закладі освіти, що виконує функції залучення ресурсів та контролю за їх використанням, формується засновником закладу освіти та діє відповідно до законів України «Про освіту» [2], «Про повну загальну середню освіту» [3] та інших законів України.

Законодавчо визначено, що піклувальні ради мають більше можливостей в управлінні школою, ніж органи управління освітою.

Вони залучають фінансування від різних зовнішніх джерел, але основна їхня функція – формування стратегії розвитку школи, контроль за витрачанням фінансів та оцінка діяльності керівника.

Основним джерелом наповнення шкільних кошторисів є місцеві й державний бюджети. Освітня субвенція спрямовується на оплату праці педагогічних працівників з нарахуваннями. Кошти інших трансферів із державного бюджету спрямовуються на підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення учасників освітнього процесу підручниками, навчальним обладнанням тощо. За рахунок місцевих бюджетів покривається решта витрат, зокрема, на поточні та капітальні ремонти, будівництво.

Досвід розвинутих, успішних країн світу вказує, що децентралізація управління освітою та надання режиму автономії закладам освіти сприяє розвитку всієї освітньої системи, покращує її якість та економічну ефективність.

Для України реформа автономізації закладів загальної середньої освіти є вкрай актуальною, враховуючи суттєву обмеженість бюджетних ресурсів та відставання середнього рівня предметних знань учнів за критеріями міжнародних досліджень.

Керівник закладу освіти – фаховий менеджер, господарник, який точно знає, чого потребує його школа, як сформувати із педколективу команду тощо. Реалізувати автономізацію може лише людина, яка не уникає відповідальності, професійно грамотна та компетентна, самостійно розробляє стратегічний план розвитку закладу, чітко його дотримується. Зорієнтованість на розвиток – ось основна мета діяльності керівника закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлєвскі В. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації. К., 2019. 47 с.

2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 04.04.2021).

3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 04.04.2021).

УДК 316.6+159.99

Ірина Коломієць,
канд. психол. наук, доцент кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП

Вікторія Войцех,
старший викладач кафедри загальнонаукових, соціальних
та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП

Надія Ісікова,
магістр з морського права і політики, юрист фірми, випускниця
Всесвітнього морського університету (Word Maritime University)
м. Мальмо, Швеція

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ

Анотація. *Авторами надано обґрунтування до оцінки національного характеру українців, його характерних рис, впливу природних та інших факторів на формування народної психіки.*

Abstract. *The authors provide a justification for assessing the national character of Ukrainians, its characteristics, the influence of natural and other factors on the formation of the national psyche.*

Вступ. Останім часом виникла необхідність розвитку етнопсихологічної науки для потреб практичної психології. Необхідно відродження національних традицій для виховання населення України. Особливої актуальності це набуло в зв’язку з осмисленням 30-річного шляху незалежності нашої країни.

Постановка проблеми. Вважається, що початок формування українського народу як нації, як окремої етнічної спільноти, що вирізняє себе у стосунках по відношенню до інших етнічних спільнот, припадає на другу половину XII ст. Так, чимало істориків, зокрема, Ф. Шевченко, пов'язували початок виділення української етнічної спільноти із давньоруського етносу з першою літописною згадкою про Україну 1187 р. Політична роздрібненість Київської Русі була передумовою формування слов'янських народностей. Визначальними факторами формування і розвитку етносу і національного характеру є історичний (історичні умови) та культура. В силу історичності свого

утворення національний характер може дещо змінюватися, набувати нових рис. Специфічні особливості національного характеру виражені в окремих рисах певних історичних умов та впливів культури. Історія українського народу складна та суперечлива: ті катастрофи, яких зазнав український народ у своєму історичному розвиткові, панування польської, російської, австрійської держав історично вплинули на формування національного характеру українців, що ускладнює також виділення суто українських етнічних компонентів, національних особливостей, адже національний характер українського народу є синтезом декількох народів.

Отже, історичний, культурний фактор, природні умови життя, географічне розташування Праукраїни на карті Євразії як перехрестя доріг цивілізаційного розвитку народів, центру їхнього матеріального і культурного взаємообмінів є умовами формування специфіки національного характеру українців, особливості українського менталітету. Нами поставлено завдання дослідити особливості національного характеру українців та вплив географічних чинників на їхній менталітет.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми етнічної психології досліджували І. Абрамова, М. Варій, П. Гнатенко, М. Гримич, О. Губко, О. Дрогобицька, О. Киричук, Льовочкіна, С. Макарчук, В. Павленко, О. Турій, Л. Шкляр та інші фахівці.

Проте етнопсихологія – складна і міждисциплінарна наука, і досі система етнопсихологічних знань не устоялася і потребує подальших досліджень.

Мета дослідження – проаналізувати розвиток українського характеру, зокрема впливу географічного становища на його формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нація існує завдяки свідомості людей, їх самоототожненню з культурою своєї нації. Національна самосвідомість лежить в основі національного характеру, через ціннісні орієнтації, традиції проявляється національна сутність.

Звернімо увагу на такі факти:

1. «Всяка крапля іншоетнічної крові через кілька десятків поколінь розходиться по жилах всього народу. Кожна сучасна людина лише на часовій глибині 20 поколінь (близько 500 років) теоретично має 1048576 предків» [6, с. 17].

2. За дослідженнями чеського біолога XIX ст. Менделя, групи крові підлягають законам спадковості. Кожен етнос охочіше приймає

споріднену йому кров, ніж чужинську.

Співвідношення всіх чотирьох типів (динарський, остійський, понтійський, нордійський) в українській історії не завжди було однаковим. За княжої доби, коли суспільство було повністю ієрархізованим, українці мали свою провідну верству (князівство, боярство, дружинників), яка складалася переважно з нордійсько-понтійських типів. Це була активна верства, що об'єднувала націю. її не могли знищити ні татаро-монгольська навала, ні польсько-литовське панування. Ця раса брала участь і в формуванні нової провідної верстви за часів козаччини.

Проте відомо, що у всі часи на війнах і в суспільних катаклізмах завжди гинули кращі представники нації. Так було і з козацькою шляхетною, хороброю, мудрою верствою, і пізніше з українською свідомою інтелігенцією. Якщо в XVII – XVIII ст. серед українців ще жила пам'ять про власну національну аристократію, то в XIX і XX ст. ми зовсім її втратили.

Расова структура України змінилась у порівнянні з Князівською добою. Нині 44 % українців – це динарський тип, 27 % – остійський, решта 29 % – це міщанина цих двох рас і лише незначна кількість понтійського та ще менше нордійського расового типу [1, с. 49].

Найсучасніші генії теорії підтверджують думку про те, що українці зі століття в століття несли непоправні втрати найкращої частини свого генофонду. Це, безумовно, не могло не справити негативного впливу на їхніх нащадків, особливо в порівнянні з тими народами, котрі розвивалися за законами природного відбору, коли залишалися кращі, міцніші представники нації.

Існує таке поняття як середовище проживання етносу. Під ним розуміють ландшафт і клімат, особливості ґрунтів і розміри території, картину зоряного неба і корисні копалини, флору, фауну, водойми та інші елементи, що створюють неповторну своєрідність цього середовища, що впливає на особливості взаємодії етносу з природою, що, в свою чергу, пояснює екологічну зумовленість асоціацій, пізнавальних процесів, комунікації, стереотипи поведінки, різноманітні форми суспільної свідомості і т. ін.

Як вважає ряд дослідників, менталітет – «це певна інтегральна характеристика людей, які живуть у конкретній культурі, що дає змогу описати своєрідність бачення цими людьми оточуючого світу і пояснити специфіку їх реагування на нього». Можна погодитися з думкою О. Киричука, що «менталітет – складна ієрархічна система, що

визначає спрямованість людини, окремих соціальних груп, нації в соціумі, їх цілі та мотиви життєдіяльності» [4].

Український менталітет – це результат відображення специфіки взаємодії українців з природними та геокліматичними умовами існування і співіснування, що склалися історично. Причому, вважається, що вплив природних умов на український менталітет особливо помітний.

Значний вплив геопсихічних чинників відзначає О. Киричук: «Низинна степова смуга лісостепу; височенна смуга лісостепу від Поділля, Волині і до Покуття, до Бессарабії та височин Придніпров'я; смуга лісистих північних і північно-західних низин; гірська смуга Карпат. Загалом ми маємо «психіку верховинця"», «людини лісу», «сина степу» та ін.» Важливими ознаками психології й рисами характеру гірських жителів с сміливість і волелюбність, почуття власної гідності, хоробрість і наполегливість. Закріпленню цих рис у поколіннях сприяли спосіб життя горян, природне середовище їхнього проживання, народна педагогіка [4].

Дещо інші особливості помічає О. Кульчицький у менталітеті жителів степових районів України, пояснюючи їх географічними чинниками. Він вважає, що життя серед неосяжних степових просторів не пробуджує активності, навпаки, пробуджує почуття безмежного, недосяжного, неозорого і «абсолютного», сприяє скоріше філософським роздумам, аніж активним діям. У цьому ж напрямку, згідно з О. Кульчицьким, діє й такий унікальний екологічний елемент, що підкреслює своєрідність України, як особливість її ґрунтів. Відомі всьому світові надзвичайно родючі українські землі – чорноземи – забезпечували селян усім необхідним, тому їм не треба було докладати неминучих в інших куточках землі зусиль, що також не сприяло виникненню у них додаткових стимулів до активності, залишаючи пріоритет за рефлексією [5].

Зовсім інших висновків щодо впливу благодатних українських чорноземів на етнопсихологічні особливості українців доходить сучасна дослідниця М. Гримич. Наявність багатих ґрунтів, вважає вона, спричинювалася до того, що врожай сприймався в народі як величина, що залежить, в основному, від метеорологічних чинників, які, у свою чергу, на думку селян, залежали від волі Всевишнього, а також могли змінюватися від бажання й волі їх самих. Інакше кажучи, особливість українських ґрунтів сприяла розвиткові магічного мислення у корінного населення України, переважанню його над радикальним

мисленням. Гіперрозвиненість магічного мислення відображається в особливостях української народної медицини, у багатьох календарних і родинних святах, навіть у мотивах народних пісень. Так, в українських піснях часто зустрічається мотив «чарування», приворожування, чаклування. М. Гримич зазначає, що переважання магічного мислення позначилося також на психології народу, внаслідок чого розвинулися такі якості як обережність, передбачливість, зволікання з прийняттям рішень і реалізацією задуманого, позаяк українці зважали на можливі магічні впливи, хотіти їх урахувати й. по можливості, відвернути [2]. З приводу цієї думки М. Гримич відзначимо, що, безумовно, магічне мислення присутнє у житті і побуті українців, але воно значно нівелюється християнством українців, оскільки християнство і магія несумісні. Магія – це пріоритет язичництва.

Крім того, оскільки природа значно впливає на український менталітет, то основними природньо зумовленими характеристиками українців стали: господарський індивідуалізм, загострене почуття власності, інтроверсія (спрямованість психічної діяльності всередину), прагнення прикрасити та урізноманітнити подвір'я, працьовитість, доброзичливість, чуйність, м'якість, розвинена уява, сентиментальність.

Завдяки квітучій українській природі українська душа перебуває в чуттєвій площині настрою в ліричній пісні. Поетичний пісенний ліризм в українському народі живе споконвіку, знов і знов народжується, розквітає або ж сумує, плаче, страждає. Дослідники рис національного характеру відзначають в українцях надійність і спокійну зосередженість, спостережливість. Однак сила емоційного мрійництва може знижувати в українському характері роль раціонально-вольового компоненту, що створює передумови для нерішучості, труднощів з вибором, невизначеності. У ґеопсихічному контексті чуттєвого сприйняття м’якості лісостепу й широких полів проявляється споглядальність українців.

Упродовж усієї своєї історії український народ прагнув жити в злагоді з природою. В Україні здавна розуміли, що людина – невід'ємна частка природи, тому між природними умовами та народною психікою встановився тісний зв'язок. Природні умови й ресурси зумовлюють не лише характер матеріального виробництва, а й духовну активність світогляду. В українському менталітеті віками складався архетип ставлення до природи як до батьківського, рідного, найціннішого, що випливає з виняткової важливості всього природного в житті взагалі. Це спонукало як до діалогу з природою, так і до звертання до її

мудрості у практичних справах, пізнанні, творчості. Психологічна природа натурналізації звичайної свідомості українців вказує на її зв'язок з екологічною дійсністю, сягаючи своїм корінням в емоційно-пізнавальні знакові сторони ставлення людини до своїх природних витоків [3, с. 335].

Потяг до краси насичує усе життя українця. Крім царини музичної і поетичної творчості, видно це і в одягу, і в житлі, і в любові до природи. Багата поетична натура українця висловилася в незмірній кількості дум, побутових і ритуальних пісень, казок тощо. Подібні висловлювання можна знайти у працях багатьох інших дослідників, які намагаються оцінити характер українців.

Яскравий індивідуалізм – це те, що першим впадає в очі чужоземцеві. Тому в описах України, від Гердера до сучасних мандрівників, звертається увага на цю рису українського характеру [5].

Останнім часом у дослідженнях з екологічної та етнічної психології чи наголошується на тому, що штучний чинник екологічного середовища значно потіснив природний щодо впливу на сучасну людину. Так, українцям тепер нечасто випадає нагода милуватися безкраїми степами та квітучими садами. Здебільшого їм доводиться споглядати одноманітну та незграбну архітектуру типових масивів. Деякі психологи навіть вважають, що людина, яка весь час споглядає архітектуру так званих «спальних масивів» типу Борщагівки або Оболоні (маються на увазі будинки, збудовані у 70-80 роки) в Києві або масивів Таїрова чи Котовського в Одесі, поступово деградує. Для того, щоб завершити розгляд впливу навколишнього середовища (зокрема архітектури) на психологію сучасних українців, наведемо міркування, висловлені Л. Шкляром. Він наголошує на тому, що сучасна типова забудова майже викоренила національний архітектурний колорит [7].

Висновки. Таким чином, історичний, культурний фактор, природні умови життя, географічне розташування і навіть архітектура впливають на психологію українців. Ми не схильні жорстко пов'язувати сучасну архітектуру та психологію сучасних українців, проте розривання зв'язку з природою, споживацьке ставлення до неї і антропоцентризм у її сприйнятті (природа для людини, а не людина серед природи) призводить до негативних наслідків. Безумовно, зважаючи на сучасні темпи будівництва, неможливо уникнути часткової уніфікації, але потрібно також враховувати те, що національне відродження передбачає також відродження етнічно

осмисленого простору, який, у свою чергу, значною мірою впливає на формування етнічної самосвідомості. Зберегти і примножити етнокультурну поліфонію життєвого простору України – одне з найважливіших завдань з реалізації програми цілісного розвитку національної культури.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Національна ідея та соціальна психіка народу України // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів, Інститут народознавства НАНУ, 1999. Вип. 2. С. 49–57.
2. Гнатенко П. И., Павленко В. Н. Этнические установки и этнические стереотипы. Днепропетровск, 1995. 200 с.
3. Губко О. Психологія українського народу. Київ, 2010. 502 с.
4. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генеза. *Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості.* Тези доповідей Міжнародної наук.-практ. конф. К., Луцьк, 1994. С. 7–20.
5. Льовочкіна А. М. Етнопсихологія: Навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 144 с.
6. Макарчук С. А., Турій О. Ю. Український етнос: історичний розвиток. Львів, 1990. 51 с.
7. Шкляр Л. Е. Этнос. Культура, Личность. К., Наукова думка, 1992. 84 с.

УДК 338:14.342.343.343.9(477).349.6

Віктор Пьохов,
доктор філософії в галузі права, доцент, професор МКА,
завідувач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Світлана Пьохова,
магістр права, викладач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Вікторія Шевчук,
старший викладач кафедри теорії та філософії права
Одеського державного університету внутрішніх справ

30 РОКІВ БЕЗУСПІШНОЇ БОРОТЬБИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ З КОРУПЦІОНЕРАМИ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ОЛІГАРХАМИ

Анотація. Проаналізовано 30-річну безрезультатну боротьбу влади з корупцією і міжнародним олігархатом: розкриті їх впливи на бідність, демократію, економіку, екологію, політику, національну безпеку України та деякі шляхи відродження соціальної справедливості.

Abstract. The 30-year fruitless struggle of the authorities against corruption and the international oligarchy is analyzed: their influences on poverty, democracy, economy, ecology, politics, national security of Ukraine and some ways of reviving social justice are revealed.

Вступ. За 30 років незалежності України життя корупціонерів, олігархів і наближених до влади з кожним роком стає все краще і краще, а малозабезпечених – гірше та гірше. Все це свідчить про те, що державні органи та їх очільники не виконували і не виконують своїх прямих функціональних обов'язків.

11 лютого 2021 року Європейський парламент проголосував за резолюцію, в якій привітав прогрес України у виконанні Угоди про асоціацію з ЄС (Євросоюзом), але висловив стурбованість з приводу невдач в боротьбі з корупцією і постійним олігархічним впливом [1].

Про яку боротьбу з корупцією і постійним олігархічним впливом може йти мова, коли на вищих щаблях влади сидять ті ж самі

олігархи і безпосередньо очолюють корупційну мафію, починаючи від президентів, народних депутатів, міністрів і державних службовців вищого рангу. На думку авторів, позбутися від корупційної транснаціональної мафії та її багатовекторних складових, які щільно вплетені в усі структури влади і управління, дипломатичним шляхом навряд чи вдасться. Наш «Гордіїв вузол» [2] – як надзвичайно-корупційний, транснаціонально-мафіозний і дуже складно-заплутаний потрібно, так само, як в 333 році до н. е. Олександр Македонський «Дамокловим мечем» [3] взяти і розрубати, а меч, для нагадування асоціальним елементам про неправомірне ставлення до людей, повісити над входом в парламент.Нехай нагадує можновладцям, що «Дамоклів меч» – це нависла над їх головою постійна загроза, яка при прийнятті антисоціального закону і порушенні Конституції обрушиться на їх голову. Ось найбільш результативна і ефективна на 100 % профілактика того, що стосується безпосередньо особистого благополуччя вершителя людських доль. Ця алегорія – як вираз чогось абстрактно-міфічного, але має дуже прикладний характер, тому що стосується кожного чиновника і взагалі – будь-якої людини, яка задумала порушити підвалини моралі і закон.

Постановка проблеми та її актуальність. 30 років безуспішної боротьби незалежної України привели державу: до війни на сході країни; до зовнішнього управління; економічної кризи; екологічного колапсу. Актуальність даної теми обґрунтована тим, що корупція, зовнішнє управління, асоціальний олігархат – є основними причинами всіх проблем українців. Виходячи з цього, дані проблеми вимагають наукового дослідження і негайного вирішення життєво необхідних питань. Ця ситуація, як і тема дослідження, є гостро актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд різних аспектів корупції влади, олігархата, в тому числі і міжнародного, вивчали вчені управлінських, політичних, економічних, екологічних, технічних, правових галузей, а саме: В. Ю. Карасьов, В. Н. Кацман, М. Б. Погребинський, Д. П. Співак, І. П. Булєєв, Н.Ю. Брюховецька, Л. В.Багрій-Шахматов,Є. В. Додін, А. П. Закалюк, В. В. Копєйчіков, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький та ін.

Однак, незважаючи на величезну кількість наукових робіт, зберігається актуальність проблеми зниження корупційного впливу та зовнішнього управління на владу України і проведення моніторингу

питань нормативно-правового характеру для забезпечення правомірної політики України.

Мета статті полягає у обґрунтуванні ролі впливу транснаціонального олігархату на зовнішню та внутрішню політику України, рівень корупції, економічну й екологічну кризи, бідність, демократію і національну безпеку України. На основі з'ясованих причин спробуємо запропонувати шляхи боротьби з антисоціальними явищами.

Виклад основного матеріалу. Народжуючись, ми розвиваємося, стаємо сильнішими, розумнішими, мудрішими – це природний процес еволюції природи, але бувають іноді обставини, які порушують позитивний хід просування творення і відбуваються збої в системі відносин між процесами, явищами і людьми, в результаті яких виникають нерозуміння того, що відбувається, протиріччя, війни. Кожну подію життя суспільства супроводжують певні чи то явища природи, чи то дії конкретних людей, чи то і інше разом узяте, і у кожної події є своя назва, ім'я, причина і наслідок.

Якщо відкинути всі філософські міркування про сенс красивого життя і перейти до реалій сьогодення, то картина того, що відбувається, приводить в жах: війна на сході України з 2014 року; погіршується до критичних меж екологія; зростає немислимими темпами безробіття; зарплати і пенсії найнижчі в Європі; закриваються, в порушення всіх морально-етичних і правових норм, туберкульозні диспансери, психлікарні, а хворих з відкритою формою туберкульозу і психічно-хворих, які часто не мають притулку, куди йти, безцеремонно викидають на вулицю; пандемія коронавірусу з кінця 2019 року; локдауни і зовнішнє управління країною транснаціональним олігархатом остаточно вбивають і без того ледве дихаючу економіку.

Президент Зеленський В.А. і його партія «Слуга народу» не проводять незалежну зовнішню політику, а приймають (за вказівкою кредиторів) – без обіцяного народу України референдуму – антинародні закони: про землю [4], про ринок землі [5], про оренду землі [6], про продаж землі [7], про землю для громадян [8], про обіг земель сільськогосподарського призначення [9]; не забезпечують вакцинацію населення проти коронавірусу COVID-19; не створюють робочі місця, а, оголошуючи нокдаун, не підтримують бізнес, як в інших цивілізованих країнах – виплачуючи до 80 % зарплати, щоб зберегти робочі місця. На додаток до цього, президентська влада ставить під сумнів питання про свободу слова, і без судового розгляду і

винесення остаточного, обвинувального вироку суду, що вступив в законну силу, 02.02.2021 року закрила опозиційні канали: ZIK, "112 Україна", NEWSONE. Після закриття трьох каналів відразу був створений новий канал: «Перший Незалежний», який протягом години таким же чином був відключений від ефіру – це розправа влади над неугодними журналістами, незалежними – відповідно до Конституції – ЗМІ [10, ст. 34]. Можливо, ці канали й «ворожі», проте рішення про їх закриття має прийняти суд.

За часом і роками ми йдемо вперед, а чомусь за результатами праці можновладців відкотилися на задвірки історії більш, ніж на 30 років назад. Замість прогресу Україна опинилася в стані регресу, і навіть гірше того, в стані ступору, розвалу такої потужної економіки (до 1991 року), і як не прикро констатувати – в стані війни, з колись братнім, слов'янським народом Росії. Після розпаду СРСР, УРСР була другою, поступаючись тільки РРФСР, і сьомою в Європі по ВВП (валовий внутрішній продукт) на душу населення, а зараз Україна – остання в Європі по цьому критерію, і не тільки по цьому.

В економічній сфері до джерел загроз (внутрішніх) в Україні можна віднести: спад виробництва в реальному секторі економіки; втрата економічної самостійності країни і перетворення в сировинний придаток розвинених країн; закріплення технічної та технологічної відсталості країни; витік із країни вільно конвертованої валюти, ріст зовнішньої заборгованості, нестача валютних резервів; кризовий стан паливно-енергетичного комплексу; зростання залежності державних фінансів від зовнішніх ринків капіталу; відсутність фінансових можливостей для структурної перебудови економіки; зростання рівня тіньової економіки; зростання рівня корупції.

Основні зовнішні загрози національної економічної безпеки, пов'язані з тим, що процес відкриття економічних кордонів для іноземних товарів і капіталу, не був пов’язаний із захистом і розвитком внутрішнього виробництва. Усе це відбувалося в умовах системної економічної кризи, що призвело до деградації внутрішнього промислового виробництва, промислового та технологічного потенціалу, залежності кінцевого споживання від іноземних виробників, росту зовнішнього боргу і т. д. [11, с. 147].

Всі негаразди, або майже всі, виникають з вини корупціонерів та олігархів тому, що: «Корупція зачіпає всіх, оскільки вона паралізує економічний розвиток всієї країни і поглиблює бідність та безробіття. А бідність і безробіття породжують «депривацію – такий психічний

стан, коли суб'єкт не має змоги задовольняти деякі свої основні (життєві) психічні потреби достатньою мірою впродовж тривалого часу» [12]. Нині більшість аналітиків закликають обчислювати депривації за стандартом ООН, керуючись не паритетом купівельної спроможності, а реальним курсом долара в країні [13].

Прожитковий мінімум, встановлений ООН ще в 2016 році, становив $ 5 в день, а на місяць – це 4200 грн. А як при пенсії в 1769 грн. (така пенсія встановлена на період з 01.01.2021 р до 30.06.2021 р) можна вижити, якщо квартплата однокімнатної квартири дорівнює понад 1500 грн.? У зв'язку з цією обставиною малозабезпеченим доводиться економити на харчах, а про одяг, охорону здоров'я та про будь-які фінансові послуги взагалі говорити не доводиться при такому рівні доходів. Заборгованість за комунальні послуги населення складає 81 млрд. грн. [14].

Абсолютна бідність і соціальна нерівність багатьох призводить до бомжування або гірше того – до суїциду. Це такі реалії, і в найближчий час економічна ситуація в країні краще не стане через падіння ВВП (валовий внутрішній продукт). Локдаун і безробіття взагалі ведуть країну до економічного колапсу, а це пряма загроза національній безпеці України.

Експерти і Держкомстат України оцінюють падіння ВВП в період з 1991 по 2019 рр. в діапазоні від 60 до 70 %. Країна з промислово розвиненої перетворюється в аграрно-промислову, а потім і в аграрну. Зростає зовнішня заборгованість по кредитах. Диференціація населення за доходами знаходиться в критичній зоні. Основна маса населення відсторонена від власності і управління. Руйнується соціальна сфера [15, с. 11].

У 2018 році за кордоном працювало 17,8 % працездатного населення України. Це 3,2 млн. громадян країни, а в цілому в міграційному процесі щорічно беруть участь в середньому від 7 до 9 млн. українців. Так, кількість бажаючих працювати в Польщі за чотири роки зросла більше, ніж у два рази.

При цьому мінімальна оплата праці в цій країні становить 503 євро на місяць, а середня – 1 тис. 498 євро. В Італії середня зарплата коливається в межах 4 тис. 507 євро, в Німеччині – від 1 тис. 498 до 5 тис. 454 євро. В Іспанії в залежності від роботи українці отримують від 858 до 3 тис. 387 євро на місяць [16]. Тому не дивно, що і спеціалісти, і працездатні молоді люди їдуть на заробітки за кордон. Рідна держава не здатна створити робочі місця і платити гідну

заробітну плату професіоналам за їх висококваліфіковану працю.

Висновки. Щоб зрушити економіку з мертвої точки, запустити виробництво, підняти життєвий рівень населення, для цього владі в терміновому порядку необхідно: проводити кропітку роботу по встановленню «тиші» на Донбасі та поверненню наших полонених; рятувати власний народ – провести вакцинацію населення проти коронавірусу COVID-19; відновити роботу туберкульозних диспансерів і психлікарень і помістити туди хворих; припинити зовнішнє управління країною транснаціональним олігархатом; відновити і створити нові робочі місця; знизити комунальні тарифи; підняти заробітну плату і пенсії до рівня європейських; покращити екологію.

І головне – виконати антикорупційні реформи і деолігархізацію – створити систему дійсного запобігання проявам корупції і транснаціонального олігархату, яка повинна базуватися на принципах: моралі і правопорядку; належного управління політикою, економікою, екологією, державними справами, майном, надрами, підприємствами, і таке інше без зовнішнього втручання в наші внутрішні справи; доброчесності й непідкупності; активного громадського контролю. Це дасть можливість людям жити дійсно в суверенній, незалежній, демократичній, правовій державі і підняти рейтинг України як усередині країни, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Європарламент закликав Україну активізувати боротьбу з корупцією і впливом олігархів. Четвер, 11 лютого 2021, 10:44. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/02/11/7283055/ (дата звернення: 02.04.2021).

2. Гордіїв вузол. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гордиев_узел. (дата звернення: 03.04.2021).

3. Дамоклів меч. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Дамоклов_меч. (дата звернення: 03.04.2021).

4. Закон про землю. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/8715_zemelna-reforma-shcho-zmnitsya-z-1-lipnya-2021-roku (дата звернення: 03.04.2021).

5. Закон про ринок землі. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/715-zakon-pro-rinok-zemli-2178-10-osnovni-polojennya (дата звернення: 03.04.2021).

6. Закон про оренду землі. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/8326_zemelna-reforma-shcho-bude-dal--shcho-ochkuvati-u-2021-rots (дата звернення: 03.04.2021).

7. Закон про продаж землі. URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100017135-prodazh-zemli-zakon-priynyato (дата звернення: 03.04.2021).

8. Закон про землю для громадян. URL: https://biz.ligazakon.net/news/193646_yak-otrimati-zemelnu-dlyanku-v-ukran--nstruktsya (дата звернення: 03.04.2021).

9. Закон про обіг земель сільськогосподарського призначення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text (дата звернення: 03.04.2021).

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

11. Подмазко О. М. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни // Науковий журнал: *Економіка: реалії часу.* № 4 (14), 2014. С. 142–151.

12. Варій М. И. Психологія. URL: https://pidruchniki.com/ 19991130/psihologiya/psihologiya. (дата звернення: 03.04.2021).

13. Економіка. URL: https://enovosty.com/uk/ ekonomika-ukr/full/ 2809-v-ukraini-zbilshivsya-riven-bidnosti-naselennya-na-shho-ne-vistachaye groshej (дата звернення: 03.04.2021).

14. Держстат: борг населення за комунальні послуги – 81 млрд. грн.13.03.2021, 09:00. URL: http://finbalance.com.ua/news/derzhstat-borh-naselennya-za-komunalni-posluhi---81-mlrd-hrn (дата звернення: 03.04.2021).

15. Булєєв І. П., Брюховецька Н. Ю. Соціально-економічні проблеми економіки України на сучасному етапі її розвитку. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 1. С. 11–25.

16. Скільки українців виїхало на заробітки за кордон за останні чотири роки / 11 січня 2019 / Сайт: Слово і Діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/ infografika/su (дата звернення: 03.04.2021).

УДК 378.4/.14(4)

Крістоф Томей,
асистент кафедри дизайну та комунікацій
Університету Південної Данії
(м. Колдінг, Данія)

Крістіна Швєдова,
викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування
Одеського інституту МАУП

СУЧАСНА ЄВРОПЕЙСЬКА ВИЩА ОСВІТА

Анотація. *Визначено особливості європейської системи вищої освіти. Розглянуті сучасні тенденції в освітньому просторі країн Європейського Союзу. Підкреслена важливість нових інформаційних технологій, які довели свою незамінність в системах освіти Західної Європи.*

Ключові слова: глобалізація, інформаційні технології, освітні програми, реформування освіти, сучасна освіта.

Abstract. *The peculiarities of the European system of higher education are determined. Current trends in the educational space of the European Union are considered. The importance of new information technologies, which have proved their indispensability in the education systems of Western Europe, is emphasized.*

Key words: globalization, information technologies, educational programs, education reform, modern education.

Вступ. Характерною рисою сучасності є процес глобалізації, у результаті якого світ стає більш взаємозалежним від своїх суб'єктів. Цей процес торкнувся усіх сфер суспільного життя – від економіки та політики до культури і освіти.

У 1999 році європейські країни підписали Болонську декларацію, метою якої було створення єдиної системи вищої освіти країн Європи. Ця система була створена, зокрема, щоб ефективніше конкурувати з американською системою освіти, куди відбувається відтік студентів з Європи. Болонська система освіти передбачає процес безперервної освіти, який може тривати протягом усього життя людини. Водночас, студенти отримали можливість продовжувати освіту в ЗВО різних країн Європи.

Створення єдиного європейського освітнього простору привело до вироблення спільних критеріїв освітньої політики в рамках Болонського процесу і перетворило освіту в один з найважливіших елементів соціальної інфраструктури європейських держав.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий освітній простір сьогодні вимагає ретельного аналізу досягнень країн Європи в області підготовки студентів, для подальшого формування механізму, який в підсумку дозволить випускникам вишів України бути затребуваними і конкурентоспроможними в інших країнах Європи та світу. Водночас, підвищення якості освіти призведе до підвищення загальної конкурентоспроможності України у світовому просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сучасної європейської вищої освіти, інтернаціоналізації освіти досліджували В. Андрущенко, В. Галячин, Т. Логвиненко, О. Ножовнік, О. Огієнко, О. Падалка, Л. Пшенична, С. Шевченко та інші фахівці. Але проблема не втратила своєї актуальності.

Мета дослідження – проаналізувати особливості європейського освітнього простору на теперішньому етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в європейських університетах здійснюється двоетапне навчання, що включає попередній етап (undergraduate), результатом якого стає отримання ступеня бакалавра, і випускний етап (graduate), який дає право на диплом магістра. Магістри можуть продовжити своє навчання в аспірантурі, яка в рамках європейської освіти частіше називається докторантурою, і отримати ступінь PhD.

Зазвичай всі ці три ступені (бакалаврат, магістратура та докторантура / аспірантура) повинні бути пов'язані один з одним тематично, але бувають і виключення [9, с. 30]. Наприклад, в Німеччині існують два види магістратури: конзекутивна магістратура, яка повинна бути продовженням бакалаврату, та неконзекутивна – яка може бути непов'язана з попереднім освітнім ступенем. Але в цілому освіта в Європі характеризується послідовністю.

У багатьох країнах Європейського Союзу (ЄС) велику увагу приділяють стипендіям як засобу заохочення талановитих студентів. У Словаччині стипендія іноземним студентам видається на весь термін навчання, але кожен рік треба підтверджувати своє право на неї відмінними оцінками. Крім щомісячної стипендії, студент там отримує кімнату в гуртожитку і пільгове харчування в їдальні. Чехія видає стипендії іноземцям, які навчаються на будь-якому рівні національною

мовою, але є і фінансова підтримка учнів англомовних програм магістратури і докторантури. У Німеччині всі студенти з відмінною успішністю можуть претендувати на отримання стипендії. Крім того, всі студенти отримують безкоштовний проїзний квиток, який діє на всі види транспорту. У Швеції вартість освіти досить висока, але є безліч стипендій, які включають часткове або повне покриття оплати за навчання, а часом і компенсацію витрат на проживання [6, с. 164].

Таким чином, стипендія може стати ключем до безкоштовної вищої освіти в Європі. Однак, щоб на неї претендувати, треба спочатку вступити в обраний заклад, з чим можуть бути пов'язані певні витрати. Наприклад, в Іспанії багато університетів вимагають від вступника внести заставу до того, як він дізнається про призначення стипендії. Якщо абітурієнт передумає навчатися у закладі освіти, застава не повертається. У деяких навчальних закладах стипендію можуть нарахувати лише в кінці року за підсумками успішності [4].

Особливістю освіти в ЄС є те, що при вступі до докторантури, як правило, не потрібно складати іспити, однак потрібно зібрати великий пакет документів, і Франція – яскравий тому приклад. Список документів приблизно наступний:

1. Дипломи про освіту або довідка про поточну успішність у разі, якщо магістратура ще не закінчена. Важливу роль має середній бал.
2. Рекомендації від 3–5 професорів.
3. Мотиваційний лист наукового керівника, що містить опис мети та цілей навчання в докторантурі.
4. Виписки з деканату про успішності відносно інших студентів.
5. Резюме, де описуються всі наукові досягнення, інтереси і результати проведених досліджень. Важливо, щоб у студента були публікації, сертифікати проходження курсів або дипломи олімпіад [2].

У Швеції вважається, що ЗВО не надає освітніх послуг людині, котра отримує PhD, тому студент нічого не платить за навчання і, більш того, може підробляти в університеті, якщо є вакансія [4]. Однак треба розуміти, що особливості освіти в Європі вимагають від вступників на третю сходинку не просто підготовки, але й конкретного дослідницького досвіду, публікацій, наявності наукового проєкту.

Як правило, навчальний рік в європейських ЗВО складається з двох семестрів: зимового (починається восени) і літнього (починається взимку). Більшість ЗВО надають можливість приступити до навчання в будь-який з них [9, с. 31].

У системі вищої освіти в Європі передбачається велика свобода. В Угорщині недбайливих студентів залишають на другий рік: дають можливість повторно вивчити не здані дисципліни. У Німеччині й зовсім немає чітких термінів навчання: студенти в міру можливості освоюють курси, що входять в програму. Правда, якщо вони зловживають цим і навчаються занадто довго, то уряд їх штрафує [4].

У Європі якість освіти вважається вище там, де вище попит, тобто куди більше охочих піти вчитися. Крім того, незалежні (неурядові) професійні асоціації сертифікують якість освіти на прохання самого університету. Причому, акредитаційні агентства складаються не з чиновників, а з провідних професорів. Для проведення акредитації університету, який подав заявку, акредитаційне агентство запрошує провідних професорів з інших навчальних закладів, які й здійснюють оцінку якості освіти в даному вищому навчальному закладі [3].

Протягом останніх років у країнах ЄС активно йдуть процеси реформування вищої освіти. Очікування робляться не тільки на технічне переозброєння системи професійної освіти, а й на активне включення всіх зацікавлених сторін з орієнтацією на запити студентів. Це веде до бурхливого розвитку національних систем оцінки ступеня задоволеності одержуваної студентами освіти [8]. Простежується тенденція до запозичення американської організації вищої школи. Навіть націоналістично налаштована Франція скопіювала американську систему підготовки кадрів вищої кваліфікації, замінивши свою архаїчну doctoratdutroisièmecycle і doctoratd'état на американську Ph.D. Зроблено це було тому, що з 20-ти кращих університетів світу всі 20 є американськими, а Сорбонна, кращий національний університет, гордість Франції і Європи, знаходився десь в п'ятому десятку [3].

Система вищої освіти в Європі відреагувала на глобалізаційні процеси висуненням англійської мови в ролі «lingua franca», тобто мови міжнародного спілкування. У сучасному світі у багатьох випадках знання англійської мови є необхідною умовою працевлаштування. Гегемонія англійської мови зачіпає як освітній процес, так і сферу науково-дослідної діяльності. Відбулася «англізація» освітніх програм і досліджень [11, с. 6].

Тому, з кожним роком в країнах Європи зростає кількість освітніх програм, що частково або повністю реалізуються англійською мовою. Основною мовою наукових публікацій і великої кількості наукових конференцій, що проводяться в країнах Європейського Союзу, також виступає англійська. З одного боку, це полегшує ведення діалогу щодо проблем, які вимагають міжнародного обговорення і пошуку рішень. З іншого боку, перехід освітнього процесу на англійську мову не завжди є доцільним, оскільки вимагає відповідної мовної підготовки як студентів, так і викладачів.

Держави прагнуть своєчасно відреагувати на виклики, що відбуваються, збудувавши нові траєкторії розвитку системи освіти, найчастіше роблячи акцент на технологічних перетвореннях. Тільки за останні чотири роки свої національні освітні плани у сфері вищої освіти з урахуванням технологічних і технічних новацій скоригували Німеччина, Франція, скандинавські країни. Реформування системи вищої освіти базується на єдиних освітніх стандартах, універсальності і широкому впровадженні сучасних технологій електронного навчання.

Саме реформування освіти дозволило досягти як Фінляндії, так і іншим країнам Європейського Союзу найвищого у світі Індексу освіти (Education Index). Особливістю структури фінської вищої освіти, контрольним органом якого є Міністерство освіти країни, є наявність двох систем: університетів і політехнічних інститутів. І ті, й інші є державними установами. Принципова відмінність політехнічних інститутів полягає в розширенні циклів з орієнтацією на потреби регіонів і практичну спрямованість.

Строки навчання у закладах вищої освіти Фінляндії – від 3,5 до 4 років. Кожний вищий навчальний заклад країни встановлює свій регламент вступних іспитів для абітурієнтів після попереднього конкурсу атестатів. Якщо до 2000-х рр. викладання в університетах велося тільки фінською та шведською, то за цей час різко збільшилася кількість програм англійською мовою, що забезпечило процес інтеграції і міжнародне визнання програм [7, с. 106].

До 2017 року при вступі до фінських університетів оплачувалися тільки вартість навчальних матеріалів і членські внески за обов'язковий вступ в університетські молодіжні союзи. З 2017 року навчання за програмами англійською мовою платне, виняток становлять студенти з країн ЄС. При вступі до університетів нерезидентам країни необхідне підтвердження фінансового статусу.

Однією з реформ системи шведської освіти з 2017 року слід відзначити значні інвестиції спрямовані на підготовку вчителів і викладачів. Інвестиції на їх навчання і підготовку у 2018 році склали 149 млн. шведських крон [12, с. 70].

Особливістю системи шведської освіти є активна участь у формальному і неформальному навчанні дорослих (від 25 років і старше). Для цих вікових груп, уряд надає можливість здобувати освіту і підвищувати кваліфікацію протягом усього життя і по всій країні. Політика уряду щодо навчання дорослих пов'язана з вимогами сучасної економіки та інноваційними напрямками в промисловості, що, в свою чергу, вимагає підвищення кваліфікації працівників. Дана форма навчання має низький поріг при вступі у ЗВО та можлива без відриву від роботи.

Серед основних тенденцій, також характерне збільшення й урізноманітнення курсів і ступенів та появу гібридних засобів отримання навчального матеріалу, що швидко стає світовим стандартом у вищій освіті.

У країнах ЄС в цілому спостерігається зниження державного фінансування вищої освіти при одночасному зростанні чисельності студентів. Держави вживають заходів зі згладжування даної ситуації внаслідок підвищення ефективності систем управління, але збереження цієї тенденції веде до ризику зниження якості освіти. З цієї причини йде пошук нових механізмів зниження витратності освіти, нових інвестицій, інноваційних технологій – і все це при збереженні якості [1, с. 7].

Західні країни чітко усвідомлюють, що сьогоднішнім студентам доведеться жити і працювати у світі з умовними межами національних культур і економік і що не за горами настання нового етапу міжнародних відносин у сфері освіти – глобалізації. Тому, крім традиційного обміну студентів, все активніше впроваджуються інформаційні технології, дистанційне навчання в режимі он-лайн, що надає освітні послуги всім бажаючим в різних регіонах світу, що сприяє формуванню іншої культури, інших цінностей, вибудовує новий тип соціальних відносин.

Багато досліджень свідчать про важливість розвитку творчого мислення у студентів, необхідність підвищення їх здатності до самостійного навчання, а також здатності адаптувати навчальний процес з метою задоволення своїх індивідуальних потреб [10, с. 18].

У зв’язку із прагненням зробити навчальні аудиторії більш придатними до інтерактивного навчання, дистанційного й віртуального навчання університети застосовують сучасне технічне забезпечення (мультимедійні дошки, великі дисплеї, інтерактивні панелі та інші цифрові елементи), що, у свою чергу, вимагає перепланування навчальних приміщень. Крім цього, університети досліджують технології доповненої реальності, що дозволяють привнести в навчальні приміщення голографічний тривимірний контент для різних симуляцій. У міру того, як вища освіта переходить від традиційних лекцій до більш практичних форм навчання, навчальні аудиторії все більше нагадують реальні робочі й соціальні середовища, що полегшує природну взаємодію і забезпечує міждисциплінарний підхід до розв'язання проблем.

Висновки. Країни Євросоюзу, прагнучи створити конкурентоспроможні економічні системи, реформують галузь вищої освіти, виробляючи спільну стратегію, яка передбачає зростання продуктивності праці. Це сприяє гармонізації освітніх ступенів і програм у різних країнах та посиленню зв’язку між освітніми програмами та вимогами ринку й роботодавців.

Освіта в країнах ЄС все більше стає не тільки суспільним благом, а й «продуктом» експорту і імпорту конкретної країни [5, с. 8]. Все це відбувається на фоні зниження державного фінансування освіти за рахунок підвищення ефективності функціонування ЗВО і залучення коштів від приватного сектору.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Вища освіта у пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу / *Філософія освіти.* 2005. № 2. С. 6–12.

2. Аспирантура во Франции. URL: https://vseobr.com/poslevuzovskoe/ aspirantura/francija/ (дата звернення: 06.04.2021).

3. В поисках собственной модели развития: реформа высшего образования на постсоветском пространстве. URL: https://almavest.ru/ru/node/1358 (дата звернення: 06.04.2021).

4. Высшее образование в Европе. URL: https://abroadz.com/vysshee-obrazovanie-v-evrope/ (дата звернення: 06.04.2021).

5. Галичин В. А. Международный рынок образовательных услуг: основные характеристики и тенденции развития. Москва: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. 60 с.

6. Мартиненко С. Європейський простір вищої освіти: Тенденції розвитку та пріоритети // *Освітологія.* 2013. Вип. 2. С. 163–167.

7. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія, за ред. Н. Г. Ничкало. Суми: Еллада, 2008. 444 с.

8. Реформа высшего образования: зарубежный опыт. Бюллетень о сфере образования // Аналитический центр. 2017. 24 с.

9. Товканець Г. В. Тенденції розвитку європейської вищої освіти на початку XXI століття. *Науковий вісник Мукачівського державного університету.* Серія: «Педагогіка та психологія». Випуск 1 (1). 2015. С. 28–33.

10. Adams Becker S., Cummins M., Davis A., Freeman A., Hall Giesinger C., Ananthanarayanan V. NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition. Austin, Texas: The New Media Consortium. 2017. 60 p. URL: https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/2017-nmc-horizon-report-he-EN.pdf (дата звернення: 06.04.2021).

11. Coleman, J. A. English-medium teaching in European Higher Education. // *Language Teaching.* 2006. 39. P. 1–14.

12. Research for cult committee – adult education and open educational resources. European Union, 2015. 142 p.

УДК 349.233+656.045.2

Олена Золотарьова,
доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП,
ад'юнкт-професор МКА

Віталій Градінар,
студент 5 курсу спеціальності Право
заочної форми навчання
Одеського інституту МАУП

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. *Проаналізовано види і особливості юридичної відповідальності роботодавця за порушення трудових прав. Внесено конкретні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання інституту відповідальності роботодавця за порушення прав працівників.*

Abstract. *The types and features of legal liability of the employer for violation of labor rights are analyzed. Specific proposals have been made to improve the legal regulation of the institution of employer liability for violations of employees' rights.*

Вступ. Норми інституту відповідальності суб'єктів трудових правовідносин в Україні формувалися в умовах адміністративно-командної системи і були зорієнтовані в основному на захист інтересів держави. Перехід України до ринкової економіки призвів до появи підприємств приватної, комунальної та змішаної форми власності, ФОП як роботодавців, що потребує внесення змін до зазначеного правового інституту. При цьому ці зміни повинні відбуватися із врахуванням як прав найманих працівників, так і економічних інтересів роботодавців.

Постановка проблеми. Підготовка до прийняття Верховною Радою України Трудового кодексу вимагає вдосконалення концепції Кодексу, зокрема, норм, що регулюють відповідальність роботодавця. На жаль, за близько 30 років незалежності новий Трудовий кодекс України, який є найбільш соціально забарвленим актом національного законодавства, як це не дивно, так і не був прийнятий з економічних та

політичних причин. Причини настільки тривалого неприйняття такого важливого Кодексу потребують окремого дослідження. В будь-якому разі, сьогодні, за умов проведення нового етапу правової реформи, необхідним є забезпечення не лише демократичного за своїм змістом трудового законодавства, а й створення дієвої системи правових засобів, здатної забезпечити належне виконання трудових обов'язків та захисту трудових прав працівників.

За недотримання трудового законодавства роботодавцями встановлена не лише матеріальна, а й адміністративна та, навіть, кримінальна відповідальність, а в останній період введені також немалі фінансові санкції. Проте застосовуються ці санкції неефективно, і кардинального покращення з дотриманням прав працівника на підприємствах України не спостерігаємо. Задля глибокого розуміння проблем, пов'язаних з інститутом відповідальності роботодавця, доцільно проаналізувати її особливості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання відповідальності роботодавця як суб'єкта трудових правовідносин були, зокрема, предметом наукових досліджень Н.Б. Болотіної, В.Я. Бурака, В.С. Венедіктова, Л.Я. Гінцбурга, Ю.С. Годованеця, Н. І. Дуравкіної, О.А. Золотарьової, І.В. Зуба, З.Я. Козак, Р.З. Лівщиця, В. Г. Ротаня, П.Д. Пилипенка, Є. Ю. Подорожнього, О.І. Процевського, П.Р. Стависького, Б.С. Стичинського, Л.О. Сироватської, О.В. Танасевич, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенко та інших вчених. Проблеми порушень трудових прав працівників і відповідальності за такі порушення досліджували також науковці В. Андріїв, В. Журавльов, Н. Лазукова, О. Сонін, Г. Чанишева Г. та інші. ІНТЕРНЕТ заповнений інформацією про факти невиплати зарплати чи порушення інших прав працівників. Проте, не дивлячись на ґрунтовні дослідження зазначених науковців, з урахуванням великої кількості порушень трудових прав на підприємствах приватної форми власності, зважаючи на складнощі роботи підприємств в умовах пандемії, питання залишається актуальним.

Мета статті – проаналізувати особливості відповідальністі роботодавця за порушення трудових прав за законодавством України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із головних особливостей відповідальності роботодавця є те, що у межах відносин із найманим працівником він може бути притягнений тільки до матеріальної відповідальності. Незважаючи на те, що трудові правовідносини мають договірний характер, роботодавець виступає

більш сильною стороною, оскільки характер його прав надає відповідну владу над найманими працівниками. Д.ю.н. Є. Ю. Подорожній правильно зазначає, що саме «роботодавець, який наймає працівника, визначає цілі та завдання, для досягнення яких залучаються трудові ресурси, а отже і управляти процесом їх використання також має роботодавець, що є неможливим без наявності у нього відповідних важелів впливу на найманих працівників. Метою, з якою суб'єкт використовує найману працю, є отримання певної вигоди, причому, як правило, у вигляді фінансового доходу… Саме тому роботодавці, досить часто, намагаються уникнути відповідного офіційного оформлення трудових відносин із працівниками, щоб не обтяжувати себе цілою низкою обов'язків перед ними і пов'язаних витрат» [6, с. 170].

Особливості відповідальності роботодавця, на думку Є. Ю. Подорожнія, зумовлені наступним:

- найманий працівник виступає у ролі підпорядкованої сторони, а отже, не має дисциплінарної влади над роботодавцем;

- відповідальність має бути ефективною та дієвою, вона повинна забезпечувати усвідомлення та спокутування правопорушником своєї вини;

- тільки матеріальна відповідальність забезпечує відшкодування шкоди, завданої найманому працівнику при виконанні ним своїх трудових обов'язків і функцій;

- при матеріальній відповідальності роботодавець спокутує свою вину перед конкретним працівником, а під час притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності він відповідає перед державою та суспільством;

- для самого найманого працівника найбільш корисною, в якості трудо-правової гарантії, є саме матеріальна відповідальність роботодавця, бо неналежне виконання роботодавцем своїх трудових обов'язків призводить до втрати або обмеження законної можливості працівника на отриманні зазначеної винагороди, а в деяких випадках, навіть, змушує його вдаватися до додаткових витрат власних коштів;

- на відміну від працівника, роботодавець завжди відшкодовує завдану шкоду у повному обсязі, в тому числі упущену вигоду. Загалом прийнято вважати, що у трудовому праві не відшкодовується упущена вигода, що є однією із тих ознак, які відрізняють матеріальну відповідальність у трудовому праві від матеріальної відповідальності у цивільному праві. Однак дане твердження справедливе лише тоді, коли

йдеться про матеріальну відповідальність працівника. Ані КЗпП, ані будь-який інший національний нормативно-правовий акт не передбачає прямої вказівки на те, що роботодавець звільняється від відшкодування на користь найманого працівника недоодержаного доходу» [6, с. 173]. Наприклад, зі ст. 235–236 КЗпП України слідує, що роботодавець повинен виплатити найманому працівнику середню заробітну плату за увесь час вимушеного прогулу останнім [5].

Крім зазначених особливостей, слід звернути увагу на особливості вини роботодавця. Оскільки чинним законодавством про працю не передбачено прямого зв'язку між виною та відповідальністю роботодавця, доведеність вини останнього та її форма не є обов'язковими умовами для притягнення роботодавця до відповідальності та визначення характеру і розміру застосовуваних до нього санкцій. Тобто, у випадку відповідальності роботодавця діє презумпція винуватості, бо законодавство не зобов'язує працівника доводити вину роботодавця, він вважається винуватим у завданій шкоді до тих пір, доки сам не доведе зворотне.

Ще однією особливістю відповідальності роботодавця є те, що вона може наступати і до безпосереднього виникнення трудових відносин між ним та найманим працівником – при безпідставній відмові роботодавцем у прийнятті на роботу. Тут відповідальність несе потенційний роботодавець, і наявність такої відповідальності є важливою гарантією законності при прийнятті на роботу і реалізації права на працю.

Особливістю відповідальності роботодавця є її безособистісний характер. Дана властивість досліджуваної відповідальності випливає зі статті 240-1 КЗпП України, в якій закріплено, що у разі, «коли працівника звільнено без законної підстави або з порушенням встановленого порядку, але поновлення його на попередній роботі неможливе внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації, орган, який розглядає трудовий спір, зобов'язує ліквідаційну комісію або власника (орган, уповноважений управляти майном ліквідованого підприємства, установи, організації, а у відповідних випадках – правонаступника), виплатити працівникові заробітну плату за весь час вимушеного прогулу» [5].

Особливість юридичної відповідальності роботодавця перед найманим працівником (працівниками) є і в питанні відшкодування шкоди у випадку завдання ушкодження здоров'ю працівника під час виконання ним своїх трудових обов'язків. Специфіка цього аспекту

юридичної відповідальності роботодавця у тому, що він безпосередньо не відшкодовує суми завданої шкоди найманому працівнику, а це здійснює страховик, яким виступає Фонд соціального страхування. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 р., № 1105-XIV Фонд соціального страхування України є органом, який «здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом» [7, ст. 4]. Реалізує роботодавець свої обов'язки перед працівником через здійснення відповідних страхових внесків до зазначеного Фонду. Тобто роботодавець є страхувальником, а найманий працівник, відповідно, застрахованою особою. Безпосередньо наймані працівники витрат, пов'язаних зі сплатою зазначених страхових внесків, не несуть. Матеріально-правові та процедурні аспекти здійснення відшкодування шкоди, заподіяної працівникам каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків, визначаються спеціальним законодавством.

Таким чином, працівник з питань відшкодування не перебуває у безпосередній залежності від роботодавця. Держава гарантує соціальний захист за цим видом соціального страхування; сплативши певну суму внесків, підприємство не несе надалі матеріальних затрат у разі нещасного випадку. Потерпілий має звертатися безпосередньо до виконавчої дирекції Фонду. Таким чином, як слушно відмічає Н. Б. Болотіна, «відносини щодо відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю працівника у зв'язку з трудовою діяльністю, змінили свою галузеву належність і перейшли зі сфери трудового права до сфери соціального забезпечення» [1, с. 477]. Але варто відзначити, що Законом України «Про охорону праці» від 14жовтня 1992 р., № 2694-XII передбачено, що роботодавець може за рахунок власних коштів здійснювати потерпілим та членам їх сімей додаткові виплати відповідно до колективного чи трудового договору.

Ще однією особливістю відповідальності роботодавця є те, що трудове законодавство зобов'язує його у відповідних випадках

відшкодовувати найманим працівникам не лише матеріальну, але й моральну шкоду, за нормами ЦК України.

Таким чином, бачимо, що відповідальність роботодавця має цілу низку особливостей. Проте, конкретно кожна з них залежить від виду відповідальності роботодавця.

Очевидним є факт, що в кризових реаліях України мають місце порушення трудового законодавства роботодавцями. Особливо помітні порушення трудових прав працівників на комерційних підприємствах, зокрема середнього та малого і мікропідприємництва, де відсутні профспілки та не укладаються колективні договори, а соціальне партнерство є лише декларацією. Найхарактернішими прикладами порушень трудового законодавства є незаконне звільнення працівників, несвоєчасна виплата заробітної плати, оформлення фактичних трудових відносин у формі цивільно-правового договору, недотримання правил охорони праці, невиконання зобов'язань за колективними договорами, перешкоджання законній діяльності професійних спілок. Однією з найпоширеніших у нашій країні причин порушення трудових прав людини є небажання роботодавців дотримуватися чинного законодавства, щоби отримати більші, ніж зазвичай, прибутки. Зрозуміло, цьому сприяє і економічна ситуація в Україні, інфляція, і масове безробіття – адже значна частина наших громадян, що мають проблеми із працевлаштуванням, готова до виконання будь-якої роботи, навіть без оформлення трудового договору [2; 4]. У кризових умовах пандемії, війни, при неподоланій корупції та високих податках роботодавці шукають способів зберегти бізнес та трудовий колектив, тому шукають обхідні шляхи вирішення проблем, що призводять до порушення трудових прав працівників. Високий рівень безробіття, кризові явища в країні викликають побоювання втратити роботу, тому активне протистояння протиправним діям роботодавця з боку працівників відсутнє, і відповідальності роботодавців за ці порушення часто не настає [3].

Аналіз показав, що норми зарубіжного трудового законодавства меншою мірою захищають інтереси та права працівника. Оскільки проєкт Трудового кодексу України не прийнятий, це свідчить, вважаємо, про необхідність подальшого удосконалення його тексту, зокрема і з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду.

Якщо порівнювати сукупність прав та гарантій працівника і роботодавця, то можна побачити очевидний перекіс на користь працівника, що є частково виправданим і потребує серйозного

переосмислення місця роботодавця у трудових відносинах крізь принципи ринкової економіки. Слід розвивати трудове законодавство таким чином, щоб працівник був захищений, але й роботодавець теж отримував вигідну модель співробітництва.

Висновки. Відповідальність роботодавця має цілу низку особливостей, які залежать від виду відповідальності – матеріальної, фінансової, адміністративно-правової та кримінальної. Втім, на практиці в умовах кризи протистояння протиправним діям роботодавця з боку працівників відсутнє, і відповідальності роботодавців за ці порушення часто не настає. Можливість соціального діалогу і право визначати спеціальні підстави для звільнення, про які сторони домовляються при укладенні трудового договору, забезпечать додаткову перевагу офіційного трудового договору замість пошуку шляхів, як обійти закон, оскільки сторони будуть знати про наслідки порушення умов договору. Тобто, слід збільшити права сторін трудового договору для самостійного, договірного визначення умов співпраці.

Доцільно ввести обов'язкову реєстрацію колективних договорів (замість повідомної) через 4 місяці після реєстрації нового підприємства, закріпивши це у проєкті Трудового кодексу України, а Управлінням Держпраці в регіонах слід ввести практику планової періодичної перевірки наявності форм соціального партнерства у колективах, де працюють наймані працівники і відсутня первинна профспілкова організація.

Змінами до Податкового кодексу України можна було б звільнити від податків і зборів, крім соціального внеску за застрахованих працівників, підприємців-роботодавців малого і мікропідприємництва на перший рік роботи створеного ними підприємства або реєстрації ФОП з метою недопущення виведення бізнесу в тіньову економіку, включаючи офіційно не оформлених працівників, і попередження звички платити зарплату «в конверті» та іншим шляхом «економити» на найманих працівниках.

Необхідно в новому Трудовому кодексі України чітко закріпити обов'язкі роботодавця, що забезпечить більш ефективне правове вирішення питання захисту трудових прав та інтересів як працівників, так і роботодавців. Проте очевидно, що навіть найбільш модерний Трудовий кодекс не дасть очікуваного результату у несприятливому бізнес-кліматі. Тож, потрібно завершити комплексну правову реформу в країні.

Дослідження показало, що питання відповідальності роботодавця в умовах незавершеної реформи трудового права залишається дуже актуальним і потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. 4-те вид., стер. К.: Вікар, 2006. 725 с. (Вища освіта XXI століття)

2. Золотарьова О. А. Особливості розвитку системи соціального партнерства в Україні *Проблеми сучасного управління: економічні, екологічні, політико-правові, історичні, культурні, ментальні аспекти:* Зб. наук. праць за матеріалами XI Всеукр. наук.-практ. конф. (26 лист., 2015 р., м. Одеса). Одеса: Лерадрук. 2015. С. 149–155.

3. Золотарьова О. А. Проблеми юридичної відповідальності роботодавців за порушення трудових прав. *Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, технічних та гуманітарних системах:* Збірник наук. праць за мат. Міжн. наук.-практ. конф. Сєвєродонецьк: СНУ імені В. Даля. 2016. С. 54–57.

4. Золотарьова О. А., Клименко С. В. Сучасні проблеми науки трудового права у контексті реформування трудового законодавства України. *Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті:* Всеукр.конф.до Дня науки Укр. та з нагоди 50-річчя ІПРЕЕД НАН України. Збірник наук. праць за мат. Всеукр. конф. 2020. С. 39–47.

5. Кодекс законів про працю: Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. Редакція від 27.02.2021. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 30.03.2021).

6. Подорожній Є. Ю. Особливості юридичної відповідальності роботодавців. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* Випуск № 4/2017. С. 169–178.

7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон від 23 вересня 1999 р., № 1105-XIV URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1105-14#Text (дата звернення: 30.03.2021).

УДК 343.352

Роман Асєєв,
старший викладач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ – ЯК ОКРЕМОГО СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Анотація. *Проаналізовано дискусійне питання про визначення поняття «корупційний злочин». Запропоновано закріплення в КК спеціальної статті, що передбачала б відповідальність за корупцію як окремий склад злочину. Рекомендовано встановити вичерпний перелік спеціально-конкретних суб'єктів, які можуть притягаються за вчинення корупції як кримінально караного діяння.*

Abstract. *The debatable issue of defining the concept of "corruption crime" is analyzed. It is proposed to enshrine in the Criminal Code a special article that would provide for liability for corruption as a separate corpus delicti. It is recommended to establish an exhaustive list of specific entities that can be prosecuted for corruption as a criminal offense.*

Соціальну значущість правопорядку, як результату реалізації в державі норм права та принципів законності, складно переоцінити. Від міцності стану правопорядку залежить існування, функціонування та поступальний розвиток будь-якої держави та суспільства. Саме правопорядок, стрижнем якого є, з одного боку, – суворе та неухильне дотримання та виконання правових норм всіма громадянами, органами, організаціями та їх представниками, і, з іншого боку, – фактично забезпечена можливість безперешкодної реалізації конституційних та інших прав, свобод та законних інтересів громадян і інтересів держави й суспільства в цілому, являє собою фундамент держави, що утримує всю будівлю влади та управління. В якості ж провідника правопорядку, на перший план виходять державні органи влади та управління, які представляють державні службовці, в тому числі і посадові особи, законна діяльність яких забезпечує реалізацію прав та інтересів громадян і організацій, забезпечуючи довіру й створюючи тим самим атмосферу стабільності в суспільстві.

З набранням чинності Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року в Україні створено нове правове поле для протидії корупції та її запобіганню, проте, незважаючи на це,

рівень корупції в останні роки в нашій державі не лише не знизився, але й навпаки пішов вгору. Високий рівень корумпованості свідчить про неготовність чи небажання до змін та перетворень нашої держави до відповідності країнам з мінімальним рівнем терпимості до корупції. Наслідки корумпованості для держави досить руйнівні: високий рівень корупції впливає на інвестиційну привабливість, не сприяє розвитку сталого соціального та правового суспільства, знижує рівень довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно, сьогодні зусилля політичної еліти країни мають бути закцентовані на питаннях вчасної профілактики та запобігання цьому вкрай негативному явищу, яке руйнує державу з середини, шкодить її іміджу на світовій арені.

Не дивлячись на те, що в національній юридичній літературі існує багато визначень корупції, єдиного системного визначення, яке б охоплювало феномен корупції, не існує. В цьому сенсі, доречним видається висловлювання М. І. Мельника на Міжнародному семінарі з питань відповідальності посадових осіб за корупційну діяльність про те, що «центральним питанням відповідальності посадових осіб за корупційну діяльність на цей час залишається визначення такої діяльності та її видів» [1]. З цього можна зробити висновок, що визначення поняття корупції, а також її основних проявів, залишається актуальним питанням і на сьогоднішній день.

Тому, формуючи заходи протидії корупції, як уявляється, першочерговим є визначення розуміння сутності явища, його причин та факторів, що його породжують. Іншими словами, слід визначити, з чим саме ми ведемо боротьбу. Одним із провідних нормативно-правих актів, який має очолити таку боротьбу є, безумовно, Кримінальний кодекс України, але й він, на жаль, не містить поняття «корупційний злочин».

Останніми роками в науці кримінального права значно збагачено понятійний апарат. Це в повній мірі стосується і корупційних злочинів, корупційних правопорушень, корупційної злочинності. Проте, як і багато десятиліть тому, в умовах хрущовської відлиги і брежнєвського застою, так і в даний час, коли кардинально змінилися соціально-політичні і правові умови життя в Україні і інших країнах СНД, в національному кримінальному законодавстві, як і раніше, родовими поняттями корупції є, як правило, діяльність, пов’язана з хабарництвом та незаконним збагаченням.

До дискусійних питань належить питання про закріплення в КК спеціальної статті, що передбачала б відповідальність за корупцію як окремий склад злочину. Такі дискусії є наслідком різного розуміння соціальної і правової суті корупції і пошуку шляхів боротьби з цим негативним явищем, зокрема і кримінально-правовими методами та засобами.

Ми поділяємо точку зору М. І. Мельника, який пропонує під «корупційним злочином» розуміти «будь-який умисний злочин, який вчиняється службовою особою органу державної влади або органу місцевого самоврядування з використанням влади або свого службового становища з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або для задоволення інтересів третіх осіб» [2, с. 147].

Поняття «корупційний злочин» є загальновизнаним в міжнародному праві, що дає можливість говорити, про виділення такої групи злочинів, в принципі. У деяких зарубіжних країнах (наприклад, США та Франція), суб'єктами відповідальності за вчинення корупційних злочинів є як фізичні, так і юридичні особи [4, с. 325].

Доцільність запровадження єдиного визначення та формулювання єдиної статті, що передбачає відповідальність за «корупцію», дозволить однозначно кваліфікувати такого роду правопорушення та відмінить дискусію щодо змісту даного явища. Сама ж форма чи спосіб вчинення корупції, як то: «незаконне збагачення» чи «неправомірна вигода» можуть знайти своє вираження в окремих частинах кримінально караної статті, що передбачає відповідальність за корупцію як самостійний склад злочину.

Поділяючи точку зору Є. Л. Стрельцова про те, що «в окремих випадках варто вести мову про більш диференційовану категорію спеціального суб'єкта злочину – спеціально-конкретного суб'єкта злочину. Спеціальний і спеціально-конкретний суб'єкти злочину співвідносяться між собою, як родове і видове поняття. Поєднання законодавчого поняття "спеціальний суб'єкт злочину" і теоретичного – "спеціально-конкретний суб'єкт злочину" має сприяти більш якісній правовій оцінці вчиненого суспільно небезпечного діяння і призначенню більш справедливого покарання особі, яка його вчинила» [5, с. 59–60].

Виходячи з наведеного, вважаємо доречним у пропонованому складі злочину «корупція» встановити вичерпний перелік спеціально-конкретних суб'єктів, які можуть притягаються за вчинення корупції як кримінально караного діяння.

Список використаних джерел

1. Мельник М., Хавронюк М. Нові антикорупційні закони: пил в очі чи граната в руках мавпи? *Дзеркало тижня*. 2009. № 50. 19–25 грудня.

2. Мельник М. І. Коррупція: сутність, поняття, заходи протидії: Монографія. К.: Атіка, 2001. 304 с.

3. Стрельцов Є. Л. Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України. *Новий Кримінальний кодек України: Питання застосування і вивчення:* Матер. міжнарод. наук.–практ. конф. [Харків] 25–26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002. С. 59–61.

4. Флетчер Дж., Наумов А. В. Основные концепции современного уголовного права. М.: Юристъ, 1998. 537с.

5. Хавронюк М. І. Науково–практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». К.: Атіка, 2011. 424 с.

УДК 347.77/.78(477)

Віра Москальова,
викладач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. *Проаналізовано проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні, зокрема захисту авторського права та суміжних прав. Досліджено проблеми законодавства та проаналізовано новели, передбачені законопроєктами щодо захисту прав інтелектуальної власності.*

Abstract. *The problems of protection of intellectual property rights in Ukraine, in particular the protection of copyright and related rights are analyzed. The problems of the legislation are researched and the novelties provided by the draft laws on protection of intellectual property rights are analyzed.*

Вступ. На сьогоднішній день питання ефективного захисту прав інтелектуальної власності в Україні є однім із найактуальніших питань українського законодавства. Результати інтелектуальної діяльності як найбільше потребують захисту на законодавчому рівні, і постає питання про удосконалення законодавства України та приведення його у відповідність до міжнародного законодавства у сфері захисту інтелектуальної власності. .

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ведеться активна робота по приведенню законодавства України в сфері інтелектуальної власності у відповідність до вимог Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС). Питання узгодження національного законодавства з нормами міжнародних угод в рамках СОТ визнається одним з найактуальніших в сьогоднішній економічній політиці, широко обговорюється та аналізується.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові аспекти охорони інтелектуальної власності в Україні досліджувались в наукових публікаціях І. І. Дахно, Ю. М. Капіци, О. М. Мельника, О. А. Підопригори, О. Д. Святоцького та інших.

Метою дослідження є аналіз проблеми захисту інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав. Завданням дослідження є виявлення шляхів удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до визначення, прийнятого Світовою Організацією Торгівлі (СОТ), права інтелектуальної власності – це права, що надаються особам на результати їхньої інтелектуальної праці (creations of their mind).

Об'єктом інтелектуальної власності в світовій практиці вважаються набуті знання чи інформація, витвір мистецтва та літератури, винахід, суттєве вдосконалення процесу чи продукту, все, що є результатом творчої, науково-дослідницької та винахідницької діяльності й надає його автору економічні, соціальні чи моральні переваги.

Таким чином, до інтелектуальної власності не може належати інформація чи знання, що не є результатом творчої чи наукової діяльності, а може бути набута в якийсь інший спосіб. Це обмеження також зафіксоване і в українському законодавстві. Сюди відносяться загальна інформація, що має характер новин, інформація для загального користування (наприклад, законодавчі акти), загальновідомі поняття тощо [1].

16 травня 2008 року Україна стала повноправним членом Світової Організації Торгівлі (СОТ). Вступ України до СОТ відкрив перспективи для розвитку національної економіки. Україна на абсолютно рівних умовах та правах з іншими членами організації бере безпосередню участь у формуванні новітніх правил торгівлі на світовому ринку у рамках поточного раунду багатосторонніх торговельних переговорів з метою максимального врахування національних інтересів нашої держави у торговельно-економічній сфері.

Як член СОТ Україна отримала право використовувати механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ, що сприяє справедливому вирішенню будь-яких суперечок з приводу дотримання положень угод СОТ, які можуть виникнути у країни з її торговими партнерами. У рамках зазначеного механізму було позитивно вирішено низку важливих питань, а саме: дискримінаційного оподаткування, ліцензування деяких видів української продукції. Україна продовжує використовувати цей механізм СОТ, оскільки це є частиною системних

зусиль, спрямованих на забезпечення та розширення присутності українських товарів на інших ринках.

Угода про торговельні аспекти інтелектуальної власності (ТРІПС) [6], укладена членами СОТ, має на меті зменшити розбіжності в правилах захисту прав інтелектуальної власності у всьому світі і запровадити загальні міжнародні стандарти в цій сфері. Угода регулює такі форми захисту інтелектуальної власності: авторське право та суміжні права (наприклад, права виконавців, виробників звукозаписів та трансляційних організацій), торгових знаків, включаючи знаки на послуги, географічні вказівки, включаючи позначення походження, промислові зразки, патенти, включаючи захист нових видів рослин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем та нерозкриту інформацію, включаючи торгові секрети та дані тестування продукції.

Ще нещодавно незадовільний захист авторських та суміжних прав визнавався найбільшою перешкодою на шляху України до СОТ. Було прийнято кілька законів, які стали значним кроком у наближенні українського законодавства до міжнародних норм у сфері захисту авторського права. Проте залишився цілий ряд невирішених питань щодо підвищення ефективності захисту прав інтелектуальної власності, зокрема у сфері авторського права та суміжних прав. Зараз на порядку денному стоїть обговорення і прийняття кількох законопроєктів, що мають продовжити адаптування міжнародних стандартів у сфері інтелектуальної власності в правовій системі України. Ці законопроєкти мають на меті посилити захист авторських та суміжних прав.

Стандарти захисту авторського права та суміжних прав містяться у багатьох найважливіших міжнародних законодавчих документах та мають бути впроваджені у всіх країнах-членах СОТ. Зокрема, під час укладання Угоди ТРІПС було визнано, що Бернська конвенція [7] вже містить значною мірою відповідні вимоги до стандартів захисту авторського права. На відміну від Паризького Акту 1971 року цієї конвенції, Угода ТРІПС не стосується немайнових прав власників авторського права. Угода ТРІПС узгоджується із Бернською конвенцією та додає такі важливі пункти:

- Комп’ютерні програми повинні захищатися таким самим чином, як і літературні твори відповідно до Бернської конвенції. Це означає, що лише ті обмеження, що застосовуються до літературних творів, можуть застосовуватися до комп’ютерних програм;

- Бази даних повинні захищатися авторським правом, навіть якщо самі дані не є об'єктом захисту. Бази даних належать до захисту, якщо збір та організація даних в базі є результатом інтелектуальної творчості;

- Угода також поширює міжнародне авторське право на права на орендний доход. Це означає, що автори комп'ютерних програм та виробники звукових записів повинні мати право забороняти комерційне використання своїх робіт. Таке ж ексклюзивне право застосовується і до кіноіндустрії, де комерційний рентний дохід привів до розповсюдженого копіювання фільмів, зменшуючи потенційні доходи власників авторських прав;

- Угода стверджує, що виконавці повинні також мати право запобігти недозволеному запису, відтворенню та трансляції "живих" вистав протягом не менше, ніж 50 років. Виробники звукозаписів повинні мати права запобігти недозволеному відтворенню на період 50 років [6].

Україна проводить політику, спрямовану на становлення сучасної ринкової економіки та її інтеграції до міжнародного економічного простору, що має для неї стратегічне значення. Угода про асоціацію України з ЄС додає актуальності питанню захисту права інтелектуальної власності.

Питання ефективного захисту інтелектуальної власності у всьому світі набули стратегічного значення для економічного розвитку. Глобальні тенденції до інформатизації та інтелектуалізації економіки привели до виникнення нового типу економіки – інноваційної, де знанням й технологічному прогресу надається першочергова вага не лише у високотехнологічних галузях, але й у решті галузей промислового виробництва. Зростання в усіх розвинутих економіках визначають передусім галузі зі значною часткою наукомістких технологій та людського капіталу.

Рівень захисту прав інтелектуальної власності дуже відрізняється по всьому світові, і оскільки інтелектуальна власність набуває все більшого значення в міжнародній торгівлі, ці відмінності стали джерелом суперечок у міжнародних економічних відносинах. У зв'язку з цим відбувається загальна тенденція до уніфікації національних законодавств у сфері захисту інтелектуальної власності відповідно до укладених міжнародних угод. Найважливішою такою угодою є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності

(ТРІПС), яка вимагає запровадження встановлених мінімальних вимог до стандартів захисту інтелектуальної власності.

Зазначені глобальні тенденції є потужними стимулами до розвитку системи охорони інтелектуальної власності в Україні. Україна є членом Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 р. [8]. Книга 4 ЦК України регулює питання інтелектуальної власності [3]. Діє Закон «Про авторське право та суміжні права» [4] та низка спеціальних законів з окремих об'єктів інтелектуальної власності.

Проте, виникає безліч звичних вже питань: оскільки галузі української економіки менш конкурентоспроможні порівняно із західними економіками, то чи не втратить Україна ще більше від впровадження відповідних правових норм в умовах асоціації з ЄС, але встановлення міцного інституту власності, особливо в сфері інтелектуальної діяльності, що охоплює практично всі провідні галузі економіки, – це абсолютно необхідна умова для створення сучасної ринкової економіки. Це єдиний спосіб дати можливість розвиватися тим галузям української економіки, що володіють достатнім для цього науковим і технологічним потенціалом. У разі невиконання вказаних угод Україна залишається поза глобальними економічними процесами і втрачає додаткові можливості для свого економічного розвитку.

Аналіз чинного законодавства дає підстави застосовувати до захисту інтелектуальних прав такі загальні способи захисту цивільних прав:

- визнання права; визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право; поновлення становища, що існувало до порушення права;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення або його припинення;
- - відшкодування збитків та інші способи відшкодування шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади чи органу місцевого самоврядування [3].

Зрозуміло також, що кожен спосіб захисту, який застосовується для захисту порушеного чи оспорюваного права інтелектуальної власності, набуватиме певної специфіки з урахуванням специфіки самого інституту права інтелектуальної власності, а також об'єктів, на

які ці права набуваються. При цьому переважна більшість спорів щодо порушення права інтелектуальної власності розглядається на сьогодні господарськими судами, які формують основний масив практики, зокрема у сфері захисту патентних прав і засобів індивідуалізації. Отже сьогодні справи з інтелектуальної власності розглядаються судами різних юрисдикції, що призводить до різного застосування одних і тих самих норм законодавства, яке регулює інтелектуальну власність. В даному аспекті створення Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, передбаченого змінами до Конституції України [2] під час судової реформи 2016 року, дало б можливість уникнути різної правозастосовної практики й уніфікувати судову практику. Створення такого суду стане позитивним чинником для вдосконалення розгляду справ у сфері захисту інтелектуальної власності. До того ж вдалося б значною мірою скоротити строки розгляду таких справ та вирішити проблеми зростання порушень у сфері інтелектуальної власності та недобросовісної конкуренції. Указом Президента в 2017 р. цей суд був створений [5]. 13 лютого 2020 року вже здійснено державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи — Вищого суду з питань інтелектуальної власності, про що внесено запис до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань. Але, на жаль, досі цей Суд реально не працює.

Водночас не менш важливі справи, наприклад, у сфері авторських прав творців та їх правонаступників, розглядаються загальними судами. Можна зазначити, що і Верховним Судом неодноразово проводилися узагальнення судової практики і давалися роз’яснення з актуальних і дискусійних питань стосовно розгляду справ у сфері інтелектуальної власності.

Невизначеність у законодавстві багатьох моментів регулювання правовідносин у сфері, що стосується інтелектуальної діяльності, та відсутність належного захисту приватних прав власності на результати інтелектуальної діяльності допускає високий рівень правопорушень в цій сфері. Зокрема, таких як піратство, розповсюдження підробленої продукції, незаконне використання торговельних марок, нечесна конкуренція, що разом завдає величезних збитків у галузях, де переважає інтелектуальна діяльність.

Висновки. Реформування законодавства України триває, і це дає можливість сподіватися, що існуючі прогалини в системі

нормативної охорони прав інтелектуальної власності та їх практичного захисту можна ефективно подолати.

Отже, для подолання проблем, які виникають у сфері захисту інтелектуальної власності, необхідно визначити систему охорони і захисту інтелектуальної власності як один з найважливіших пріоритетів діяльності уряду.

Дуже важливим питанням постає дотримання встановлених правових норм у галузі охорони та захисту інтелектуальної власності, підготовка кваліфікованих працівників, до компетенції яких належить вирішення спірних питань у зазначеній сфері.

Від розв'язання проблеми створення ефективної законодавчої бази в сфері захисту прав інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку України, її модернізації, підвищення конкурентоспроможності у світові й соціально-економічній системі. Удосконалення законодавчої системи у сфері захисту прав інтелектуальної власності та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних норм надасть українським суб'єктам інтелектуальної діяльності відчуття захищеності та можливості дійсного захисту результатів своєї інтелектуальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Орлюк О. П. Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми,перспективи. *Право України*. 2011. № 3. С. 4–21.

2. Конституція України станом на 22 березня 2020 р. Х.: Право, 2020.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 05.04.2021).

4. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.1993 року № 3792-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text (дата звернення 05.04.2021).

5. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29.09.2017 року № 299/2017. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017#Text (дата звернення 05.04.2021).

6. Угод про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності від 1994 року зі змінами від 06.12.2005 року № 981_018. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення 05.04.2021).

7. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 року, приєднання України 31.05.1995, № 995_051. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення 05.04.2021).

8. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року, приєднання України 25.12.1991 року, № 995_123. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення 05.04.2021).

УДК 316.77

Крістіна Золотарьова,
культуролог, дизайнер, східнознавець
(м. Одеса)

ОСОБИСТІСНІ ПРОСТОРОВІ ЗОНИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *Розглянуто теорію проксеміки Е. Холла та його внесок у дослідження особистісних просторових зон. Проаналізовано специфіку особистісних просторових зон в культурах країн Азії. Також досліджено кореляцію проксемічних кодів та патернів однієї культури в межах іншої на прикладі життя африканських рабів у США. Доведено, що застосовувати проксемічну теорію для поліпшення міжкультурної комунікації наразі є вкрай важливим для збереження миру та розвитку всього світу.*

Abstract. *E. Hall's theory of proxemics and its contribution to the study of personal spatial zones are considered. The specifics of personal spatial zones in the cultures of Asian countries are analyzed. The correlation of proxemic codes and patterns of one culture within another was also studied on the example of the life of African slaves in the USA. It has been proven that applying proxemic theory to improve intercultural communication is currently extremely important for maintaining peace and developing the world.*

Вступ. Ми живемо в швидкоплинному, нестабільному та багатогранному світі. Кожен день, стикаючись з великою кількістю новин, новою інформацією, людьми, ми не завжди в змозі правильно їх інтерпретувати, проаналізувати, зрозуміти, щоб не нанести шкоди, не зробити поверхневі висновки і спровокувати конфлікт.

Постановка проблеми. Вивчення культури, контексту та світосприйняття Іншого дає змогу нам зробити цей світ трішечки спокійнішим та мирним. У межах гуманітарного знання саме вивчення основ міжкультурної комунікації, дослідження культури Іншого, з погляду на подальшу взаємодію, спілкування та співіснування – необхідний місток для поєднання теоретичних напрацювань із реальним, практичним оточуючим середовищем. Проксемічна теорія Е. Холла дозволяє краще зрозуміти специфіку особистісних зон у межах іншої культури і привести до стабільності та порозуміння в

мультикультурному просторі. Специфіку цієї проблеми ми розглянемо на прикладі азійських країн та проаналізуємо стійкість африканської культури на території США, де практика завезення рабів із африканського континенту проіснувала майже 300 років.

Аналіз досліджень та публікацій. У галузі вивчення міжкультурної комунікації наукові дослідження почались наприкінці XIX ст. (Пьер де Шарлевуа, Мартін Добріцгофер, Луї Антуан Бугенвілль, Джеймс Кук, Жан-Франсуа Лаперуза, Жосеф-Франсуа Лафіто, Іоган Форстер, Шарль де Бросс) та були тісно пов'язані із етнографією, антропологією, що було зумовлено необхідністю вивчення нових континентів (котрі, слід зазначити, тоді сприймались більше з економічної, політичної та практичної точок зору), їх культури, побуту – специфіки. Цікавим є те, що дослідженням культури, народів цікавились ще з часів Давнього Єгипту (Палермський камінь), Китайської Імперії, а вже після відкриття Нового Світу європейськими державами вивчення та пізнання нових народів, культур прийняло більш масштабний характер (Педро Мартір «Про Новий Світ», Дієго ді Ланда «Повідомлення о справах Юкатана», Бернардін де Саагун «Загальна історія справ Нової Іспанії» та інші). Окремо слід відзначити таких мандрівників-авторів, які зробили величезний внесок у вивчення культур і комунікації з ними, як Марко Поло («Книга чудес світу»), Одоріко Пордеоне («Опис східних земель»), Алі-Екбер Хатай («Хатай-наме»), Джон Мандевіль (фантазійні «Пригоди Сера Джона Мандевіля»), Рікольдо да Монтекроче («Книга мандрів»), Гільйом де Рубрук («Подорож у східні країни»), Плано Карпіні («Історія Мангалів іменованих нами Татарами»).

Сучасні іноземні дослідники аналізували окремі питання цієї теми, що нами проаналізовано і наведено в Списку джерел. Дослідження міжкультурної комунікації Е. Т. Холл представив у своїй роботі «Беззвучна мова» у 1959 році.

Серебренікова О. Ф., Хадєєва А. П. у 2014 р. проаналізували простір китайської культури. Проте проблема залишається актуальною в умовах глобалізованого, мультикультурного світу і потребує подальших досліджень.

Мета цього дослідження – проаналізувати теорію проксеміки Е. Холла і розкрити її особливості на прикладі культур країн Азії та пригнічення однієї культури іншою в США – як наслідок работоргівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим, хто почав досліджувати саме аспекти міжкультурної комунікації (та ввів цей термін разом із своїм співавтором Г. Трейгером у науковий простір у 1954 році), був Едвард Холл (1914–2009), результатом чого стала його власна теорія проксеміки, що включає в себе дослідження різноманітних культур та взаємодії в межах одного простору носіїв іншого культурного світосприйняття, яке, окрім іншого, висловлюється в унікальній специфіці сприйняття особистих та просторових зон, відмінною від інших. Як ми вже зазначили, детальне дослідження міжкультурної комунікації Е. Т. Холл представив у своїй роботі «Беззвучна мова» у 1959 році [8].

Е. Т. Холл використовував термін «міжкультурна ситуація» для характеристики процесу взаємодії представників різних культур в межах одного простору, моменту: «У міжкультурній ситуації перше, що людина дізнається про інше суспільство, – це існування певних формальних наборів» [8, с. 98]. Підкреслюючи значимість вивчення патернів культури, з якою планується контакт, він зазначає, що розуміння особових просторових зон представників іншої культури – є вкрай важливим та ключовим для побудови продуктивної міжкультурної комунікації. Як він зазначає в своїй праці «За межами культури» (1979) [6], «можливо, найважливішим психологічним аспектом культури – мостом між культурою та особистістю – є процес ідентифікації» [6, с. 211]. Крім того, він акцентує увагу (ще в 1979 році) на швидкоплинності світу, що не дає взаємодії між культурами розвиватись у позитивному напрямку: «Цей процес, який чудово працює, коли зміни повільні, але спричиняють хаос у часи або стрімкі зміни, такі, як ми зараз переживаємо, є, безумовно, головною перешкодою для міжкультурного порозуміння та ефективних відносин між народами світу» [6, с. 211].

Так звана концепція проксеміки вперше створюється, оформлюється Е. Т. Холлом в його видатній роботі – «Прихований вимір» (1966) [7]. Саме в цій роботі він вперше вводить термін «проксеміка» та так його характеризує: «Проксеміка – це термін, який я створив для взаємопов’язаних спостережень та теорій використання людиною простору як спеціалізованого розвитку культури» [7, с. 2]. Під простором, у першу чергу, Е. Т. Холл розуміє мікрокультурний рівень, який є одним із трьох рівнів (пракультурного – минуле та інфракультурного – теперішнє), в якому і проявляється проксеміка:

«Мікрокультурний рівень – це той, на якому проводиться більшість проксемічних спостережень» [7, с. 101].

Аналізуючи простір, в якому людина існує і як вона його сприймає, він виділяє *чотири зони рівня сприйняття простору* та підрозділяє кожен на близьку та далеку фазу [7, с. 116–125]:

Інтимна дистанція

- близька фаза («для кохання та реслінгу»);
- далека фаза (шість-вісім дюймів), дюйм = 2,54 см

Персональна дистанція

- близька фаза (півтора і два з половиною фути), фут = 0,3048 м = 12 дюймам
- далека фаза (віл двох з половиною до чотирьох футів)

Соціальна дистанція

- близька фаза (від чотирьох до семи футів)
- далека фаза (від семи до дванадцяти футів)

Громадська дистанція

- близька фаза (від дванадцяти до двадцяти п’яти футів)
- далека фаза (від двадцяти п’яти футів і більше)

Аналізуючи в цьому контексті культури країн Азії, зазначимо: саме особистісні просторові зони є ключовим аспектом для успішної міжкультурної комунікації в цьому регіоні. Під культурами країн Азії в нашому невеличкому дослідженні ми хотіли би розглянути культури таких країн: Японія, Китай, Південна Корея та Туреччина. Для кожної з цих країн притаманне своє відчуття особистих зон та своя специфіка по відношенню до носіїв інших культур.

У японській культурі сприйняття особистого простору є унікальним симбіозом традицій, народних вірувань, чіткої соціальної, сімейної ієрархії [2, с. 8]. Відношення з простором і його осмислення в культурі Японії є темою для окремого дослідження. Проте, можливо відзначити декілька етичних та естетичних принципів, що якнайкраще його охарактеризують: «Ма» – концепція негативного простору, акцентування уваги на вільному просторі, котрий має свою значущість, що контрастує із західним сприйняттям вільного простору – він не є окремою цінністю (особливо в мистецтві) [7, с. 75]. «Хедатару» – позначення особистого простору, в межах фізичних та моральних відносин. «Надзіму» – перехід до близьких відносин, запрошення до дому, зменшення та відкриття особистого простору. Кожна стадія взаємовідношень (окрім сімейних та інколи – робочих) проходить, прагне від хедатару до надзіму.

Загалом, проксемічна концепція Е. Т. Холла включає в себе саме той простір, якій людина створює навколо себе, що саме в азійських культурах є влучним відображенням їх світоглядних принципів. Крім того, японська культура спілкування є цілою збіркою формальних та неформальних правил, котрі виражаються в таких принципах: ввічливість, обережність, чітке слідування ієрархічним порядкам, повага до особистого простору та скромність.

На відміну від японської, китайська культура комунікацій та взаємодій з оточуючим простором включає в себе не тільки ієрархічну систему, народні та державні вірування, а й комбінує все це із народною релігією та чіткими етичними нормами [1, с. 710]. Кажучи про персональний простір у китайській культурі, слід зазначити: як і в межах сімейних взаємовідносин, так само і в межах територіального співіснування – це зовсім умовний термін. Адже, велика щільність населення та вкрай близькі відносини в сім'ї майже повністю нівелюють його значення, що відповідає китайським традиціям та колективному погляду на життя.

Оскільки в нас є обмежена інформація про Північну Корею та її культурну специфіку, ми можемо спиратись тільки на уривчасті відомості, що майже завжди мають суб'єктивний характер сторони, яка дає інформацію, транслює образ країни та її культури, котрий насправді – недосліджене поле. Тому доречним буде розглянути відношення до простору та особистих меж у культурі Південної Кореї. До свого персонального простору відношення є досить обережним, що проявляється у спілкуванні на відстані витягнутої руки (при розмові із незнайомцями та діловому спілкуванні відстань може збільшуватись), обмеженість в зорових та тактильних контактах (що не враховується в межах публічного простору – публічна дистанція майже відсутня), негативне ставлення до фотографування без дозволу [9, с. 34]. Основними чинниками, що впливають на сприйняття простору в корейській культурі, є народні вірування, світоглядні орієнтири (релігійні та етичні вчення) та традиції.

Культура Туреччини відрізняється від Японії, Китаю та Південної Кореї, проте включає в себе ті якості, що дозволяють нам віднести її до азійського регіону, попри територіальну належність до Азії та Європи. Межи персонального простору в турецькій культурі є досить розпливчастими і залежать від того, з ким саме відбувається взаємодія. Відкрите відношення до незнайомців, швидкий тактильний та зоровий контакт, уважність до питань особистого характеру в умовах

ділових перемовин – характеризують як найкраще розуміння простору в культурі Туреччини. Колективність світогляду формує суспільну дистанцію [4].

Окремою болісною, але дуже актуальною темою для дослідження, є питання кореляції особистого простору в умовах агресивного, небезпечного середовища. Особисті межі та сприйняття простору не є сталою, незмінною величною, вони можуть змінюватись під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Зовнішні чинники дуже часто бувають негативним проявом людської діяльності, вони корегують світогляд однієї людини, цілої групи або народу, що накладає відбиток на весь наступний розвиток культури. Приклад який ми розглянемо зараз, до сих пір є непростою темою, що відлунюється в культурі багатьох країн: работоргівля – брудна пляма в історії людства.

Реалізація патернів однієї культури в межах іншої – є влучною ілюстрацією сучасних глобалізаційних процесів, що потребують детального і щільного дослідження для покращення рівнів міжкультурних комунікацій по всьому світу. Згадуючи рабство (насильне перевезення носіїв культурної інформації в іншу культуру, їх адаптація та сегрегація), ми маємо на увазі не рабовласницьку форму суспільства, а саме вивезення і пригнічення однієї культури іншою. Унікальним у цій ситуації є те, що, не дивлячись на століття принижень, вбивств, знущань, штучної акультурації, африканська культура продемонструвала витривалість, адаптивність, стійкість та незламність.

На території США практика завезення рабів із африканського континенту проіснувала майже 300 років (1619–1865), а по скасуванні А. Лінкольном рабства це ще довго відлунювало в просторі всієї країни, і тільки на початку XIX ст. завершило своє існування. Культурна відмінність та минулий низький соціальний статус не давали змоги повноцінно реалізувати свій потенціал колишнім рабам та їх нащадкам. А кількість негативно забарвлених у расистському напрямі угруповань (Ку-клукс-клан), неофіційних законів (Закони Д. Кроу), нападів і вбивств (Лінчування) продовжувались до другої половини XX ст.

Дж. В. Влатч, спираючись на історичні описи будинків рабів з 1650 по 1850 роки у штаті Вірджинія, відзначає їх чітке фокусування на африканській проксеміці: «Використання постійно меншої кімнати до тих пір, поки вона добре не збігатиметься з тим, що відомо із звичайних просторових патернів для проксемічних кодів Західної та Центральної

Африки, було середнім розміром загальної кімнати приблизно в десять на десять футів» [10, с. 225]. Саме проксемічні коди та патерни, в умовах, не сприйнятних для розвитку, демонстрації своєї культури, передають культурну пам'ять про те місце, звідки ці невільники були вивезені. Персональний простір для невільника був місцем не фізичного спокою, а психологічного, бо ті, хто працював на плантаціях, були обмежені в умовах проживання.

Цікавою для нас є історія Елен Крафт, яка була жінкою змішаною раси, але все одно невільницею, якій вдалось втекти з плантації, використовуючи свою зовнішність і замаскувавшись під чоловіка. Як зазначає В. Л. Ендрюс, посилаючись на її книгу «Біг за тисячу миль заради свободи» (1896):: «Просто мати власний простір було привілеєм, навіть для міського хатнього раба» [3, с. 111].

При взаємодії плантатора і невільника чітко розмежовувалась особиста зона, для того, щоб уникнути емоційного зв’язку і не допустити інтеграцію останніх у свій простір. Р. К. Фіттс наголошує саме на цілій світоглядній концепції плантаторів: «Ідеологія відчуження дозволила плантаторам розглядати рабів як неповноцінних сторонніх людей, на яких не поширювався етикет приватності та особистого простору» [5, с. 148].

Таким чином, просторові зони виступали як ще один чинник, свідоцтво пригнічення не просто іншої культури, а саме людини – як носія кодів своєї культури.

Висновки. У нашому дослідженні ми окреслили проксемічну теорію Е. Т. Холла та застосували її на прикладі культур Азії. Проксеміка, в розумінні Е. Т. Холла, спрямована на те, щоб поліпшити міжкультурну комунікацію, досліджуючи особистісний простір та його зони. Під особистим простором він розуміє не тільки фізичний вимір, але й ментальний, поза зоною видимого. Країни Азії уособлюють собою колективне світосприйняття, але кожна культура має свою проксеміку та її реалізацію у міжособистісних і міжкультурних взаємодіях.

Крім того, окремою темою, що заслуговує більш детального дослідження, на наш погляд, є вивчення кореляції проксемічних кодів та патернів однієї культури в межах іншої. Прикладом є історія рабовласництва на території США, за часів якої деякі зі згадок та етнографічних пам’яток дають загальне уявлення про місце особистого простору в житті невольників.

На прикладі будинків рабів та їх нащадків у штаті Вірджинія вдається побачити, як культурні та просторові коди все більше пристосовувались до нової проксемічної зони, не втрачаючи своєї автентичності. Крім того, ми можемо зрозуміти, наскільки власний персональний простір був потрібен в умовах агресивної, ворожої середи, яка таким чином знеособлювала індивідуума. А побудова особливих відносин плантатора із невільником на засаді ідеології відчуження давала змогу ігнорувати його просторові зони, втручаючись в них.

Застосовувати проксемічну теорію для поліпшення міжкультурної комунікації в умовах сучасного мультикультуралізму є вкрай важливим для збереження миру та розвитку всього світу. Вивчати особливості культур та їх специфіку потрібно більш досконально і об'єктивно, але й не менш важливим є вивчення просторових зон у межах своєї культури. Адже розуміння іншого починається з розуміння себе.

Список використаних джерел

1. Серебреникова Е. Ф., Хадеева А. П. Ритуал в семиотическом измерении пространства китайской культуры. Общество и государство в Китае. Т. XLIV, ч. 2. М.: ФГБУНИВРАН, 2014. С. 707–713.
2. McDaniel E. R. Japanese Nonverbal Communication: A Review and Critique of Literature. Paper presented at the Annual Meeting of the Speech Communication Association. Miami Beach, 1993. 33 p.
3. Andrews W. L. Slavery and Class in the American South: A Generation of Slave Narrative Testimony, 1840–1865. Oxford University Press, 2019. 480 p.
4. Çelik S. «Get your face out of mine»: Culture-oriented distance in EFL Context.TÖMER Language Journal, 2005. P. 37–50.
5. Fitts R. K. Inventing New England's Slave Paradise : Master/Slave Relations in Eighteenth Century Narragansett, Rhode Island (Studies in African American History and Culture). Routledge, 1998. 296 p.
6. Hall E. T. Beyond culture. New York: Anchor Press, 1979. 272 p.
7. Hall E. T. The hidden dimension. 1969. 215 p.
8. Hall E. T. The silent language. New York: Fawsett Publications, 1959. 196 p.
9. Soh C. Compartmentalized Gender Schema: A Model of Changing Male-Female Relations in Korean Society. Korea Journal, 1993. P. 34–48.

10. Vlach J. M. By the work of their hands: Studies in Afro-American Folklife. University of Virginia Press, 1992. 260 p.

РОЗДІЛ 2

Дослідження проблем сучасного управління, ринку, економіки та екології

УДК 005.932:[339.1:330.12](477)(045)

Володимир Лисюк,
д.е.н., професор, головний науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса)

Тетяна Буюклі-Таран,
аспірантка Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Віктор Діордієв
здобувач Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

МЕХАНІЗМИ ЛОГІСТИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Анотація. *Розглядаються механізми регулювання ринків, що базуються на логістичних принципах: виробництва, просування по ланцюгам ринку та споживання товару. Приділяється увага ролі державних органів у процесах регулювання товарних ринків і товарних потоків.*

Ключові слова: *товарні ринки, ринкова логістика, механізми регулювання, додана вартість.*

Abstract. *Mechanisms for regulating markets based on logistical principles are considered: production, promotion along market chains and consumption of goods. Attention is paid to the role of state bodies in the processes of regulation of commodity markets and commodity flows.*

Keywords: commodity markets, market logistics, regulatory mechanisms, value added.

Вступ. В умовах ринкової економіки України більшість проблем економічного життя суспільства доводиться оцінювати та вирішувати по-новому. Більш того, з'являються проблеми, до вирішення яких доводиться приступати вперше. Сьогодні створюються передумови для ефективного регулюючого ринкового господарства. Значна чисельність вчених вважає, що формування нового господарського механізму залежить від досконалості державного регулювання. Це одна з найважчих і важливих проблем, яка пов'язана,

з одного боку, зі специфікою нашої національної економіки, а з іншої – з особливостями розвитку національних ринків.

Постановка проблеми. Будь-яка національна економіка являє собою складну економічну систему. Сьогодні у світі відомі декілька типів (моделей) економічних систем. Але будь-яка економічна система базується на сформованих видах власності та притаманних їй формах організації та способах регулювання ринків на усіх рівнях управління.

Залежно від рівня (масштабу) економічної системи (державна, регіональна, галузева, логістична тощо), ці комбінації можуть бути різними. У економічній системі кожна сфера доповнює іншу, та лише у єдності вони забезпечують нормальний хід відтворювання, економічний прогрес суспільства. При цьому, існує різноманітність форм економічних відносин, які диктуються особливостями організації технічно-економічних та ринкових систем. Розгляд системи економіки як відтворювальної включає виробництво, розподіл, обмін та споживання, передбачає представлення її, з одного боку, як тісне переплетення не просто прямолінійних ланцюгів від ресурсів до продукту, а й відтворювання кругообігу предметів та знарядь праці, предметів споживання, природних ресурсів, населення. А з іншої – економіка є поєднанням виробничих сил і виробничих відносин. Це соціально-економічні відносини, що визначаються відношеннями власності. При цьому відношення власності виникають не тільки з приводу ресурсів та речових засобів виробництва, а й з приводу нових технологій, інформації, а також результатів господарської діяльності.

Мета дослідження – визначити механізми регулювання ринкової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід економіки України до ринкових відносин безальтернативний, і хоча ринкова система не позбавлена у своїй основі деяких недоліків, проте на прикладі розвинених країн продемонструвала свої безумовні переваги. Представляючи собою багатоскладову систему зв’язків, вона найбільш адекватна властивостям людей, їх прагненням, інтересам, творчому потенціалу. Через систему взаємозв’язків незчислені, індивідуальні, групові та суспільні вільно обрані пріоритети в умовах ринку враховуються та створюють умови розвитку. Прийняті рішення, що і скільки повинно вироблятися, як ефективно організовувати виробництво і як розподіляти результати праці між суб’єктами ринків, в умовах ринка оптимальні. Переваги ринкової економіки складаються з того, що вона сприяє ефективному розподілу ресурсів з найбільшим

приближенням їх до суспільних потреб. Вона диктує застосування найбільш ефективних методів їх використання і створює умови для розробки нових, більш ефективних технологій.

Як очевидними є переваги ринкової економіки, так само очевидними є і її недоліки, які обумовлюють об'єктивну необхідність державного втручання у економіку. До них треба віднести:

- неспроможність ринкової економіки забезпечити оптимальне функціонування економіки із суспільної точки зору;
- присутня в ній тенденція до пониження конкуренції – її основного рушійного механізму (вона безжалісна до представників середнього та малого бізнесу);
- недостатня підтримка фундаментальних досліджень.

Саме це ми відчули на прикладі економіки України. Слід відмітити, що державне регулювання економіки можливе лише за наявності певних об'єктивних причин: різке падіння економічного розвитку системи та надмірна концентрація виробництва та інші форс-мажорні обставини. Однак, ці можливості перетворюються у об'єктивну необхідність у країнах з ринковою економікою лише в силу вище перерахованих обставин. І держава має піклуватися про ефективне функціонування ринків та прагне створювати рівні умови усім суб'єктам господарювання, сприяти підприємцям, захищати інтереси та допомагати їм затверджувати себе на ринках і здобувати ресурси [2].

Державне регулювання економіки – це цілеспрямована діяльність держави, у особі відповідних законодавчих, виконавчих та контролюючих органів, які за допомогою системи різних підходів та методів забезпечують досягнення поставленої мети та вирішення головних економічних та соціальних завдань відповідного етапу розвитку економіки, регламентують економічні відносини у країні. Державне регулювання економіки слід уявляти як систему, яка включає в себе економічні форми і методи регулювання, організаційні структури управління, правові норми і акти. Для характеристики державного регулювання економіки можна виділити три його сторони: методологічну, організаційну та соціально-економічну.

Роль та суттєві характеристики системи регулювання економіки зумовлюють функції держави. Умовно усю багатогранну та різноспрямовану сукупність функцій державних органів можна поділити на три групи:

Перша група включає функції, які забезпечують та підтримують функціонування ринкової системи у державі та регіонах. Сюди слід включити створені та підтримані правовою базою (захист права власності, законодавче регулювання взаємовідносин між споживачами, виробниками, найманими працівниками, підтримання суспільного ладу, захист конкуренції).

Друга група функцій державних органів пов'язана із розвитком та перспективним станом економічної системи. Вона включає заходи, які направлені на стабілізацію екологічних процесів та які забезпечують економічне зростання, соціальну справедливість, інфляційні процеси, інфраструктуру тощо.

Третя група включає ті ж функції, що і перші дві, але вони виконуються на регіональному рівні. При цьому держава передає виконавчі функції регіональним органам або регіональним структурним підрозділам центральних органів влади, залишаючи за собою законодавчу та контролюючу функції.

Згідно мети нашого дослідження, яка передбачає визначити механізми регулювання ринкової системи, ми *можемо запропонувати наступний постулат*: розвиток національної економіки пов'язаний з розвитком ринків їх логістики реального сектору. Тобто, тут існує пряма залежність. Розглядаючи логістику як систему організації товарних ринків, ми вважаємо, що у регулюванні ринкової економіки її досконаліть відіграє значну роль. При цьому, ми вводимо поняття «ринкова логістика» – як організаційний механізм регулювання товарного руху по всім секторам (ланцюгам ринку, що включають: сировинний, виробничий, інфраструктурний і споживчий ланцюги). Цей постулат опирається на визначення самої ринкової логістики [3].

Досліджуючи і моделюючи логістичну систему ринку з позицій загальної параметричної теорії систем (ЗПТС), ми визначали, що головним її регулюючим параметром є атрибутивний і релятивістський концепт [3, 4].

На цій підставі атрибутивний концепт логістичної системи полягає у наявності певного набору елементів (господарюючих суб'єктів) з певними заданими загальними властивостями, а саме:

- функціонально-профільний;
- функціонально-обмінний;
- спроможність вступати у відносини;
- спроможність до самовідтворення.

Тут доцільно провести приклад організації вітчизняного виробництва. Відомо, що в Україні є виноробні підприємства, тобто наявне виробництво виноробної продукції, а пропозиція на вітчизняних ринках може відбутися тільки через ліцензування, яке досить дорого коштує. Тут держава взяла на себе придання властивостей відповідним суб'єктам ринку щодо реалізації на ринку виноробної продукції. Це створило певні бар'єри розвитку логістики вітчизняної виноробної продукції і, зокрема, мікровиноробства. Така ситуація спричинила розрив у логістичному ланцюгу постачання вітчизняної виноробної продукції, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Крім того, вона спричинила виникнення бар'єрів для розвитку вітчизняного мікровиробництва. До речі, в країнах Євросоюзу, навпаки, існують заходи сприяння його розвитку.

Елементи логістичної системи функціонують на ринку не самі по собі, їх діяльність пов'язана з налагодженими зв'язками з іншими суб'єктами. Ці зв'язки пов'язані не тільки з виконанням товарообмінних операцій – вони набагато різноманітніші й обумовлені: фінансуванням своєї діяльності, інформаційними, матеріальними, технологічними, кадровими та іншими видами забезпечення.

Отже, елементам логістичного ланцюга має бути притаманна така властивість як вступати у відносини з іншими об'єктами ринкової системи, а саме логістична система може розвиватись за рахунок розвитку її елементів – суб'єктів. Тобто, в сучасних логістичних системах мають функціонувати господарюючі суб'єкти, спроможні до самого розвитку з добре налагодженим менеджментом, розвинутим маркетингом та фінансуванням.

У зв'язку з виникненням сьогодні у світі небезпечної ситуації, пов'язаної з COVID -19, яка охопила майже всі країни, виникає ще одна вимога щодо якості функціонування елементів – суб'єктів логістики ринку – це властивість щодо спроможності дотримання умов безпеки. В першу чергу, це стосується: медичної, епідеміологічної, санітарної безпеки.

Оскільки на підприємствах – суб'єктах ринку працюють люди, між якими у процесі роботи виникають певні контакти, є небезпека розповсюдження різних вірусів. Сьогодні найбільш актуальним є створення бар'єрів щодо розповсюдження вірусу «Covid-19». Крім того, у процесі товарообмінних операцій між суб'єктами системи виникають певні ділові, інформаційні контакти, що приводить також

до загрози вірусних заражень. Очевидно, для таких суб'єктів необхідно застосовувати певні заходи, відповідні в сучасній ситуації. До цього слід додати впровадження значних заходів щодо ліквідації наслідків епідемії.

Ця властивість елементів-суб'єктів системи досить важлива і, мабуть, вимоги до її набуття суб'єктами ринкової логістики будуть посилюватись й в майбутньому і можуть чинити значний вплив на розвиток ринків.

Якщо одні властивості забезпечують ефективний товарний рух по логістичному ланцюгу ринку, то інші забезпечують розвиток самих елементів, а відтак – і всієї логістичної системи ринку даного товару. Остання властивість необхідна для безпеки функціонування як самих суб'єктів, так і всієї ринкової системи.

Природа економічних механізмів впливу логістики на розвиток товарних ринків криється у тих же корінняхх, що й природа відносин, які виникають у логістичній системі. А ми раніше визначили, що саме вони (ці механізми) мають вирішальний вплив на регулювання ринку. Отже, спонукальні мотиви включення цих механізмів регулювання виникають з необхідності розвитку ринків, їх також можливо розділити на 4 типи, як і самі механізми.

Природа виникнення механізмів (впливів) співпадає з об'єктивно ринковою, тобто виникає на основі ринкових механізмів рівноваги попиту і пропозиції.

Посилення цих механізмів підтримується інституціональною політикою держави, що примушує елементи (господарюючі суб'єкти) системи вступати у певні відносини з суб'єктами національної економіки, які утворюють інституціональне зовнішнє середовище, у якому функціонують ці суб'єкти ринкової системи. До таких зовнішніх суб'єктів відносяться: податкові, митні служби, міністерства та відомства тощо. Підтверджуються і закріплюються такі відносини нормативними актами, законами, правилами, угодами, держзамовленнями, а також конкурентною політикою на основі механізмів конкуренції і конкурентних відносин тощо.

Крім того, також і у відносинах дія цих механізмів має взаємну спрямованість. Тобто, певні зміни у логістиці (ми хотіли б більше передбачати позитивні) викликають відповідну трансформацію ринку, а можливо, економічної системи більш високого порядку – регіональної, національної тощо. Наприклад, зміна логістики електропостачання та правил балансування ринку електроенергії

шляхом відмови від зовнішніх перетоків призводить до необхідності закупівлі електроенергії з інших економічних систем на інших енергоринках (наприклад, ЄС – на європейських енергобіржах). Відповідно, порушується енергобаланс між тепловою та атомними генераціями, а, відповідно, і з постачальниками енергоресурсів – вугілля, газу. Певні зміни у кінцевій ланці логістичного ланцюга електропостачання – структури споживання за рахунок зменшення частки обсягів споживання промисловістю, призводять до тарифного хаосу, що взагалі вимагають зміни тарифної концепції, а також подальших трансформацій всього енергоринку.

Зміни логістики газопостачання шляхом відмови від дешевого газу, що постачається напряму трубопроводом, на закупівлю більш дорого в європейських країнах, або американського скрапленого газу, вже привело і в подальшому буде призводити до збільшення тарифів на цьому ринку. А відмова від включення в національну логістичну систему газопостачання логістичних ланцюгів постачання газу власного видобутку приватними газодобувними компаніями зовсім послаблює ринок та ставить у скрутне становище споживачів. У результаті цього більш всього потерпає населення від такої неврівноваженої політики. І навпаки, при потужній підтримці уряду США щодо постачання скрапленого газу на європейський ринок, почали оживати національні американські компанії здобування сланцевого газу. Паралельно ці зусилля уряду підкріплюються розвитком логістики постачання скрапленого газу шляхом розбудови з обох сторін транспортного ланцюга газових хабів, будівництва суден-газовозів та політичного тиску на споживачів тощо [5].

Ще один приклад, який неодноразово наводився у наших дослідженнях та пропозиціях. Це незадовільна організація логістики на вітчизняному ринку плодоовочевої продукції. Ми неодноразово доводили, що відсутність досить значної ланки у логістичному ланцюгу виробництва та постачання вітчизняної плодоовочевої продукції – ланки оптової торгівлі, яку мають зайняти оптові ринки ОРСП, що мають функціонувати у логістичному режимі, значно стримують і навіть відкидають назад розвиток вітчизняних ринків цієї продукції. В результаті послаблення вітчизняних ринків плодоовочевої продукції на них з’являються імпортні товари, логістика постачання яких досконаліша, ніж вітчизняних. Відповідно, фермери-працівники, що активно працювали, вирощували та постачали вітчизняну

продукцію, виходять з ринку – міняють свою спеціалізацію, а ринок захоплюють імпортери.

Зовнішні відносини теж чинять значний вплив на регулювання ринків. Вони відрізняються від внутрішніх двома чинниками. По-перше, тим, що вони укладаються суб'єктами логістичного ланцюга з не його суб'єктами, а по-друге, тим, що вони безпосередньо (прямо) не пов'язані з виконанням логістичних сервісів. Але вони – ці зовнішні відносини, необхідні для того, щоб підтримати життєдіяльність і конкурентоспроможність самих суб'єктів логістичного ланцюга. Наприклад, для того, щоб задовольнити їх потреби у ресурсах, у таких як енергетичні, фінансові, трудові, матеріальні тощо, які вони отримують від інших спеціалізованих суб'єктів з інших ринків.

Слід зупинитись на таких важливих відносинах суб'єктів логістичної системи як відносини з податковою системою. Такі податкові відносини виникають між суб'єктами логістичного ланцюга і державними фіскальними органами, обумовлені існуючими державними нормами і правилами. Ці відносини пов'язані зі сплатою у державний бюджет певних податків, до яких відносяться:

- податок на додану вартість (ПДВ);
- податок на прибуток;
- акцизні та митні платежі;
- ліцензійні платежі;
- інші збори, зокрема і місцеві.

Природа цих податкових відносин – регуляторів полягає у визначені державою порядку і правил фінансування державних органів за рахунок цих податкових надходжень. Безумовно, як було показано раніше, у такі відносини вступають дві сторони. І проблема тут полягає в тому, що інтереси цих сторін – протилежні. Оскільки ці відносини мають своє фінансове відображення, то одна сторона зацікавлена у їх мінімізації – господарюючі суб'єкти, а інша – суб'єкти державного управління – фіскальні органи – навпаки. Отже, тут регулятор має їх узгоджувати і гармонізувати [6].

Ще один приклад, який неодноразово наводився у наших дослідженнях та пропозиціях. Це незадовільна організація логістики на вітчизняному ринку плодоовочевої продукції. Ми неодноразово доводили, що відсутність досить значної ланки у логістичному ланцюгу виробництва та постачання вітчизняної плодоовочевої продукції – ланки оптової торгівлі, яку мають зайняти оптові ринки ОРСП, що мають функціонувати у логістичному режимі, значно

стримують і навіть відкидають назад розвиток вітчизняних ринків цієї продукції. В результаті послаблення вітчизняних ринків плодоовочевої продукції на них з'являються імпортні товари, логістика постачання яких досконаліша, ніж вітчизняних. Відповідно, фермери-працівники, що активно працювали, вирощували та постачали вітчизняну продукцію, виходять з ринку – міняють свою спеціалізацію, а ринок захоплюють імпортери.

Висновки. На підставі проведених досліджень можливо зробити головний висновок, що розвиток ринків, підвищення ефективності їх функціонування, має відбуватись шляхом регулювання та вдосконалення існуючих системних відносин, а також впровадження і реалізації нових ефективних відносин між господарюючими суб'єктами на основі державних стратегій розвитку.

Вибір тих чи інших відносин задля їх включення чи посилення діючих задля подальшого розвитку національних ринків в цілому, залежить від наступних чинників, а саме:

- інституціональної бази, що регламентує економічні процеси на ринках;
- наявності та виду системи управління і регулювання логістики вітчизняних ринків;
- виду конкретного товарного ринку і його стратегічного значення;
- статусу і функцій суб'єкта управління логістикою.

Список використаних джерел

1. Лысюк В. М. Воспроизводственная функция товарних рынков. Ин-т проблем рынка и економико-екологических исследований НАН Украины, Одесса. 2011. 225 с.

2. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: кол. моногр. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2012. 714 с.

3. Логистика товарного ринку. Буркинський Б. В., Лисюк В. М. та інші. За ред. Буркинського Б. В., Лисюка В. М. Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований. 2018. 243 с.

4. Лисюк В. М. Наукові теорії економічного розвитку сучасності у логістичному світогляді. *Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, гуманітарних та технічних системах:* збірник наук. праць Одеського ін-ту МАУП, ІПРЕЕД НАНУ. Одеса: «Лерадрук», 2020. С. 14–25.

5. Буркинський Б. В. Методологічні засади формування ефективної логістики товарних ринків: монографія / Б. В. Буркинський, О.В. Нікішина, В.М. Лисюк та ін. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2020. 200 с.

6. Національна парадигма сталого розвитку України (за загальною ред. акад. НАН України Б. Е. Патон. Вид 2-е, переороб. і доп.), Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. 72 с.

УДК 338.2: 339.138

Георгій Олійник,
д. е. н., доцент, професор Відкритого
міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(м. Київ)

УДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація. *Визначено сутність цифрової економіки бізнес-процесів для підприємства та з'ясовано особливості цифрових технологій в умовах формування єдиного цифрового простору ЄС. Автор доводить, що постійна робота з оптимізації бізнес-процесів дозволить компанії бути конкурентоспроможною і успішно розвиватися, а комплексний підхід до аналізу бізнес-процесів допоможе виявити джерела виникнення проблеми.*

Abstract. *The essence of the digital economy of business processes for the enterprise is determined and the peculiarities of digital technologies in the conditions of formation of the single digital space of the EU are clarified. The author argues that constant work on business process optimization will allow the company to be competitive and develop successfully, and a comprehensive approach to business process analysis will help identify the sources of the problem.*

Вступ. Останніми десятиліттями однією з головних тенденцій розвитку економіки і суспільства є проникнення інформаційних технологій у різні сфери діяльності людини. Інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що зміни, які відбуваються, розглядаються дослідниками як настання нової ери економічного розвитку, яка в літературі характеризується терміном "цифрова, або інформаційна економіка".

Розвиток інформатизації насамперед пов'язаний із впровадженням цифрових комунікаційних технологій і платформ, для яких Інтернет і мобільні пристрої є основою. Сектори економіки, засновані на інформаційних і комунікативних технологіях, отримали назву «цифрова економіка».

Цифровізація створює нові можливості для співпраці з іншими компаніями. Завдяки сучасним технологіям можна вести бізнес і шукати партнерів у будь-якій точці земної кулі. А цифрові технології перетворюють співпрацю на простішу та зручнішу. Наприклад, у цифровізації фінансів, зв'язку, зокрема банківської сфери, програмні інтерфейси використовуються вже декілька років.

Без впровадження системи цифровізації неможливо стати найкращим або працювати з успішними. Провідні компанії вже зараз втілюють стратегії цифрової трансформації в життя і працюють з тими, хто відповідає сучасному рівню розвитку, поділяє їх методи та цінності.

Постановка проблеми. Інтеграція національної економіки до господарського механізму Європейського Союзу (ЄС) висуває перед українським підприємствами задачу, щодо забезпечення міжнародних конкурентних переваг. Забезпечення такої інтеграції в контексті стійкого економічного росту, ефективного рішення проблеми отримання доходів та прибутку підприємства (галузі) актуалізує цінність дослідження і запровадження цифровізації маркетингової системи управління підприємством.

Цифровізація процесів актуальна не тільки на рівні окремих підприємств. Цілі галузі обирають для себе цей шлях розвитку як єдину можливість відповідати умовам навколишнього світу, що дуже швидко змінюються. Завдяки цьому цифрова трансформація Укрзалізниці, Укртелекому, їх промисловості та роздрібної торгівлі, інших сфер вже сьогодні змінює життя кожної людини і кожної компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Окремим аспектам розвитку цифрової економіки приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: С.М. Веретюк [1], С.В. Коляденко [2], А.П. Добриніна [3], Дж. Вейлз, Б. Кінг та ін. Формування методологічних основ цифрової економіки на підприємствах (галузях) досліджені у роботах В.М. Гейця, Н.Демчишак [4], Т.І. Лозової, А.І. Бєлової [5] та ін. Однак, зважаючи на новизну цієї сфери, особливо у вітчизняних реаліях, цифрова економіка потребує подальшого вивчення, зокрема у частині формування її в системі управління підприємством (галуззю), та її впливу на розвиток економіки .

Мета статті. Визначити сутність цифрової економіки бізнес-процесів для підприємства (галузі) та з'ясувати особливості цифрових технологій в умовах формування єдиного цифрового простору ЄС.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поняття «цифрова економіка» показує, що вчені тлумачать його по-різному, це пояснюється відносною новизною. У класичному розумінні «цифрова економіка» – це діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є цифрові дані та їх використання, що дає змогу суттєво підвищити ефективність у різних сферах і видах діяльності. Принципи політики цифрової економіки визначаються, затверджуються та на їх базі будується робота підприємства, галузі, компанії (далі – компанії).

Проблеми цифровізації економіки підприємств та їх бізнес-процесів в Україні актуалізуються, з огляду на подальшу імплементацію угоди про асоціацію із ЄС. Технології цифровізації галузі, кожного її підприємства та бізнес-процесів дозволяють організувати максимально персоналізовану взаємодію, якій надає перевагу більшість клієнтів. Цифрові канали зв'язку, штучний інтелект, роботизація – з усім цим ми вже маємо справу в нашому повсякденному житті. Цифрова трансформація процесів оптимізує роботу співробітників підприємств, завдяки чому зростає продуктивність кожного окремого члена трудового колективу. Наприклад, автоматизація рутинних операцій надає більше часу для вирішення справді важливих і складних задач, які дозволяють підвищити продуктивність праці та її прибутковість. Цифровізація бізнесу відкриває дорогу до інноваційних способів розвитку підприємств: хмарні технології дозволяють працювати над одним проєктом кільком командам одночасно та ефективно використовувати ресурси компанії; використовуючи стратегію Mobile First, компанії отримують і монетизують мобільний трафік, який за своїми показниками вже наздогнав трафік із стаціонарних пристроїв; готові рішення дозволяють заощаджувати час на вирішення завдань. Різні програми, розширення та конектори оптимізують роботу компанії із мінімальними витратами часу на їхнє впровадження та адаптацію.

Ці та інші технології цифрової трансформації зробили поріг входу до багатьох сфер діяльності. Запустити власний бізнес і розвивати його стало простіше завдяки величезній кількості інструментів, які надає цифровізація галузей і підприємств. Компанія, яка планує активне розширення, та зростання бізнесу, відповідно, збільшує штат і обсяги використовуваних ресурсів, у неї з’являються нові проєкти й напрямки роботи. Система управління, обліку, звітності, що ефективно працювала ще вчора, сьогодні вже застаріла і неактуальна, не задовольняє компанію. З’ясовується, що при існуючій

організації бізнес-процесів фінансово-економічна служба не в змозі впоратись з невпинно зростаючим потоком інформації, який вимагає оперативної обробки (облік договорів, здійснення розрахункових операцій, підготовка звітності для інвесторів і державних органів тощо). Це, у свою чергу, стає причиною низької оперативності прийняття рішень. Виникають ситуації, коли невчасно сплачуються податки, вноситься плата за оренду. А збір достовірної інформації про дебіторів і кредиторів займає замість декількох годин – тиждень. Стільки ж часу йде на порівняння даних відділу маркетингу з даними інших підрозділів, з бухгалтерськими звітами. У таких умовах звіт для інвесторів про витрачені, наприклад, за жовтень кошти вдається сформувати лише наприкінці листопада.

Будь-якого інвестора не влаштовує така ситуація, коли неможливо ефективно управляти витратами, доходами, процесом модернізації виробництва, а відсутність інформації свідчить про високу ймовірність втрати вкладених коштів. Виникає потреба в оптимізації бізнес-процесів. Її можна проводити роками, але зазвичай топ-менеджмент компанії не завжди це задовольняє. В такому разі, враховуючи набутий іншими компаніями досвід, допоможе цифровізація та експрес-метод. У першу чергу, для екстреної оптимізації системи бізнес-процесів підприємства формується так звана «команда поліпшення» – неофіційний підрозділ компанії. До її складу, як правило, входять керівники та фахівці відділів, які добре орієнтуються в найбільш проблемних сферах роботи компанії (фінансово-економічної служби, маркетингу, постачання, відділу кадрів). У роботі саме цих підрозділів часто допускаються серйозні помилки, а працівники змушені працювати понаднормово.

Очолювати групу повинен один з керівників компанії, наділений повноваженнями віддавати накази практично всім працівникам, інакше успішне застосування цифровізації та організації експрес-методу і подальша оптимізація бізнес-процесів виявиться ускладненим або й зовсім неможливим.

Досвід компаній «Укртелеком» та «Укрзалізниця» показує на стандартний набір аналітичних питань команди поліпшення, який аналізувався на всіх бізнес-процесах підприємств галузі:

- вірогідність інформаційних потоків;
- схема прийняття й обґрунтованість бізнес-рішень;
- стандартизація і автоматизація бізнес-процесів;

- адекватність менеджменту поставленим завданням;
- адекватність системи мотивації персоналу;
- сучасність технологічного процесу;
- адекватність тимчасових витрат.

Важливою складовою балансу підприємств є нерухоме майно. Тому детально вивчались питання обліку нерухомого майна кожного підприємства. Нерухоме майно – це будівлі, споруди, передавальні пристрої та земельні ділянки, на яких ці об'єкти знаходяться і потребують не лише щоденного догляду, охорони, належного утримання і вигідного використання, а також – професійного, поставленого на системну основу, на користь підприємств, ефективного управління та розпорядження. Для грамотного, ефективного управління необхідно знати про його існування, статус та характеристики. Через це цифровізація управління нерухомістю починається з її інвентаризації, обліку і реєстрації [5, с.159].

Майно, що є на підприємстві (земельні ділянки, будівлі, споруди, передавальні пристрої, комунікації, парк обладнання, запаси матеріальних цінностей, нематеріальні активи і т.і.), – це ресурси, що втілені в таких факторах виробництва як капітал і земля. У той же час не можна не враховувати роль і такого фактору як менеджмент, особливо менеджмент, який займається управлінням нерухомого майна. Фінансові результати підприємств багато в чому залежать від того, яке майно є на підприємстві, які характеристики йому властиві, якими майновими правами володіє підприємство, і наскільки ефективно управляється це майно з боку корпоративного менеджменту.

Слід зазначити, що створена цифровізація системи управління нерухомим майном враховує різні аспекти управлінської діяльності:

- управління структурою майна компанії;
- управління використанням майна;
- управління станом майна.

Кожен з аспектів відрізняється набором характеристик об’єктів майна, і основою для цього є різні види його обліку: правовий; бухгалтерський; податковий; технічний; технологічний.

Державна реєстрація прав на нерухомість і правочинів щодо нерухомості є публічною, здійснюється відповідним органом, який зобов’язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права в порядку, встановленому Цивільним кодексом України [п.1, п.2 ст. 182 ЦК України] та Земельним кодексом України. Цикл управління

нерухомістю має свої особливості, визначені специфікою їх використання, і може мати такий вигляд (рис. 1).

На першому етапі необхідно провести чітку інвентаризацію, виявити і внести в перелік всі об’єкти корпоративного нерухомого майна. Далі оцінити вартість і юридичну чистоту об’єкта, нематеріальних активів, об'єктів нерухомості. Оцінка ефективності проводиться для оцінки доходів і витрат конкретного об’єкта. Результати оцінок використовуються для планування подальшої долі об’єктів. Реалізація плану здійснюється шляхом проведення конкурсів чи інших заходів по передачі прав на об’єкт, а потім використання цих прав контролюється відповідними корпоративними органами [5, с. 35].

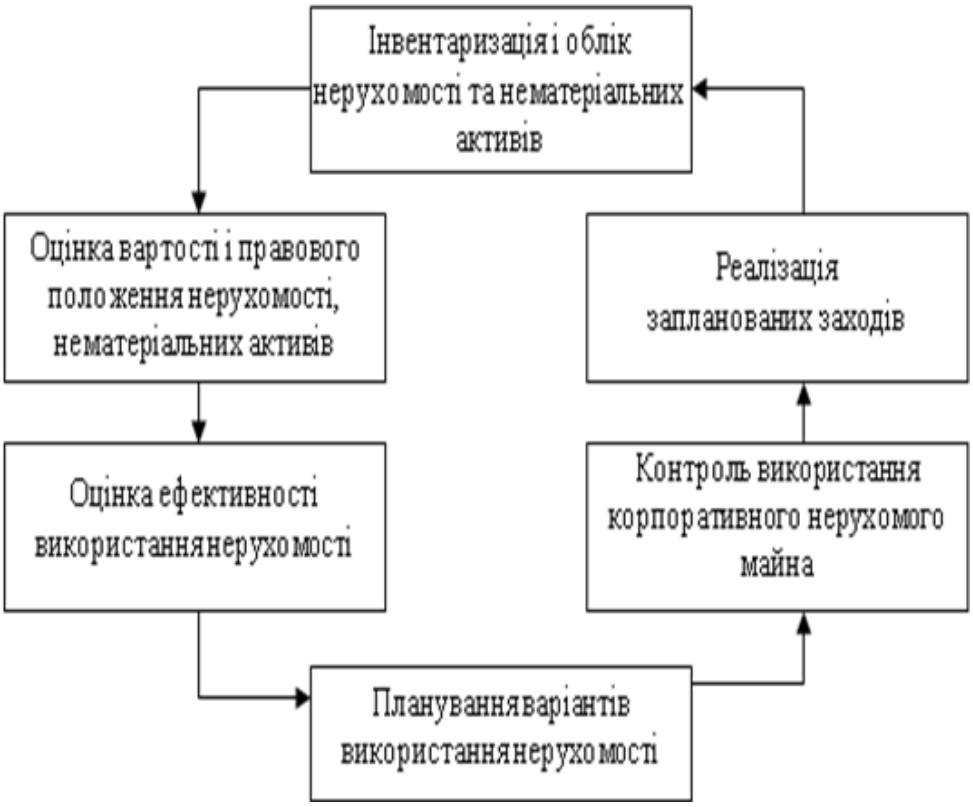

Рис. 1. Управління корпоративним нерухомим майном

Облік і інвентаризація – основні дані, на підставі яких вносяться зміни в перелік, структуру та основні характеристики майна. У свою чергу процедура інвентаризації представлена у вигляді заходів, основна мета яких – внесення об’єкта нерухомості в корпоративну базу (рис. 2).

Склад основних функцій системи управління майном на підприємствах та зовнішніх організаціях, з якими взаємодіє ця система, показані на рис. 3.

Управління корпоративним майном тісно пов'язане з іншими напрямами менеджменту та маркетингу на підприємстві, особливо з управлінням фінансами, інвестиціями, витратами, асортиментом продукції, послуг, технічним і інноваційним розвитком.

Таким чином, економіко-правові аспекти управління нерухомістю та ефективність управління об'єктами нерухомого майна залежить, в першу чергу, від розробленої, затвердженої та впровадженої системи, а також від грамотності менеджменту, його компетентності, розуміння постійних законодавчих та нормативно-правових документів, на основі яких в систему вносяться зміни.

Саме аналіз цих параметрів може дати вкрай необхідну інформацію про стан компанії та допоможе виділити ключові бізнес-процеси.

Рис. 2. Технологічна схема інвентаризації та цифровізації

На основі оптимізації бізнес-процесів розроблена Єдина система поліпшень, оптимізовані процеси по групам, впорядковані управлінські процеси, створена інформаційна система щоденної

звітності, яка відображає інформацію про витрати всіх видів ресурсів (та робочого часу).

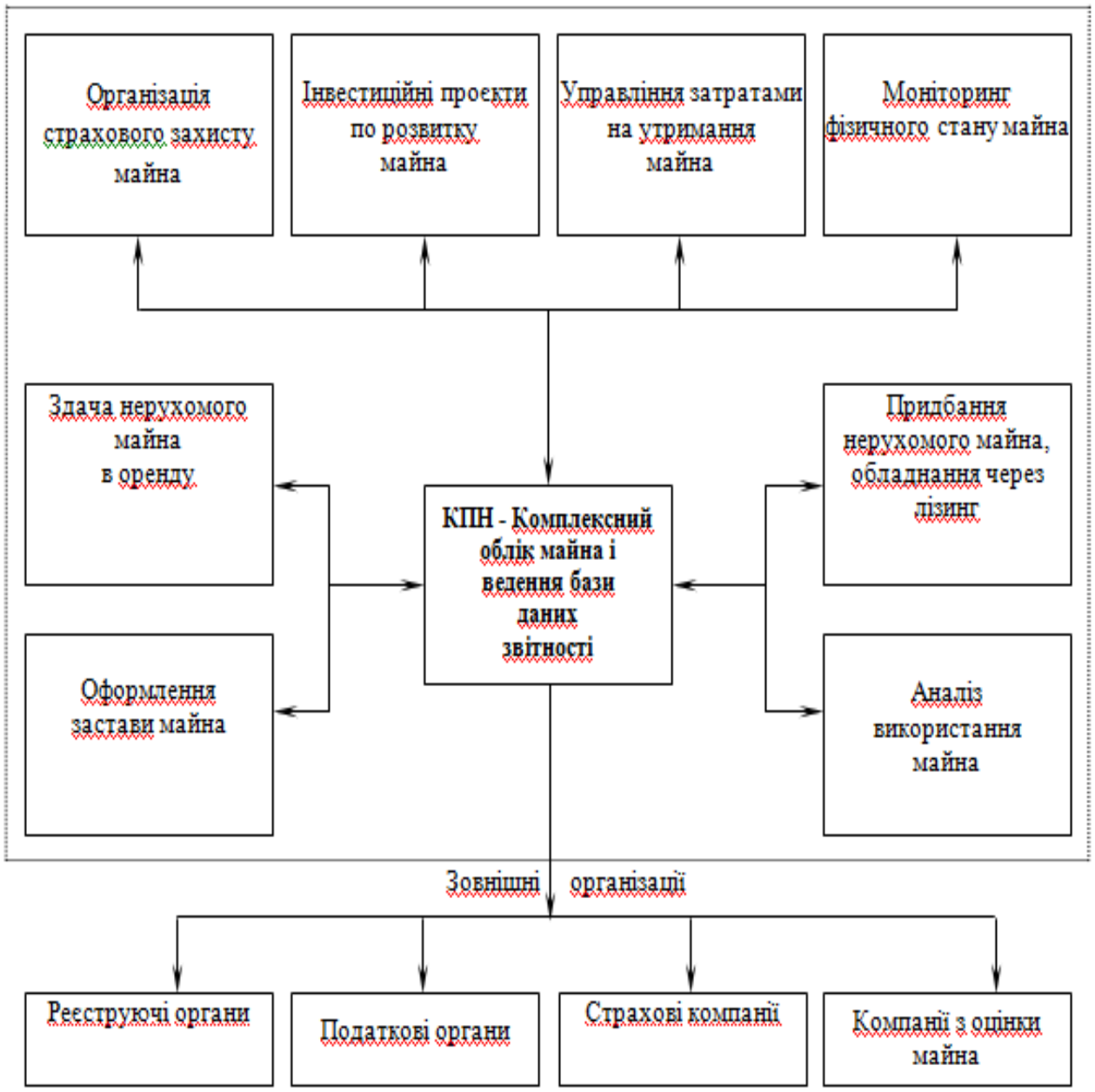

Рис. 3. Функції системи управління майном на підприємстві

Завдяки впровадженню щоденної управлінської звітності (рис. 4) й упорядкуванню документообігу компанія одержала значну економію трудових та фінансових вигід.

Рис. 4. Система документообігу маркетингових бізнес-процесів

Розроблені, цифровізовані та впроваджені наступні системи:

- «Обліку й контролю об'єктів нерухомого майна (земельних ділянок, будівель, споруд, передавальних пристроїв).

- «Фінансової та виробничої звітності», яка точно інформує менеджмент і власників про поточний стан справ компанії, підприємства, бізнес-процесу.

- «Укладання договорів із клієнтами». Нові клієнти стали працювати по передоплаті й лише при збільшенні обсягів переходили на кредитну систему. При подальшому зростанні обсягів діяла система знижок;

- «Цифрова системи управління розрахунками з клієнтами».

У процесі виконаних робіт компанія знизила прямі витрати на одиницю виконаних послуг (продукції) на 17-20 % (на четвертий місяць оптимізації в порівнянні з першим; до проведення оптимізації точні дані про витрати були відсутні). Основні причини зменшення витрат – зниження рівня розкрадань і безгосподарної витрати сировини. Значно підвищилася якість послуг (продукції). Працівникам розробили карти бізнес-

процесів, зобов'язали чітко їх виконувати, строго дотримувати технології виробництв, щоденно звітуватися. За їх виконання йде доплата в розмірі 25 % заробітної плати Дебіторська заборгованість знизилася на третину. Дрібні замовники провадили попередні передплати за послуги (продукцію). Обсяги збільшились. У такий спосіб у підприємства вивільнилися обігові кошти й покращилась система управління. У власників і менеджерів підприємства з'явилася ефективна система звітності, що дозволяла вчасно визначати стан справ у компанії й вчасно відслідковувати позитивні й негативні зміни для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Слід зазначати, що компанії надалі потрібно проводити постійні заходи щодо поліпшення бізнес-процесів, розробляти пропозиції щодо подальшого вдосконалення роботи підприємства із зазначенням строків їх виконання. Тільки постійна робота з оптимізації бізнес-процесів дозволить компанії бути конкурентоспроможною і успішно розвиватися. Комплексний підхід до аналізу бізнес-процесів у цьому випадку допоможе виявити джерела виникнення проблеми.

Висновки. На кожному підприємстві доцільно проаналізувати, провести дослідження та оптимізувати бізнес-процеси. Необхідність оптимізації та цифровізації бізнес-процесів найчастіше викликана зростанням послуг (продажів) компанії та відповідних змін її структури. Це період переходу до компанії–«корпорації». І це актуально, тому що бізнес, на даному етапі, переживає не прості часи.

Методи експрес-оптимізації не вирішують завдань комплексного реінжинірингу бізнес-процесів. Вони можуть бути непоганим початком проєкту, гарною основою для первинного аналізу, але детальна розробка системи управління компанії починається з формування її стратегії. На реалізацію стратегії впливає не тільки організаційна структура підприємства, але й багато інших інструментів управління: бізнес-процеси й політика розподілу відповідальності, можливі ризики, система ключових показників ефективності та управлінської звітності.

Список використаних джерел

1. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки*

Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2. С. 51–58.

2. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент.* 2016. № 6. С. 106–107.

3. Добрынин А. П., Черных К. Ю., Куприяновский В. П. Цифровая экономика – различные пути к эффективному применению технологий. *International Journal of Open Information Technologies.* 2016. № 4. С. 4–11.

4. Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 494 с.

5. Лозова Т. І., Олійник Г. Ю., Олійник О. А. Цифровізація проведення технічної інвентаризації об’єктів нерухомого майна: земельних ділянок, розташованих на них будівель, споруд та передавальних пристроїв. МНПЖ *«Економіка та держава».* № 1. Січень 2019. С.4–9.

УДК 338.2: 338.47

Тамара Лозова,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та фінансів
ПВНЗ «Бориспільський інститут
муніципального менеджменту при МАУП»

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *Автор аналізує проблеми управління нематеріальними активами. Проведено дослідження системи управління ними, їх облік, формування прав власності на них та внесення їх до статутного капіталу компанії, що значно підвищує його.*

Abstract. *The author analyzes the problems of intangible asset management. A study of their management system, their accounting, the formation of ownership rights to them and their introduction into the authorized capital of the company, which significantly increases it.*

Вступ. Природа нематеріальних активів (далі – НА) полягає в тому що інформація про них є доречною, хоча й не дуже достовірною, навіть у розумінні достовірності для користувачів фінансової звітності.

Поняття «нематеріальні активи» добре знайоме не лише бухгалтерам. Воно відоме маркетологам, фінансистам, економістам, всім, кому, з тих чи інших причин, доводиться знайомитись з фінансовою звітністю, її аналізувати та просувати товар (послуги) до користувача. Адже саме так «НА» називається одна із статей Балансу. Більше того, НА, як одному з видів об'єктів бухгалтерського обліку, присвячено окремий національний стандарт: ПС(Б)О-8 «Нематеріальні активи» і міжнародний – МСБО-8. Спеціальні норми присвячені в Податковому та Господарському кодексах України, а також в інших нормативно-правових документах. Але і фахівці-аналітики, і професіонали-практики вказують на серйозні труднощі, що виникають під час роботи з НА. Точніше, труднощі виникають ще до початку роботи – тоді, коли з'являється необхідність визначити його активом взагалі і НА, зокрема. Це виникає тому, що об'єкт є невидимим і не завжди на нього є документи, а їх коло є доволі широким. Бухгалтерський облік НА ведеться щодо кожного об'єкта за групами, визначеними п. 5 ПС(Б)О-8.

Як захистити, оцінити, продати, врахувати те, що не можна побачити, спробувати, зважити те, до чого не можна доторкнутися? Те, що не має матеріальної форми, але має вартість і відіграє важливу роль у діяльності суб'єктів господарювання,та й у житті всього людства? Те, що називають правами на результат інтелектуальної праці в теорії права, і НА в теорії обліку?

Ми спробували складні поняття розкласти на прості складові й намітили орієнтири,які допоможуть спеціалістам:

- з безлічі проявів об'єктів інтелектуальної власності виявити ті, які необхідно визнати в обліку;
- виходячи зі способу отримання економічного ефекту, а не тільки з традицій, класифікувати об'єкти обліку;
- провести цифровізацію НА, їх кодування та внесення до Балансу та Статутного капіталу;
- визначити систему обліку і звітності у звітності з цього питання.

Відповіді на ці питання відображені в даному досліджені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Придбаний або отриманий НА відображається в балансі , якщо існує ймовірність одержання майбутньої економічної вигоди, пов'язаної з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена [1; 2]. Такий об'єкт обліку як НА є, мабуть, одним із суперечливих елементів сучасної економіки [2]. Не дарма видатні дослідники фінансової звітності зазначають наступне: «Незважаючи на те,що управлінці діють у межах загальноприйнятих бухгалтерських принципів, можна впевнено сказати, що навіть двоє з них не обліковують НА однаково. Правда також і те, що жоден з них не обліковує всі свої НА однаково».

Звіт з управління НА є відносно новою для вітчизняних підприємств формою подання інформації, яка була створена як з метою гармонізації вітчизняних облікових вимог з європейськими, так і задля задоволення потреб користувачів у додаткових відомостях про підприємство, що не знаходять відображення у традиційних формах фінансової звітності. Оскільки ключова ідея звіту з управління – поєднання широкого спектру фінансової та нефінансової інформації, то саме він може бути додатковим джерелом даних про НА підприємства. Це є особливо актуальним за умов існування проблематики

недостатнього розкриття інформації про НА за допомогою інструментарію звичних фінансових показників.

Вперше згадка про звіт з управління у вітчизняному законодавстві з'явилася наприкінці 2017 р. у зв'язку з оновленням Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», відповідно до якого звіт про управління має статус документа, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності [1]. Обов'язково складають та подають звіт великі підприємства разом з фінансовою звітністю (в тому числі консолідованою) в порядку та в строки, встановлені п. 3 ст. 14 Закону про бухгалтерський облік (далі-Закон) [1]. Вітчизняні науковці вбачають позитивні наслідки від запровадження звіту, і, в першу чергу, в частині розкриття інформації, яку традиційна фінансова звітність не містить. На думку В. Онищенко, звіт про управління доповнює звітність тією інформацією про підприємство, яку неможливо отримати з фінансової звітності, але яка є необхідною для інвестора та суспільства (в т. ч. і соціальних результатів діяльності, перспектив розвитку, ризиків і невизначеності) [3, с. 236].

Аналізуючи консолідовану звітність з управління, К. Безверхий та В. Пантелєєв зазначають, що інформація, подана у такій звітності, має включати аналіз екологічних та соціальних аспектів діяльності групи підприємств; а також, що звіт призначений для виведення інформаційного забезпечення підприємств на якісно новий рівень [4, с. 38–42].

В. Шевчук підкреслює, що звіт враховує сучасні тенденції щодо посилення корпоративної соціальної відповідальності на шляху до побудови стійкої глобальної економіки та сталого розвитку [5, с. 193]. Л. Г. Ловінська, Я. В. Олійник, Т. А. Бондар вважають, що задля врахування зацікавленості стейкхолдерів у зрозумілій і актуальній інформації, звіт з управління має містити ключові показники – обов'язкову інформацію, що охоплює економічні, екологічні й соціальні аспекти діяльності підприємства [6, с. 40–41].

Л. Новченко підкреслює, що звіт з управління є формою нефінансової звітності, складання та оприлюднення якої є базисом забезпечення прозорості, інвестиційної привабливості та стратегії довгострокового сталого розвитку підприємства [7, с. 243]. У кожній із

наведених тез зустрічаються посилання на розкриття показників сталого розвитку.

У свою чергу, зазначимо, що НА є одним з ключових ресурсів в економіці сталого розвитку, але їх місце у традиційній фінансовій звітності є несуттєвим (для багатьох вітчизняних суб'єктів частка НА у сукупних активах не перевищує 1 %). Причина – більшість НА вкрай складно, а інколи і неможливо, оцінити за допомогою традиційних фінансових показників. Звіт з управління надає можливість розкрити їх через систему нефінансових показників.

Постановка проблеми. Дослідження системи управління НА, їх облік, формування прав власності НА та внесення їх до статутного капіталу компанії, що підвищує його на 70-80 відсотків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначеного на законодавчому рівні шаблону форми Звіту з управління НА не існує, оскільки за своїми показниками він є дуже індивідуальним. Однак, рекомендації до структуризації містяться у Методичних рекомендаціях [9], відповідно до яких у шести розділах з 10 – є інформація про НА.

Із досліджуваних акціонерних товариств, тільки ПАТ «Укрнафта» у своїх звітах враховувало:частку на ринку (клієнтський капітал), наявність дозволів на діяльність (що по суті є НА); чисельність та якісний склад працівників, інформацію про навчання та освіту; здійснені дослідження та інновації; опис перспектив отримання нових ліцензій та залучення нових інвестиційних партнерів.

ПАТ «Укртелеком» (далі ПАТ «УТК») – одна з найбільших компаній України, яка володіє багаторічною історією та застосовує інноваційні технології, надає повний спектр телекомунікаційних послуг в усіх регіонах країни. Має значні науково-дослідні, проєктно-конструкторські роботи, права на нерухоме майно, права інтелектуальної власності, але вони практично не визначені в Балансі та Статутному капіталі. Аналогічне становище і в «Укрзалізниці» та «Укрпошті».

ПАТ «УТК» створило найпотужнішу в Україні національну магістральну мережу передавання даних, побудовану на базі сучасної технології DWDM, яка дозволяє надавати споживачам сучасні телекомунікаційні послуги майже в усіх населених пунктах України. Ці технологічні нововведення є не тільки основними засобами, а і НА, що є правами на результат інтелектуальної праці в теорії права і НА в теорії обліку. Важливому економічному питанню –формуванню прав НА, їх вартості та внесенню до статутного капіталу компанія, що

дозволяє підвищити вартість Необоротних активів на 120–210 відсотків і, відповідно, підвищити вартість Статутного капіталу – в «Укртелекомі» не приділяють уваги.

На практиці під майновими правами розуміють суб'єктивні права учасників правовідносин, які пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають з приводу розподілу і обміну майна. Втім, класичною тріадою правочинностей (володіння, користування. розпорядження) перелік майнових прав не обмежується. Майновими правами також можна назвати: право господарського відання [ст. 136 ЦКУ]; право оперативного управління [ст. 137 ЦКУ]; право оренди (найму, оперативного лізингу); право постійного користування земельною ділянкою – право володіння і користування [ст. 92]; сервітут – обмежене право користування чужим нерухомим майном; суперфіцій – засноване на договорі право користування чужою земельною ділянкою для забудови; інтелектуальної власності [ст. 424 ЦКУ].

У суб'єктів правовідносин можуть бути різні майнові права. Що можна внести до статутного капіталу? Відповідно до Закону України «Про господарські товариства» [ст. 13] «вкладами до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужуванні права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом». Аналогічна норма міститься і в частині другій ст. 115 ЦК України.

Здавалося б, що під це визначення підпадають будь-яке майно та будь які майнові права. І обмеження щодо грошової оцінки, у цьому випадку, не завадить, адже (за деякими винятками) «грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою товариства..». Утім, не все так просто. Це визначення охоплює усі види вкладів. І якщо йдеться про майно, як окрему річ, чи сукупність речей, проблем не виникає. А щодо майнових прав, то тут ситуація є дещо складнішою.

Чи кожне майнове право може бути внеском? Майнове право, згідно з визначенням [ст. 190 ЦКУ], є майном і, відповідно, об'єктом цивільних прав. Відповідно до частини другої ст. 178 ЦК України, «види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у

цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом». Тож, якщо певне майнове право не вилучено з цивільного обороту і не обмежено в обороті, воно може бути внеском до статутного капіталу. Але це не так.

Тепер розглянемо питання «право оренди землі». Відповідно до Закону України «Про оренду землі» право на «оренду земельної ділянки державної або комунальної власності не може бути відчужено її орендарем іншим особам, внесено до статутного капіталу, передано у заставу». Це саме стосується і приватизації землі: «відчужувати право оренди без згоди орендодавця не дозволяється».

Відчуження майнових прав інтелектуальної власності не обмежено, тому вони можуть бути внеском до статутного капіталу.

Проте, якщо навіть чітко з'ясувати, які майнові права можна ввести до статутного капіталу, а які – ні, все одно можуть виникнути проблеми, наприклад, у разі ліквідації товариства. Особливо чітко в документах повинні бути визначені права власності на земельні ділянки як нематеріальний актив [2]. Досвід акціонерних товариств «Укртелеком» та «Укрзалізниця» показують, що чітко оформлені права власності підвищують валюту балансу на 160–185 відсотків [8, с. 134].

Певні критерії для оцінки все таки мають бути. І не лише для того, аби у контролюючих органів не виникало зайвих питань, а для захисту своєї власності та власності підприємства.

Тож, на підставі розглянутої ситуації можна зробити такі **висновки.** НА та право користування майном має бути чітко визначено, у тому числі і щодо строку користування. При оцінці майнового права має враховуватись строк користування.

Внесення НА та майнових прав до статутного капіталу потрібно оформляти не протоколом, а договором (у класичному варіанті – засновницький договір, завірений нотаріусом). А якщо йдеться про внесення додаткових вкладів чи вступ до товариства нового учасника, то можна укласти договір про порядок внесення вкладу до статутного капіталу товариства. У такому договорі обов'язково слід описати наслідки виходу учасника з товариства до закінчення строку користування майном. У цьому випадку можлива альтернатива: або майно залишається в користуванні товариства до закінчення обумовленого договором строку, або учасник, який виходить із товариства, відшкодовує йому певну суму (її треба визначити відразу) за дострокове повернення майна.

Аналіз змісту Закону показує, що в ньому є прогалини, колізії та невизначеності, тому учасникам товариств необхідно прискіпливо підходити до установчих документів, оскільки саме вони стануть єдиною запорукою стабільної господарської діяльності товариства.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 996-14#Text (дата звернення: 31.03.2021).

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». URL: Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 31.03.2021).

3. Онищенко В. Порівняння національних та міжнародних вимог до складання звіту про управління. *Проблеми та перспективи економіки та управління.* 2018. № 4 (16). С. 230–238.

4. Безверхий К. В., Пантелеєв В. П. Консолідований звіт про управління. Новації управлінської практики звітування. *Науковий вісник національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 1–2. С. 37–44.

5. Шевчук В. Р. Розкриття нефінансової інформації у звіті про управління вітчизняними суб'єктами господарювання: підходи, загрози і перспективи. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова.* 2018. Т. 23. Вип. 6 (71). С. 189–194.

6. Ловінська Л. Г., Олійник Я. В., Бондар Т. А. Нормативно-правове забезпечення звіту про управління підприємств в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 6. С. 19–44.

7. Новіченко Л. С. Актуальні питання формування звіту про управління підприємством. *Економічний аналіз.* 2018. Т. 28. № 4. С. 258–264.

8. Воробієнко П. П., Лозова Т. І., Олійник Г. Ю., Воробієнко П. П. Перехідна економіка: теорія та практика: монографія. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2018. 272 с.

9. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління. Наказ Мінфіну України від 07.12.2018 р. № 982. URL: https//zakon.rada.gov.ua/v0982201-18#Ttxt (дата звернення: 31.03.2021).

УДК 005.8:656

Сергій Крамський,
к. т. н., доцент, доцент кафедри управління, фінансів
та адміністрування Одеського інституту МАУП

Георгій Джугелі,
студент 4 курсу спеціальності «Менеджмент»
Одеського інституту МАУП

ВИМОГИ ДО СИСТЕМИ «ЦІЛІ – ЦІННІСТЬ – КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ» ДЛЯ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ-ОПЕРАТОРІВ КОНТЕЙНЕРНИХ ТЕРМІНАЛІВ

Анотація. *Дослідження виконано авторами відповідно до методології системного підходу і базових положень міжнародних стандартів з управління проєктами \ (ISO \21500, P2M, PmBook). \Криза COVID/SARS-19, окрім світової пандемії, локдауну, завдала нищівного удару по економіці контейнерних операторів, портових терміналів, які постраждали найсерйознішим чином. Використана структуризація і встановлення взаємозв'язків досліджуваних об'єктів і процесів на основі методів аналізу і синтезу. Розробка математичного інструментарію здійснювалася на базі теорії нечітких множин, що дозволило врахувати невизначеність умов і результатів реалізації проєктів. Основним результатом даного дослідження є моделі і методи управління змістом програм розвитку проєктно-орієнтованих компаній на базі системи «цілі-цінність-конкурентоспроможність» контейнерних терміналів.*

Abstract. *The study was performed by the authors in accordance with the methodology of the systems approach and the basic provisions of international standards for project management (ISO 21500, P2M, PmBook). The COVID / SARS-19 crisis, in addition to the global pandemic, has dealt a devastating blow to the lockdown on the economies of container operators and port terminals, which have been hit hardest. The structuring and establishment of interrelations of investigated objects and processes on the basis of methods of the analysis and synthesis is used. The development of mathematical tools was carried out on the basis of fuzzy set theory, which allowed to take into account the uncertainty of the conditions and results of project implementation. The main result of this study are models and methods of managing the content of development programs of project-*

oriented companies based on the system "goals-value-competitiveness" terminals container.

Вступ. У результаті аналізу сучасного стану теорії і практики управління проєктами і програмами розвитку проєктно-орієнтованих компаній зроблені наступні висновки: по-перше, більшість сучасних компаній, в тому числі, і в сфері морського транспорту, слідують проєктно-орієнтованому підходу, суть якого полягає в тому, що практично будь-які заходи реалізуються за допомогою проєктів і програм; по-друге, проєктно-орієнтовані компанії слідують ідеології проактивного управління, яке не передбачає адаптацію до сьогоднішніх умов, а направлене на формування сприятливих умов в майбутньому, а також на адаптацію компанії до майбутніх умов, і всі дії в рамках проактивного управління спрямовані «на випередження»; по-третє, аналіз існуючих підходів, моделей і методів управління розвитком проєктно-орієнтованих компаній показав, що основною метою їх розвитку стає не конкретний матеріальний продукт, а підвищення конкурентоспроможності, яка інтерпретується як головна цінність реалізованих проєктів і програм, що відповідає, зокрема, стандарту P2M; по-четверте, у рамках управління змістом програм розвитку конкретизуються цілі і цінності, а також встановлюється первинний дизайн програми, який відповідає поставленим цілям, що є важливим для забезпечення ефективності програми проєкту.

Постановка проблеми. Однією з базових сучасних категорій теорії і практики управління проєктами є категорія «цінність». При цьому сучасне розуміння даної категорії стало значно ширше, в порівнянні з прийнятим раніше. Незважаючи на значний розвиток теорії управління проєктами і програмами за останнє десятиліття, слід констатувати практичну відсутність досліджень, присвячених проблемам управління змістом програм розвитку проєктно-орієнтованих компаній в даному контексті контейнерних терміналів. Це визначає актуальність даного дослідження з урахуванням запитів бізнесу. При цьому, в сучасній теоретичній базі практично відсутні розробки, що дозволяють обґрунтовано здійснювати управління змістом програми з урахуванням специфіки її системних властивостей, таких як контейнерні термінали.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток є невід'ємним процесом життєдіяльності будь-якої компанії. Відмінною особливістю проєктно-орієнтованих контейнерних компаній є те, що

вони реалізують заходи з розвитку за допомогою проєктів і програм, а також застосовують проєктний підхід до здійснення поточної виробничої діяльності. І сьогодні багато компаній, зокрема і в морській транспортній сфері, можуть бути ідентифіковані як проєктно-орієнтовані. Сучасна методологія функціонування і розвитку проєктно-орієнтованих компаній базується на працях: О.В. Захарченко, М.Д. Рудніченко, А.І. Леонт'єва, І.В. Кудлай, О.В. Білега, В.В. Нікольського, С.Б. Колодинського, С.О. Крамського [4; 6-11; 13; 15] та інших.

Метою дослідження є підвищення ефективності управління розвитком проєктно-орієнтованих компаній, контейнерних терміналів за рахунок розробки та використання моделей і методів нечітких множин з управління змістом проєктів відповідних програм компаній на базисі ціннісного підходу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Метод оцінки цінності проєктів розвитку контейнерних терміналів, хабів. Відповідно до стандарту P2M [1, с. 39] «проєкт – це захід, орієнтований на створення цінності, що базується на певній місії, що здійснюється в домовлений період часу і в обмеженнях у вигляді ресурсів і зовнішніх обставин». Таким чином, в [2, с. 45] підкреслюється, що в даному випадку цінність закладена в основний принцип самого існування проєкту: немає цінності, немає і проєкту. Проаналізуємо, що сьогодні розуміється фахівцями під «цінністю проєкту», на базі чого в подальшому встановимо розуміння «цінності проєкту / програми розвитку».

Цінність, з точки зору управління проєктами, – це сукупність найкращих характеристик результату проєкту, до якого прагне проєктна команда за допомогою процесу забезпечення цінності менеджером проєкту протягом його реалізації. Отже, «при реалізації різноманітних проєктів, їх успіх насамперед визначається саме цінністю створення для основних зацікавлених сторін. Цінність – це особистісне цілісне сприйняття зацікавленою стороною проєкту здібності товару / послуги / роботи створювати для неї вигоди в соціальному та (або) економічному, та (або) політичному аспектах її життєдіяльності. Цінність – це позитивні зміни, які наступають внаслідок реалізації проєкту та відповідають очікуванням його стейкхолдерів» [3, с. 10]. При цьому позитивні зміни характеризують результат проєкту, що досягнутий у встановлені терміни і в рамках узгодження бюджету (тобто, належного виконання проєкту). Отже,

запланований результат, отриманий із порушенням строків чи перевищенням витрат, буде означати меншу цінність, чим без таких порушень.

Як вище було вказано для компаній-операторів контейнерних терміналів основним напрямком розвитку є технічний розвиток, в основі якого, як правило, інновації. Встановимо взаємозв'язки на рівні параметрів цілей, цінності та конкурентоспроможності для технічного розвитку контейнерних терміналів. Оскільки технічний розвиток є одним з напрямків розвитку, то цілі данного розвитку підпорядковані єдиної глобальної цілі (як підцілі розвитку підприємства в цілому), яка може бути сформульована таким чином: відповідність рівня технічного розвитку підприємства необхідному рівню конкурентоспроможності [4, с. 21]. Таке формулювання є універсальним і конкретизується для конкретних умов, так як в будь-якому проміжку часу поняття «необхідний рівень конкурентоспроможності» приймає певний сенс і може бути виражено конкретними цільовими установками (дивиться нижче на рис.1), які визначають необхідний рівень технічного розвитку з урахуванням його поточного стану, а також стану зовнішнього / внутрішнього середовища підприємства, контейнерного терміналу.

Динаміка зовнішнього середовища описується набором параметрів $П^k_{ВС}$ (векторна величина), де $k = \overline{1,T}$ - індекс часових проміжків, T - часовий проміжок, відповідний закінченню життєвого циклу підприємства. Залежно від стану зовнішнього і внутрішнього середовища, формуються агреговані цілі компанії $Ц^k$ (векторна величина), які обумовлюють необхідний рівень конкурентоспроможності компанії $У^k_К$ (інтегральна величина, яка відображає різні аспекти конкурентоспроможності, або векторна величина, структура якої відповідає складовим конкурентоспроможності).

Це, в свою чергу, визначає необхідний рівень технічного розвитку компанії, який характеризується $У^k_{ТР}$ набором параметрів (векторна величина). Необхідній рівень технічного розвитку величина) [5, с. 84]. Відзначимо, що під агрегованими цілями будемо розуміти узагальнені цільові установки, які з точки зору процедури декомпозиції цілей знаходяться на верхніх ієрархічних рівнях дерева цілей. Необхідний рівень технічного розвитку формує цілі технічного, які $Ц^k_{ТР}, k = \overline{1,T}$ є підмножиною деталізованих цілей компанії $Ц^k_Д$

розвитку для даного проміжку часу, тобто справедливо: $Ц_{ТР}^{k} \subset Ц_{Д}^{k}, k = \overline{1,T}$.

Таким чином, має місце ітеративний процес формулювання цілей технічного розвитку проєкту:

- спочатку формуються агреговані цілі компанії $Ц^{k}$, виходячи зі стану внутрішнього і зовнішнього середовища;
- далі конкретизується необхідний рівень технічного розвитку $У^{k}_{ТР}$, який визначається необхідним рівнем конкурентоспроможності для забезпечення досягнення поставлених цілей $Ц^{k}$;
- наступний етап – формулюються цілі технічного розвитку $Ц^{k}$, які є складовою множини деталізованих цілей $Ц^{k}_{Д}$ компанії.

Таким чином, цілі технічного розвитку є похідними від стану зовнішнього і внутрішнього середовища, в тому числі – поставлених агрегованих цілей компанії. При цьому необхідно дотримання умови еквівалентності: $Ц_{ТР}^{k} \sim У_{ТР}^{k}, k = \overline{1,T}$, яке забезпечує чисельну еквівалентність складових необхідного рівня технічного розвитку поставленим цілям технічного розвитку [6, с. 38]. Тут мається на увазі, що якщо, наприклад, з точки зору конкурентоспроможності, є необхідним певний рівень собівартості перевалки (як складовій рівня технічного розвитку в контексті даної роботи), то ціль повинна чисельно відображати необхідний рівень собівартості, як «бажаний» для досягнення.

Відзначимо, що з нечіткими множинами пов'язано поняття «функція належності», побудова якої може бути здійснено різними методами, в тому числі на базі статистичних даних або думок експертів (характеристика методів, зокрема, представлена в [7, с. 34]. В [6, с. 37] прийнятий трапецієподібний вид нечітких чисел, який найбільшою мірою відповідний песимістичним, оптимістичним і найбільш вірогідним оцінками тієї чи іншої результуючої величини в ситуаціях, коли інформація про пріоритетність тієї чи іншої оцінки недоступна [9, с. 208].

Незалежно від прийнятого в подальшому виду нечітких чисел і функцій приналежностей, будемо вважати, що $\mu_{Ц_i}(x), i = \overline{1,n}$ – функція приналежності, відповідна поставленим цілям, x – можливі значення нечіткого числа.

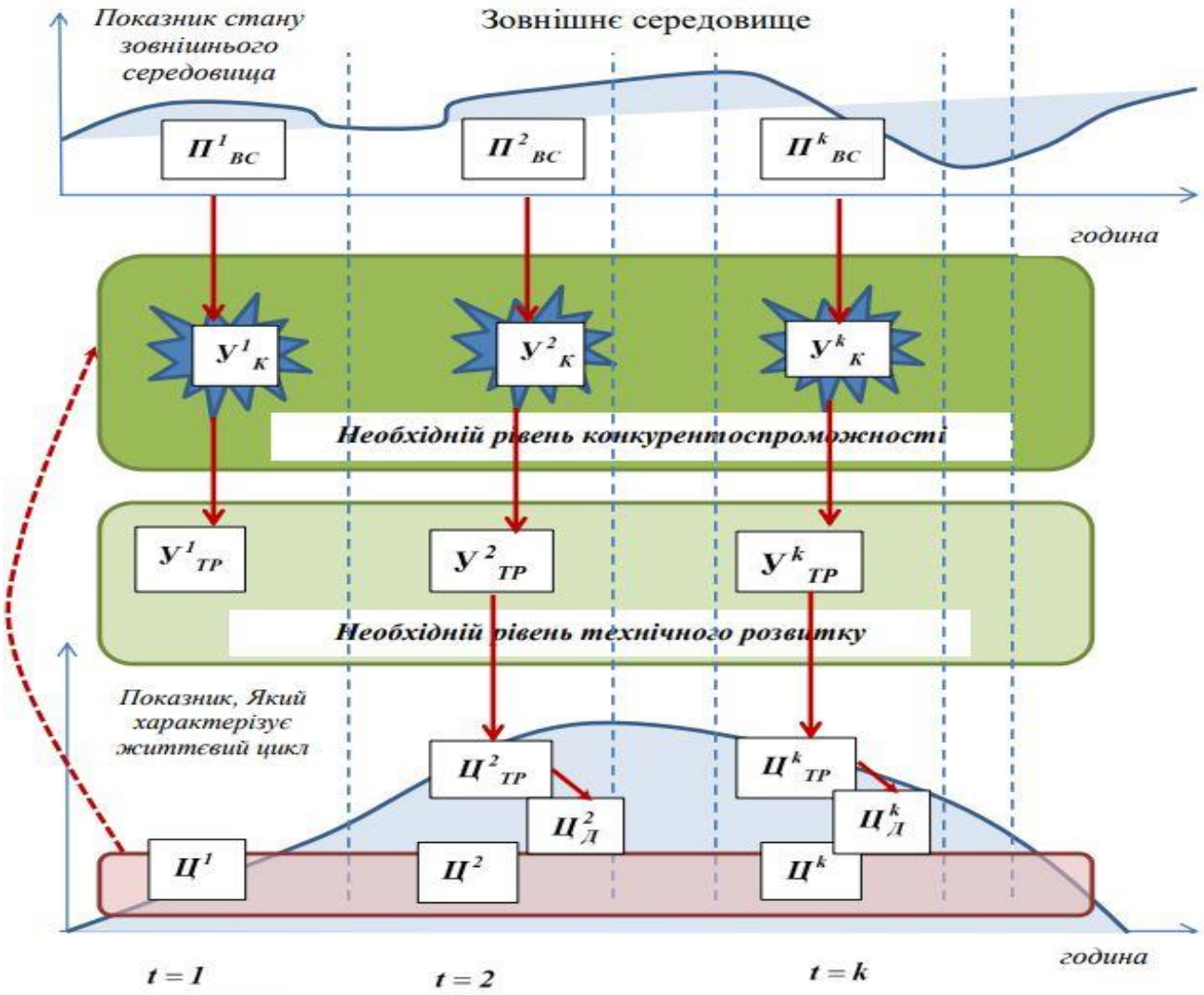

Рисунок 1. Відповідність необхідного рівня технічного розвитку терміналу станом зовнішнього середовища (побудовано за даними джерела [7]).

Нехай виділені *n* цілей технічного розвитку, кількісна характеристика $Ц_i, i=\overline{1,n}$. Для простоти викладу, але, не обмежуючи спільності, яких будемо вважати, що для кожної цілі формулюється один показник. При цьому $Ц_i, i=\overline{1,n}$ є нечіткими множинами, які використовуються для опису поставлених цілей. Також встановлено пріоритети в досягненні цілей $\alpha_i, i=\overline{1,n}$, які, відповідно до традиційного підходу, повинні задовольняти вимогам $\sum_{i=1}^{n} \alpha_i = 1$. Будемо вважати, що $\mu_{Ц_i}(x_i), i=\overline{1,n}$ - функція приналежності, відповідна поставленої *i*-ой цілі, x_i - можливі значення нечіткої величини, що характеризує *i*-ую мету [7, с. 61].

Відзначимо, що нечіткий опис мети може здійснюватися у вигляді нечіткого числа або інтервалу, що відбивається на специфічності вигляду $\mu_{Ц_i}(x_i)$.

Крім того, постійна зміна напрямків і обсягів контейнерних перевезень обумовлює необхідність універсалізації контейнерних терміналів, що забезпечує можливість використання контейнерів для перевезення невластивих для них вантажів, таких як метал, дерево, зерно, вугілля, автомобілі тощо. Такі рішення дозволяють нівелювати завантаження терміналу в умовах коливань обсягів перевезень вантажів, традиційних для контейнеризації [8, с. 254].

Зокрема, в умовах мінімальних цін на перевезення вантажів в контейнерах у експортному напрямку, контейнеризація окремих видів вантажів (що зазвичай не перевозять в контейнерах) дозволяє вантажовідправникам зменшити собівартість, що також можна вважати інноваційним підходом до організації доставки вантажів. Таким чином, інновації, що стосуються сучасних контейнерних терміналів, обумовлені наступною системою факторів (дивиться на рис. 2).

Цілі технічного розвитку а) є взаємопов'язаними і взаємозалежними або; б) є відносно незалежними, їх об'єднуючим фактором є спрямованість на підвищення конкурентоспроможності; в) змішаний варіант. Відзначимо, що при формулюванні цілей технічного розвитку має бути дотримано умову збалансованості, яка відображає необхідність відповідності техніки (обладнання) та технологій за якісними і кількісними характеристиками необхідному рівню організації і здійснення виробничих процесів – продукції, що випускається (послуг, що надаються) [10, с. 363].

Інтерпретуючи цю тезу для контейнерного терміналу, можна сказати, що рівень технічного розвитку, тобто рівень використовуваних технологій і обладнання, повинен забезпечувати виробничу потужність, продуктивність і собівартість на рівні, необхідному для його конкурентоспроможності, при цьому відповідати вимогам за структурою і обсягами контейнеризованих вантажів. Також коефіцієнт використання обладнання (який може розраховуватися як відношення часу роботи техніки до тривалості аналізованого часового періоду) повинен бути не менше конкретної величини, яка виступає в якості нормативної для певного типу обладнання з урахуванням його ролі у виробничих процесах) [7, с. 58].

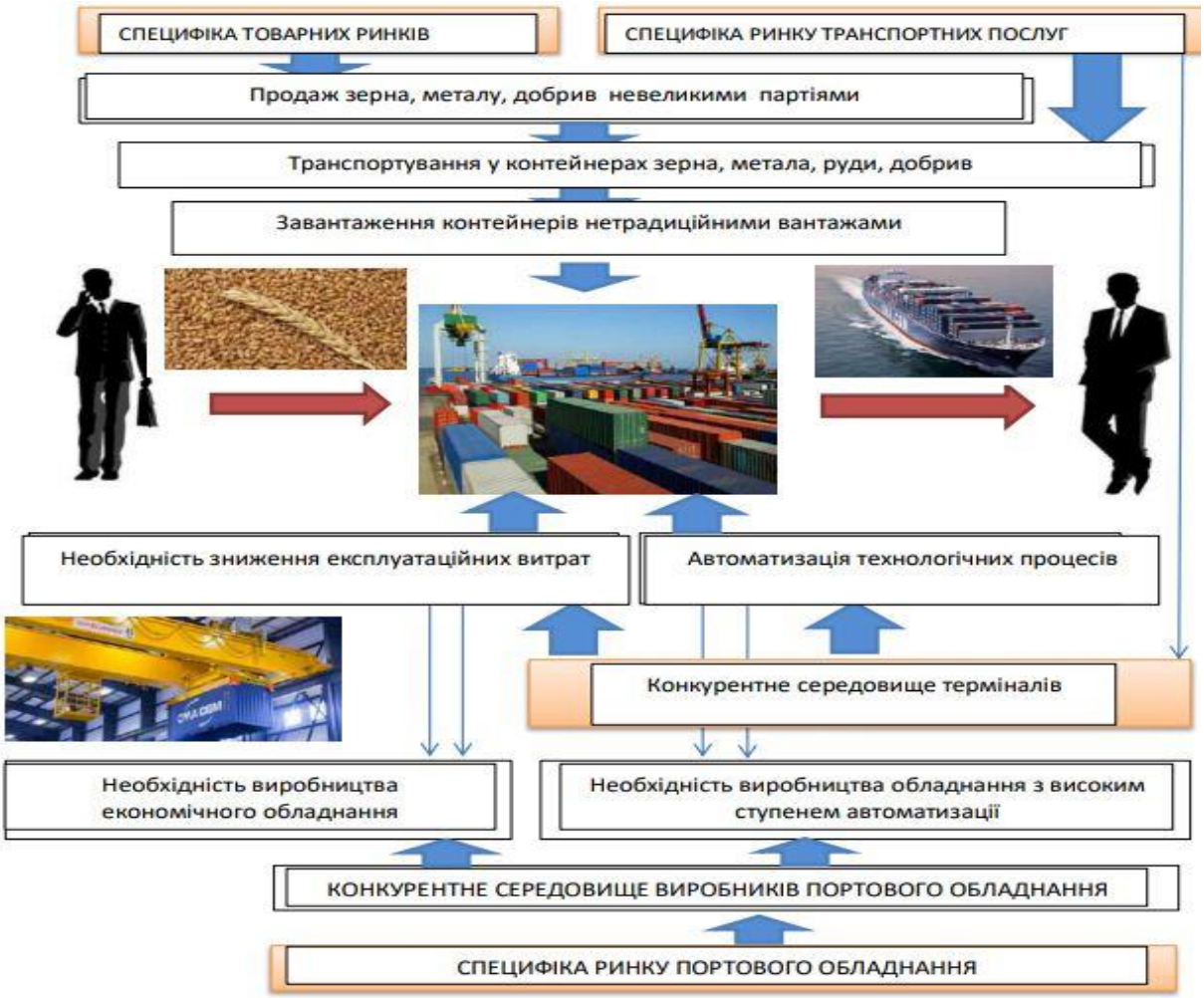

Рисунок 2. Фактори, що обумовлюють інновації, які використовуються на контейнерних терміналах

Незбалансованість в технічному розвитку може приводити до ситуації, коли, наприклад, основна техніка в рамках технологічних процесів використовується досить інтенсивно, а частина допоміжної техніки, по суті, простоює (має місце кількісний дисбаланс). Або інша ситуація: при наявності попиту на стафірування певного виду вантажу, матеріально-технічна база терміналу не дозволяє її здійснювати в необхідних обсягах із заданою інтенсивністю (дисбаланс попиту і виробничих можливостей компанії). Також, з урахуванням динамічності і мінливості вантажопотоків, обладнання сучасних контейнерних терміналів повинно дозволяти досить швидко здійснювати перебудову та адаптацію існуючих технологій до нових умов і новим, з точки зору контейнеризації, вантажопотоків [11, с. 43].

Таким чином, збалансованість повинна відображатися і відповідно до структури попиту (реального та перспективного в найближчому періоді) виробничих можливостей терміналу як за обсягом, так і за структурою інноваційних процесів (дивиться на рис.3).

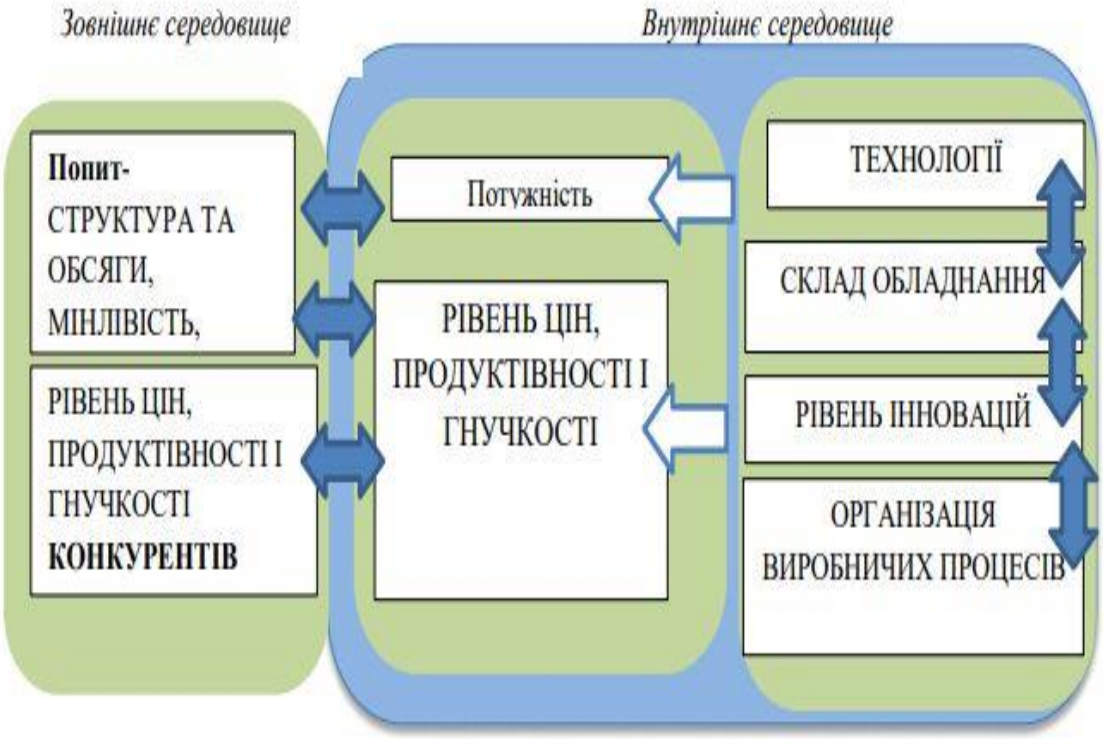

Рисунок 3. Збалансованість технічного розвитку контейнерного терміналу

Баланс повинен досягатися як в межах складових внутрішнього середовища, пов'язаного з рівнем технічного розвитку, так і між внутрішнім і зовнішнім середовищем. Отже, на основі аналізу поточного рівня технічного розвитку терміналу з урахуванням вимоги збалансованості, формуються цілі технічного розвитку та їх пріоритетність (ранжування), якщо це необхідно (дана задача виходить за рамки даного дослідження, тому приймаємо сформульовані цілі як результат попереднього етапу в процесах прийняття рішень з технічного розвитку компанії) [13, с. 33].

У [12, с. 381] виділяється властивість продукту володіти певними споживчими якостями з точки зору ринку або замовника. Таким чином, можна сказати що продукт – це безпосередньо той об'єкт, який створюється або змінюється в проєкті. Продукт проєкту забезпечує досягнення мети проєкту та знаходиться в межах управління командою проєкту.

Вище зазначалося, що технічний розвиток здійснюється не тільки на базисі проєктів, але й програми, які дозволяють охопити більшу кількість поставлених цілей і отримати значну зміну рівня технічного розвитку [14, с. 5]. На думку фахівців, специфіка програми полягає в тому, що її цілі виконані, коли досягнуті всі цілі програми. Але при цьому поняття «пріоритетності» має місце і для цілей програми, розуміючи в даному випадку, що більш пріоритетні цілі повинні досягатися в першу чергу, менш пріоритетні мають можливість деякої тимчасової відстрочки в рамках часового проміжку програми [16, с. 44].

Таким чином, ціль з меншим рівнем пріоритетності буде розглядатися не як потенційно недосяжна, а як ціль, досягнення якої може бути здійснено пізніше в рамках життєвого циклу програми проєкту. Ранжування цілей технічного розвитку за пріоритетністю в рамках програми необхідно в силу того, що реалізація такої програми практично всіх компаній відбувається в умовах обмеженості ресурсів та невизначеності. Тому навіть при «цілісному» розгляді програми, який передбачає необхідність досягнення всіх цілей і реалізації всіх проєктів (на відміну від портфеля проєктів, згідно з думкою фахівців), проєкти вимагають розстановки в рамках життєвого циклу програми саме з урахуванням, перш за все, умови обмеженості ресурсів [15, с. 40].

Висновки. На підставі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновки за результатами аналізу сучасного стану та перспективних проєктів розвитку компаній-операторів контейнерних терміналів:

1) Компанії-оператори контейнерних терміналів працюють в умовах жорсткої конкуренції різного рівня, що в якості основних цілей розвитку обумовлює підвищення конкурентоспроможності. В основі конкурентних переваг контейнерних терміналів – низька собівартість, висока продуктивність, надійність, що забезпечується впровадженням інновацій і використанням перевантажувальної техніки з інноваційними рішеннями.

2) Управління змістом програми розвитку здійснюється на базі системи «цілі-цінність-конкурентоспроможність», яка встановлює відповідність цілей програми основних факторів конкурентоспроможності і визначає цінність проєктів як забезпечення виконання таких завдань, враховує можливість вкладу кожного проєкту в досягнення кількох цілей, а також плив системних ефектів при

формуванні цінності програми і необхідної кількості ресурсів для її забезпечення.

3) Запропоновано метод оцінки цінності проєктів. У основі запропонованого методу – зіставлення цілей програми і результатів реалізації проєктів, з точки зору кожної цілі, при цьому вся використовувана інформація задається у вигляді нечітких множин, що дозволяє врахувати невизначеність умов і результатів. Отримана в результаті оцінка цінності проєктів є двопараметричною – внесок проєкту в досягнення цілі і ступінь цього внеску. Такий підхід у подальшому при визначенні змісту програми дозволяє врахувати той факт, що досягнення конкретної мети програми може забезпечуватися як одним проєктом, так і декількома.

Список використаних джерел

1. P2M. A guidebook of Project & Program Management For Enterprise Innovation (2008), Japan PMAJ, 438 p.
2. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK. Guide) (2017), 6th Edition, PMI, Inc., 14 Campus Boulevard, Newton Square, Pennsylvania, USA. 538p. DOI: org/10.1002/pmj.21345
3. ISO 21500:2012, (2012) Guidance on Project Management, is an international standard developed by the International Organization for Standardization. 201 p.
4. Захарченко О. В., Крамський С. О. Проджект менеджмент. Навчальний посібник для студентів бакалаврів та магістрів усіх форм навчання за спеціальністю 073 "Менеджмент". Одеса: «Екологія», 2018. 227 с.
5. Крамской С. А. Метод оценки компетенций ролевого состава специалистов для комплектации IT-компании с использованием нечёткой логики // Збірник наук. праць. “Управління розвитком складних систем”. Київ: КНУБА. 2016. № 28. С. 81–89.
6. Крамський С. О., Рудніченко М. Д. Концептуальна модель управління людським капіталом у виробничій IT-організації на платформі нечітких множин // Збірник наук. праць. “Управління розвитком складних систем”. Київ: КНУБА. 2017. № 32. С. 32-41.
7. Леонт’єва А. І. Управління змістом програм розвитку проєктно-орієнтованих компаній (на прикладі компанії-оператора контейнерного терміналу). *Дис...канд. техн. наук.* ОНМУ, Одеса, 2019. 176 с.

8. Крамський С. О., Кудлай І. В., Цуканов О. Ю. Роль людського фактора в підвищенні економічної безпеки судноплавства // *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління.* Т. 19, Вип. 2 (45): зб. наукових праць. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С. 249–267.

9. Крамський С. О., Захарченко О. В., Білега О. В. Економіко-математичне моделювання з формування і функціонування однорідних команд // *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління.* Т. 20, Вип. 3 (46): зб. наукових праць. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С.202–222.

10. Кулінський Я. В. Теоретичний базис та аналіз розвитку проєктно-орієнтованих бізнес компаній // *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління.* Т. 20, Вип. 3 (46): зб. наукових праць. Одеса: Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2020. С. 359–371.

11. Крамський С. О., Нікольський В. В. Циклічно-генетична методологія управління проєктами організації системи інтермодального хабу в умовах невизначеності // Збірник наук. праць. *"Управління розвитком складних систем*". Київ: КНУБА. 2020. № 43. С.40–46.

12. Kramskyi S. O., Danchuk V. D., Alkema V. G., Sevostianova A. V., Bakulich O. O. Wheel working system in a team: relationship between different personnel in a marine project //*Financial and credit activities: problems of theory and practice*. Lviv: 4 (35), 2020. P. 277-286. https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.222093 (дата звернення: 06.03.2021).

13. Колодинський С. Б., Крамський С. О., Дубницький В. І. Інфраструктурна підтримка регіональних інноваційних процесів. Монографія. Одеса: «Екологія», 2021. 256 с.

14. Крамський С. О. Основи проєктного менеджменту. Методичний посібник для студентів бакалаврів та магістрів усіх форм навчання за спеціальністю 073 "Менеджмент". Одеса: ФОП «Пабута М.І.», 2020. 30 с.

15. Крамський С. О., Джугелі Г. Д. Концептуальна модель управління змістом програм розвитку проєктно-орієнтованих бізнес компаній. Мат. XVI міжнар. наук.-практ. конф. *"Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, гуманітарних та технічних системах":* Збірник мат. тез доповідей. Одеса: ОІ МАУП, ТОВ «Лерадрук», листопад, 2020. С. 33–42.

16. Крамський С. О. Методи оптимізації науково-технічної діяльності з наукових проєктів приватного закладу вищої освіти. // Збірник наук. праць. *“Управління розвитком складних систем”.* Київ: КНУБА. 2021. № 45. С. 42–49.

УДК 332.122

Ірина Топалова,
к.е.н., доцент, професор МКА,
старший науковий співробітник Інституту проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНУ

Анотація. *У сучасних умовах глобалізації питання ресурсного забезпечення набувають все більшого значення, оскільки саме ресурсне забезпечення надає змісту господарської діяльності суб'єктів регіональної економічної системи, забезпечуючи їх незалежність та конкурентоспроможність. Надано авторське визначення поняття* «потенціал ресурсного забезпечення регіону», *визначено методологічні засади формування та управління потенціалом ресурсного забезпечення регіону.*

Ключові слова: потенціал, ресурсне забезпечення, регіональна система, саморозвиток та самозабезпечення регіонів.

Abstract. *In the current conditions of globalization, the issues of resource provision are becoming increasingly important, as it is the resource provision that provides the content of economic activity of the subjects of the regional economic system, ensuring their independence and competitiveness. The author's definition of the concept "resource potential of the region" is given, the methodological bases of formation and management of the resource potential of the region are determined.*

Key words: potential, resource provision, regional system, self-development and self-sufficiency of regions.

Вступ. Ресурсне забезпечення та управління ним є багатоаспектним явищем, сутність якого полягає у накопичені та регіональному розподілі ресурсів, де результатом останнього є створення різних форм ланцюгів ресурсного забезпечення для задоволення потреб суб'єктів господарювання регіону шляхом досягнення його стратегічних цілей.

Ресурсному забезпеченню притаманні деякі ознаки: достатність, якість, належність власнику, просторове та часове балансування, конкурентоспроможність, що дозволяє здійснити його якісну та

кількісну оцінку задля досягнення поставлених цілей в інтересах регіональної економічної системи.

Під потенціалом у даному дослідженні будемо розуміти сукупні можливості та спроможності регіональної системи трансформувати фактичні ресурсно-сировинні та товарні потоки для забезпечення бізнес-процесів учасників ринкового процесу з метою вирішення проблеми саморозвитку та самозабезпечення території.

Основою потенціалу є визначений набір ресурсів, який бере участь у бізнес-процесах для забезпечення подальшого конкурентоспроможного функціонування регіональної системи.

Постановка проблеми. Визначення рівня конкурентоспроможності регіонів дозволить здійснювати регіональне та міжрегіональне балансування між ресурсно-сировинними та товарними потоками. В результаті такого балансування стає можливим вирішення питання посилення відтворення ресурсно-сировинних потоків у тих регіонах, які є більш «депресивними» або створення умов для такого відтворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під ресурсами регіону деякі автори розуміють можливість регіональної системи трансформувати фактичний порядок речей у новий стан для задоволення існуючих або виникаючих потреб усіх його учасників [1].

Сучасні вчені розглядають ресурсний потенціал сталого, збалансованого розвитку території регіонів як системну сукупність ресурсів, яка бере участь у створенні умов динамічної збалансованості параметрів процесів розвитку, забезпечує внутрішню стабільну рівновагу, раціонально співвідносить обсяги використання ресурсів заради досягнення цілей переходу до сталого збалансованого розвитку [1].

На відміну від попереднього автора, інші вважають, що поняття «ресурсний потенціал» дещо ширше, ніж поняття «ресурси».

Так, ресурсний потенціал – це сума потенціалів окремих видів природних ресурсів незалежно від характеру їх використання. Ресурсний потенціал визначається сукупністю усіх видів ресурсів, які відомі сьогодні, а використання яких у майбутньому технічно можливе [2].

Мета дослідження – визначити поняття та проаналізувати особливості формування потенціалу ресурсного забезпечення регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потенціал регіонів можливо оцінити завдяки таким науковим підходам:

1. Системний. Дозволяє побачити об'єкт як цілісне явище, яке має сукупність складових та підсистем, при виявленні взаємозв'язків та властивостей всередині об'єкту, для оцінки розвитку наявного ресурсного потенціалу регіону.

2. Ситуаційний. Дозволяє використовувати процедури розгляду та вивчення рівня ресурсного потенціалу на основі соціально-економічного стану регіону(-ів) або країни.

3. Метод аналізу потенціалу. Дозволяє оцінити рівень ресурсного потенціалу регіону на основі елементної та комплексної оцінки. Дана оцінка дозволяє розрахувати рейтинги на основі показників, які були відібрані для даного дослідження, що дозволить виявити внутрішні проблеми у регіональному розвитку. Після чого здійснюється ранжування цих рейтингів та здійснення комплексної оцінки, що дозволить здійснювати регіональні та міжрегіональні співставлення в рамках країни.

4. Регіональний аналіз. Дозволяє виявити напрями розвитку регіонів на основі дослідження територіальних особливостей (наявність регіональних галузей або секторів).

5. Метод інтегрованої (багатофакторної) оцінки. Дозволяє здійснювати відбір часткових показників, які задовольняють таким критеріям: всебічно характеризують розвиток регіону; не залежать один від одного (коефіцієнти кореляції між парами зводяться до мінімуму); усі показники приведені у порівняльні форми.

Особливу роль в структурі сукупного потенціалу відіграє природно-ресурсний потенціал, який є визначальним чинником формування спеціалізації економіки країни та її регіонів [3].

Отже, дослідивши дефініції різних авторів щодо визначення ресурсного потенціалу, вважаємо, що вони не мають єдиного погляду на дане питання. Тому вважаємо за необхідне надати авторське визначення поняття «потенціал ресурсного забезпечення регіону».

Потенціал ресурсного забезпечення регіону – це можливість регіональної системи трансформувати фактичні ресурсно-сировинні та товарні потоки для забезпечення бізнес-процесів учасників ринкового процесу (виробників, продавців, споживачів) з метою вирішення проблеми саморозвитку та самозабезпечення території.

Потенціал ресурсного забезпечення регіону формується на основі чітко визначених складових:

1. Економічна: сукупність елементів економічного потенціалу, які використовуються у процесі виробництва.

2. Владна: сукупність засобів, які забезпечують вплив на об'єкт задля виконання цілей суб'єкта.

3. Соціальна: можливості, засоби, резерви, які використовують для реалізації основного завдання – підвищення рівня життя населення.

4. Об'єктна: сукупність елементів, які використовуються суб'єктом для досягнення цілей.

5. Інформаційна: набір елементів та засобів, які дозволяють залучити широке коло споживачів до інформаційно-комунікаційного забезпечення.

У той же час, ефективне використання потенціалу ресурсного забезпечення регіону дозволяє перейти від скритої можливості до явної реальності. Вважаємо що, для ефективного управління потенціалом ресурсного забезпечення регіону необхідно отримувати сучасну та актуальну інформацію про усі компоненти, їх динаміку, трансформаційні та якісні зміни, систему взаємовідносин та взаємозв'язків.

Розглянемо умови, що впливають на формування потенціалу ресурсного забезпечення регіону:

1. Джерела формування: наукові інститути та фундаментальна наука, техніко-технологічне забезпечення, виробничо-промислові підприємства, торговельно-виробничі підприємства, оптові ринки, посередники.

2. Галузь формування: прикладні та фундаментальні дослідження.

3. Рівні формування: локальний, галузевий, регіональний, міжрегіональний, національний, міжнародний.

4. Спеціалізація: сукупність сприятливих соціально-економічних, природно-географічних, політико-історичних та інших факторів розвитку.

5. Результативність використання: інноваційна конкурентоспроможна ресурсно-сировинна база, оновлення транспорту, нові складські технології, нові ринки збуту, заходи щодо формування попиту та стимулювання збуту, нові управлінські процеси, регіональні проєкти та програми, ліцензії.

Процес формування потенціалу ресурсного забезпечення регіону включає у себе такі напрями, за якими доцільно його формувати:

- відтворення ресурно-сировинної бази;
- формування, накопичення, можливість відтворення та ефективного використання ресурсно-сировинної бази;
- модернізація існуючих та створення нових підприємств по обробці ресурсів, сировини та виготовлення готової продукція;
- заохочення молоді та наукових кадрів до інноваційного розвитку регіонів;
- створення оптових ринків щодо формування крупних партій, зберігання та розподілу ресурсно-сировинної бази;
- здійснення заходів щодо формування попиту та стимулювання збуту ресурсно-сировинної бази (симбіоз маркетингу та логістики);
- вдосконалення інфраструктури регіону.

Величина потенціалу ресурсного забезпечення регіону є параметром, який дозволяє оцінити можливості саморозвитку регіону та визначити його подальшу соціально-економічну стратегію розвитку.

При управлінському впливі важливою складовою є побудова інноваційної інфраструктури регіонального економічного розвитку. Саме завдяки інноваційній складовій можливим стає подальша трансформація агенції по розвитку інновацій, розгалуження технопарків та індустріальних парків у регіоні, регіональні фонди фінансування інновацій, що безумовно є необхідними складовими для формування міжрегіонального співробітництва у сфері товарообігу, що, у свою чергу, дає можливість ресурсної, продуктової та товарної незалежності регіонів України.

У даному аспекті необхідно аналізувати та оцінювати інфраструктурні елементи, такі як: ланки, діапазон та рівні управління. Крім того, об’єктом уваги є внутрішні та зовнішні, вертикальні та горизонтальні, прямі та обернені зв’язки між усіма інфраструктурними елементами.

Організаційно-управлінська складова передбачає сучасні, інноваційні форми управління соціально-економічними процесами, що неможливо без побудови оптимальної організаційної структури та системи стратегічного та тактичного управління даними процесами.

Висновки. У ході виконання даного дослідження визначено методологічні засади формування та управління потенціалом ресурсного забезпечення регіону. Важливими елементами кількісного та якісного наповнення потенціалу ресурсного забезпечення є: важелі; умови, що впливають на формування потенціалу ресурсного

забезпечення; структура потенціалу; ознаки; підходи; методи; напрями, за якими доцільно формувати потенціал ресурсного забезпечення.

Визначено підходи до формування потенціалу ресурсного забезпечення (системний, ситуаційний, комплексний та адаптивний), що дозволить більш повно та системно зайнятись формуванням саме потенціалу ресурсного забезпечення економіки регіону.

У роботі вдосконалено категоріальний апарат регіональної економіки введенням поняття «потенціал ресурсного забезпечення регіону», під яким будемо розуміти можливість регіональної системи трансформувати фактичні ресурсно-сировинні та товарні потоки для забезпечення бізнес-процесів учасників ринкового процесу (виробників, продавців, споживачів) з метою вирішення проблеми саморозвитку та самозабезпечення території.

Визначено умови, що впливають на формування потенціалу ресурсного забезпечення (джерела формування, галузь формування, рівні формування, спеціалізація, результативність використання). Дані умови дозволять перейти від скритої можливості до явної реальності на основі отримання сучасної та актуальної інформації про усі компоненти, їх динаміку, трансформаційні та якісні зміни, систему взаємовідносин та взаємозв'язків між усіма об'єктами та суб'єктами, які функціонують в рамках даної економічної системи.

Сформовано напрями, за якими доцільно формувати потенціал ресурсного забезпечення регіону, що дозволить більш повно оцінити можливості соціально-економічної системи та визначити подальшу стратегію розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Безверхнюх Т. М., Приходченко Л. Л., Рекаціло О. М., Сивак Т. В. Технологія розв'язання проблеми «ресурсної залежності» регіональної влади: метод. рек. К.: НАДУ, 2011. 48 с.

2. Бобровська О. Формування та відтворення потенціалу сталого розвитку території регіону. *Державне управління та місцеве самоврядуванн.,* 2017, вип. 1(32). С. 54–61.

3. Гедз М. Й., Бакум І. В. Оцінка ресурсного потенціалу регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017, вип. 16, ч. 1. С. 67–70.

4. Неживенко А. П. Сукупний ресурсний потенціал: проблеми формування та *використання. Миколаївський національний*

університет ім. В. О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015, вип. 7. С. 607–611.

5. Бондаренко В. М. Ресурсний потенціал регіону: методологія формування та перспективи розвитку. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2012. 400 с.

6. Орлатий М. К., Романюк С. А., Дегтярьова І. О. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. К.: НАДУ, 2014. 724 с.

7. Вахович І. М.,Бодак І. В.Ресурсний потенціал України та перспективи транскордонного співробітництва у сфері забезпечення продовольчої безпеки. *Ефективна економіка*. № 8, 2014. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3270 (дата звернення: 05.04.2021).

8. Якімчук А.Ю., Навродський Р.Л. Природо-ресурсний потенціал, як перспектива розвитку регіону. URL: http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/115506 (дата звернення: 05.04.2021).

УДК 342.9(477)

Олександр Іванов,
мастер бизнес администрирования по финансам и инвестициям,
специалист Family Office инвестиционной компании
Golub Capital, LLC
(г. Нью-Йорк, Соединенные Штаты Америки)

HOW TO OVERCOME CORRUPTION IN UKRAINE

Аннотация. *Автор анализирует причины и следствия коррупции и обосновывает мнение, что причинами коррупции в Украине является система олигархического капитала, которая воспроизводит коррупционную систему и препятствует ее ликвидации. Показано, что системная коррупция препятствует приходу в Украину иностранных инвестиций, которые являются ключевым фактором для развития экономики и решения проблемы бедности населения, и что для предотвращения и минимизации коррупции до безопасного уровня необходим комплекс мер: проявление политической воли, преодоление влияния олигархата и толерантного отношения к коррупции, выполнение рекомендаций МВФ и др.*

Annotation. *The author analyzes the causes and consequences of corruption and substantiates the opinion that the causes of corruption in Ukraine are the system of oligarchic capital, which reproduces the corruption system and prevents its elimination. It is shown that systemic corruption prevents foreign investment from coming to Ukraine, which is a key factor for economic development and solving the problem of poverty of the population, and that a set of measures is needed to prevent and minimize corruption to a safe level: the manifestation of political will, overcoming the influence of oligarchy and a tolerant attitude towards corruption, implementation of IMF recommendations, etc.*

Вступление. В октябре 2019 года автор этой публикации попытался проанализировать вероятность достижения темпов роста, поставленные правительством Премьер-министра Алексея Гончарука, и причины, по которым эти показатели не могут быть достигнуты. Эти причины, по мнению автора, делали нереалистичным прогноз правительства Украины о росте экономики на уровне 5% в 2020-м году с последующим выходом на уровень устойчивого ежегодного роста в 7 %. Однако вскоре, через четыре месяца после выхода сборника работ

по материалам XV Международной научно-практической конференции, правительство А. Гончарука было отправлено в отставку. К сожалению, форс-мажорные обстоятельства, а именно – пандемия ранее неизвестного коронавируса SARS-CoV-2, поразившая экономику большинства стран мира, привела к падению экономики Украины на 5,5-6 % (согласно оценкам НБУ и Мирового банка) [10], поэтому проверить, насколько были правы автор и украинское правительство в отношении ее роста, стало невозможно.

В то же время коррупция продолжала носить системный характер и оставаться самой серьезной проблемой Украины, которая угрожает будущему страны и ее национальной безопасности. Согласно социологическим опросам, количество экспертов, которые считают, что в Украине отсутствует системная борьба с коррупцией, за последние два года выросло с 48 % до 55 % [9]. Взгляды экспертного сообщества разделяют и представители топ-менеджмента крупного бизнеса. Реальная и эффективная судебная реформа, четкие правила игры, гарантии верховенства права и обеспечение справедливого правосудия являются необходимыми условиями улучшения бизнес-климата в Украине. Такого мнения придерживаются 85 % руководителей крупных компаний-членов Американской Торговой Палаты [9].

Решение проблемы коррупции эксперты видят в выполнении двух основных задач: завершение реформы правоохранительных органов и судебной системы и продолжение борьбы с коррупцией.

Автор уже писал о том, что именно системная коррупция препятствует приходу в Украину иностранных инвестиций, которые являются ключевым фактором для развития ее экономики и решения проблемы бедности ее населения. В данной публикации будут рассмотрены два вопроса: цена коррупции, которую платит украинское общество, и почему олигархи и крупные предприниматели заинтересованы в ее сохранении.

Постановка проблемы. Главными угрозами суверенитету и будущему Украины как самостоятельному независимому государству последние 7 лет, по признанию большинства политиков и экспертов, являются агрессия Российской Федерации и коррупция. Периодически последнюю ставят на первое место, настолько серьезные масштабы приняла коррупция, с одной стороны, а с другой стороны, настолько значительного прогресса удалось добиться Украине за эти годы по укреплению своей обороноспособности. Несмотря на то, что борьбе с коррупцией самое серьезное внимание уделяют гражданское общество,

простые граждане, международные доноры и кредиторы Украины, политические лидеры стран большой семерки и других институций, несмотря на декларируемый успех украинскими законодателями и чиновниками и, пусть и осторожные, но ободряющие похвалы западного экспертного сообщества, коррупция по-прежнему занимает первую строчку в списке первоочередных проблем украинского государства. Почему?

Анализ последних исследований и публикаций. Коррупция не является уникальным украинским явлением, и мировой опыт, накопленный за несколько столетий борьбы с нею, широко описан в книгах, статьях, буклетах и рекомендациях выдающихся экономистов, философов, политиков прошлого и настоящего. Известный английский философ 17-го века Томас Гоббс полагал, что коррупция является тем корнем, из которого вытекает во все времена и при всяких соблазнах презрение ко всем законам. Анализу его работ посвящены несколько публикаций английского профессора лондонского Кингс Колледжа Dr. Adrian Blau. Измерению коррупции посвящены работы научных сотрудников Мирового банка Daniel Kaufmann, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi [6]. О взаимосвязи коррупции и бюрократических процедур, а также оценку, во сколько обходится обществу коррупция, можно найти в публикациях известного российского и французского экономиста Сергея Гуриева и сотрудников МВФ Paolo Mauro, Paulo Medas, and Jean-Marc Fournier [7]. О разъедающем влиянии коррупции на общество неоднократно писала бывшая управляющая директор МВФ Кристин Лагард. Так, в сборнике эссе ведущих политиков и философов мира «Against Corruption: a collection of essays» от 12 мая 2016-го года, изданного по инициативе британского Премьер-министра Дэвида Камерона, г-жа Лагард утверждает, что непрямыми последствиями коррупции, помимо медленного экономического развития и роста неравенства в доходах, являются подрыв доверия граждан к государственным институтам и разъедание этических стандартов [3]. Имена исследователей коррупции можно долго перечислять, но рекомендации по борьбе с нею можно свести к нескольким хорошо известным задачам, которые будут перечислены ниже.

Цель статьи – показать, что причинами коррупции в Украине является система олигархического капитала, которая воспроизводит коррупционную систему и препятствует ее ликвидации.

Изложение основного материала исследования. Английский ученый Adrian Blau, изучающий тему коррупции в работах английского

философа и политического теоретика 17-го века Томаса Гоббса, пишет о том, что Гоббс выделял два вида коррупции – когнитивную и политическую. Политическая коррупция, по мнению Гоббса, подчиняет общественные интересы личным и приводит к использованию общественных ресурсов и официальной должности к личному обогащению. Когнитивная коррупция мешает бескорыстному поведению и ясному суждению должностного лица и может, следовательно, привести к политической коррупции, к взятке [2].

Современные исследователи причин коррупции выделяют экономические, институциональные и социально-культурные факторы. Так, авторы научной публикации под руководством Ю. Г. Кальниша «Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики», вышедшей в 2010-м году, считают, что в Украине большинство населения видит в коррупции определенные преимущества, а именно, что коррупция и взяточничество способствуют оперативно преодолевать административные барьеры, безнаказанно избегать неэффективных норм и законов, получать защиту от произвола органов государственного контроля и надзора [8].

Экономическими причинами коррупции, по мнению ряда авторов, являются низкие заработные платы государственных служащих, а также их широкие полномочия распоряжаться какими либо дефицитными благами. Особенно это заметно в развивающихся и в переходных странах, но проявляется и в развитых странах. При этом любопытно, что низкие заработные платы в государственном секторе, не имеющем отношения к чиновничьей деятельности, коррупцию не порождают, что подрывает аргументацию тех, кто видит в повышении зарплат государственных служащих один из методов искоренения коррупции.

Институциональными причинами коррупции считается высокий уровень закрытости в работе государственных ведомств, громоздкая система отчетности, отсутствие прозрачности в системе законотворчества, слабая кадровая политика государства, допускающая распространение синекур и возможности продвижения по службе вне зависимости от действительных результатов работы служащих.

Социально-культурными причинами коррупции являются недостаточная информированность и организованность граждан, общественная пассивность в отношении органов власти.

Критике представлений, что коррупция способствует оперативному преодолению административных барьеров, посвящена

статья известного российского и французского экономиста Сергея Гуриева, вышедшая в 2004-м году. Исследователь обращает внимание на то, что отношение к коррупции как к смазке, которая смазывает шестеренки экономики (“grease-in-the-wheels"), затрудняет увидеть и оценить потери, которые несет общество в целом. При этом коррупция и избыточная бюрократия взаимосвязаны и не могут рассматриваться одна без другой. Бюрократия порождает коррупцию и, в свою очередь, коррупция порождает дополнительные бюрократические процедуры.

В своей работе «Бюрократия и коррупция» Сергей Гуриев приходит к выводу, что установившиеся в обществе бюрократические процедуры (red tape) превышают социально приемлемый оптимум [5]. По его мнению, и мы разделяем эту точку зрения, этот вывод не такой уж тривиальный, поскольку приводит к двум эффектам. Первый эффект состоит в том, что коррумпированные чиновники могут брать взятки до проведения тендера, чтобы уменьшить бюрократические проволочки для отдельных контрагентов. Второй эффект состоит в том, что коррумпированное официальное лицо создает больше бюрократических процедур, чтобы в процессе переговоров с контрагентом поделиться информацией и получить взятку. Первый эффект предполагает высокий официальный уровень бюрократии, снижение которого в ходе переговоров приводит к получению взятки. Более того, пишет Гуриев, поскольку установившийся баланс бюрократических процедур в обществе является неофициальной договоренностью между чиновниками и предпринимателями, следует ожидать упрощенных бюрократических процедур и требований по отношению к общественно приемлемому оптимуму. Второй же эффект предполагает, что установившийся уровень бюрократических процедур выше социально приемлемого оптимума. Как правило, последний всегда преобладает, несмотря на стремление государства создать такие нормы и процедуры, которые защищали бы интересы общества и предпринимателей от чиновников-коррупционеров.

Результат, к которому приходит Гуриев, опровергает расхожее мнение, лучше всего сформулированное проф. Гарвардского университета Самуэлем Хантингтоном, что «для экономического роста хуже общества с негибкой, сверхцентрализованной нечестной бюрократией может быть только общество с негибкой сверхцентрализованной честной бюрократией» [1]. Дело в том, что, помимо потерь общества от того, что чиновник-коррупционер включает получаемые ими взятки в общественную стоимость товаров и

услуг, стремление государства понизить уровень коррупции путем ужесточения регулирования отношений между государственной и негосударственной сферой ведет только к увеличению уровня коррупции. Общий эффект коррупции, таким образом, проявлятся в том, что она ведет либо к чрезмерной бюрократизации государственных процедур либо, напротив, побуждает государство отказываться от социально оправданного регулирования. И то, и другое в результате ведет к снижению общественного благосостояния.

В статье «О коррупции – открыто» бывший управляющий директор МВФ Кристин Лаггард обращает внимание на роль частного сектора, поскольку каждая полученная чиновникам взятка была дана представителем частного сектора, инвестором. Поэтому поведение частного сектора должно стать ключевым элементом любой эффективной антикоррупционной стратегии. Как этого добиться? Г-жа Лаггард также, как и упомянутый выше Сергей Гуриев, не согласна с тем, что коррупция является смазочным элементом для негибкой и неэффективной бюрократии. На основе своего многолетнего опыта руководителя МВФ Лаггард утверждает, что инвесторы предпочитают работать в странах, в которых они могут получить законодательные гарантии, что сделанные ими инвестиции не станут заложниками будущих антизаконных требований взятки со стороны чиновников. Она пишет, что «поскольку коррупция создает чрезвычайную неопределенность для бизнеса, антикоррупционная стратегия может быть построена таким образом, чтобы найти их поддержку» [3]. В качестве образца г-жа Лаггард приводит пример Индонезии, чей опыт сотрудничества государства и частного сектора она считает очень обнадеживающим. Суть стратегии состояла в упрощении таможенных процедур в обмен на твердое соблюдение обещания в прекращении дачи взяток официальным лицам – т.н. «Новые Правила Игры». Эту же концепцию «новых правил игры» сотрудники МВФ использовали при реформировании налоговых служб в Боливии, Болгарии, Индонезии, Бирме, Перу, Польше и Сенегале. Налоговые агентства, специализирующиеся на обслуживании крупных и средних налогоплательщиков, начали работать с избранной группой предпринимателей в обмен на упрощенные условия платежей.

На наш взгляд, проблема коррупции в Украине может быть решена только тогда, когда большинство придет к выводу, что преимущества жизни в некоррупционной среде превышает преимущества жизни в коррупционной среде. Борьба с коррупцией

после Революции достоинства на 1-м этапе сначала связывалась с получением «безвиза», затем – средств Международного валютного фонда. Большие надежды на борьбу с коррупцией, которая замедлилась в последние годы каденции президента Порошенко, привели к победе Владимира Зеленского, обещавшего украинскому обществу беспощадную борьбу с коррупцией и «посадки» крупных взяточников. Но пока в борьбе с коррупцией не станет заинтересован бизнес и пока не окрепнет гражданское общество, к сожалению, в Украине будет продолжаться имитация борьбы с коррупцией.

Отношение к коррупции все еще остается толерантным. Граждане Украины должны не только осознать коррупцию как зло, угрожающее их базовым личным интересам, но и требовать принятия законов от своих депутатов вне зависимости от партийной и региональной привязки, включая борьбу с телевизионной коррупцией, Интернет-коррупцией, судебной коррупцией, бюрократической коррупцией, коррупцией силовиков. Пандемия коронавируса показала со всей ясностью неспособность украинской бюрократии обеспечить защиту здоровья граждан. Провал закупок необходимого на первом этапе борьбы с коронавирусом медицинского оборудования и средств медицинской защиты для врачебного персонала, а на 2-м этапе – провал закупок вакцин – привели к тому, что по показателю смертности в Европе Украина в начале апреля 2021-го года заняла первое место, а по числу зафиксированных новых случаев коронавируса за сутки заняла седьмую позицию в мире и первую в Европе.

Борьба с коррупцией должна стать частью учебного процесса в учебных заведениях, начиная со школ, и на предприятиях частного и государственного секторов, а также в государственных ведомствах с проведением ежегодных двухчасовых онлайн-семинаров с ролевыми играми и тестами по полученным знаниям и новому законодательству по борьбе с коррупцией. Антикоррупционная стратегия должна создать в обществе нетерпимое отношение и к тем, кто берет взятки, и к тем, кто их дает.

Современная коррупционная система в Украине была создана и поддерживается олигархическим капиталом, который видел и продолжает видеть в ней механизм защиты от прихода на украинский рынок иностранных инвесторов, с которыми он – национальный олигархический капитал – не в состоянии: а) конкурировать и б) обеспечивать привлекательную для себя норму сверхприбыли,

которую он извлекает сегодня из приватизированных по низкой цене средств производства и низкой стоимости рабочей силы.

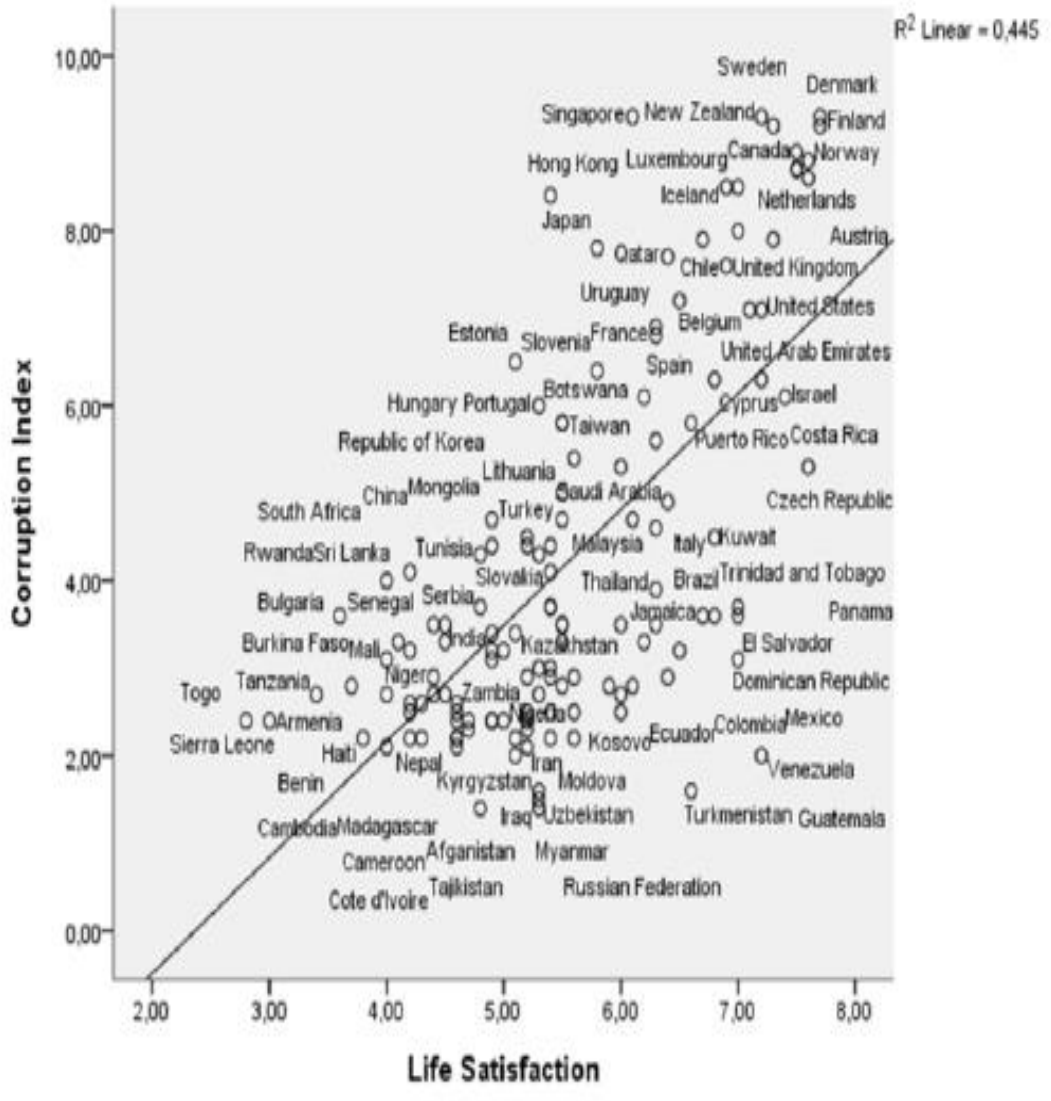
Препятствия и барьеры, созданные на пути иностранного капитала, не могут быть преодолены обращениями Президента страны, Премьер-министра или Министра финансов к иностранным компаниям инвестировать в Украину. Необходимо четко понимать, что те политики, которые обещают преодолеть коррупцию путем посадки предыдущих чиновников и предпринимателей, либо являются некомпетентными, либо сознательно вводят в заблуждение своих избирателей ради прихода к власти. Олигархический капитал создал условия для того, чтобы у украинских предпринимателей не было стимулов осуществлять бюджетные платежи в виде налогов, отчислений в Пенсионный фонд, страховые платежи, поскольку они вынуждены платить взятки чиновникам, которые, в свою очередь, создают благоприятную законодательную и судебную среду для олигархов. Коррупция является главной причиной ухода от налогов, поскольку последние можно обойти легальными способами, но избежать коррупцию без прекращения предпринимательской деятельности невозможно. Взятки стали дополнительным налогом на предпринимательскую деятельность и, отдав часть своей будущей прибыли чиновнику, предприниматель ищет и находит легальные схемы ухода от налогов государству, оставляя общество без необходимых инвестиций в настоящее и будущее.

Неудивительно, что из пяти задач, поставленных МВФ украинскому правительству в обмен на получение нового финансирования к началу 2021-го года, выполнены только две – повышение эффективности системы противодействия политической коррупции и внедрение открытого и подотчетного процесса приватизации государственного имущества, поскольку они уже не несут угрозы олигархическим интересам.

Три другие задачи – формирование независимой и профессиональной судебной власти; обеспечение независимости и дееспособности органов антикоррупционной сферы; лишение СБУ полномочий в сфере противодействия экономическим коррупционным преступлениям – встретили острое сопротивление олигархического капитала и созданного ими политического класса и бюрократии, поскольку именно реализация этих задач сделает привлекательным инвестиционный климат в Украине, и в страну, богатую ресурсами и человеческим капиталом высокого уровня, придут иностранные

инвесторы. Не допустить такого развития событий является первоочередной задачей олигархов и коррупционных чиновников, которые с приходом законопослушных иностранных инвесторов потеряют свои незаконные доходы в форме взяток и других немонетарных услуг.

По мнению автора статьи «What Makes Countries Corrupt» («Что делает страны коррумпированными»), опубликованной в журнале «Атлантик» в ноябре 2010-го года, коррумпированные нации имеют тенденцию к низким уровням счастья и удовлетворения жизнью. Как показывает график, индекс восприятия коррупции тесно коррелирует с общим уровнем удовлетворенности жизнью [4]:

Выводы. Стать успешной и счастливой нацией, обеспечить высокий уровень зарплат и уровень жизни невозможно без преодоления коррупции, которая препятствует приходу в Украину

иностранных инвесторов. Только конкуренция с иностранными предпринимателями заставит национальный олигархический капитал осуществлять инвестиции в трудовые ресурсы, образование, обновление средств производства. Как заметил российский политолог Кирилл Рогов: «Мы не можем справиться с тем, что нами правят люди авторитарные и коррумпированные. Не можем справиться, и очень многие страны не могут справиться. И очень часто передача части суверенитета была на благо стране, было это лучше для развития» [11]. Невозможно преодолеть коррупцию в короткие сроки, но создать законодательные условия и выполнить рекомендации МВФ, прекратить имитировать борьбу с коррупцией – должно стать главной задачей украинского гражданского общества и избирателей. К сожалению, согласно опросу, опубликованному на вебсайте Национального Антикоррупционного Бюро Украины, хотя 80 % опрошенных украинцев считают, что коррумпированный чиновник должен быть отстранен от должности, только половина опрошенных – всего 40 % – готова активно противодействовать коррупции.

Олигархи по-прежнему сохраняют контроль за украинским парламентом, средствами массовой информации, формируют общественное мнение и манипулируют украинским избирателем во время выборов законодательной и исполнительной власти. Без преодоления власти олигархического капитала, без повышения медиа-грамотности (согласно исследованиям «Детектор медіа», 42 % украинцев никогда не проверяют информационную достоверность, у 48 % украинцев уровень медиа-грамотности является низкой или ниже среднего уровня) [12] изменить существующий порядок вещей невозможно.

Список использованной литературы

1. Samuel P. Huntington. Political Order in Changing Societies. New Heaven and London, Yale University Press. 1968.

2. Adrian Blau. Hobbes on Corruption. – History of Political Thought. Vol. 30, No. 4 (Winter 2009), pp. 596-616 (21 pages). Published By: Imprint Academic Ltd.

3. Against Corruption: a collection of essays. Published 12 May 2016. Christine Lagarde. – Addressing corruption – openly.

4. Richard Florida. What Makes Countries Corrupt. The Atlantic. November 10, 2010. URL: https://www.theatlantic.com/business/archive/2010/11/what-makes-countries-corrupt/66362/

5. Sergei Guriev. Red tape and corruption. Journal of Development Economics 73 (2004) 489–504.

6. Daniel Kaufmann, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi. Measuring Corruption: Myths and Realities. – The World Bank, 1 December 2006.

7. Paolo Mauro, Paulo Medas, and Jean-Marc Fournier. The Cost of Corruption. – Finance & Development, September 2019. Vol. 56, No.3.

8. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики

Зелена книга державної політики. С.В. Дрьомов, Ю.Г.Кальниш (керівник авторського колективу), Д.Б. Клименко, Г.О. Усатий, Л.М. Усаченко; За редакцією Ю.Г. Кальниша. К.: ДП "НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с.

9. Стан корупції в Україні за оцінками населення, бізнесу та експертів. URL: https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/sociologiya/stan-korupciyi-v-ukrayini-za-ocinkami-naselennya-biznesu-ta-ekspertiv

10. НБУ сохранил прогноз падения ВВП в 2020 году на 6 %. 22 октября 2020. URL: https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/10/22/666521/

11. Кирилл Рогов. Особое мнение. 8 марта 2021 г. URL: https://echo.msk.ru/programs/personalno/2801590-echo/

12. Катерина Хорощак. Більше 40 % українців ніколи не перевіряють інформацію на достовірність – дослідження. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2021/03/29/244377/

Примітка редколегії: *За наполяганням автора, закордонного українця, його ім'я та прізвище на початку публікації надані українською.*

УДК 339.133.2:634.1(477)

Тетяна Лозова,
молодший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, старший викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП

ЛОГІСТИЧНИЙ РОЗВИТОК РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Анотація. *Проведено аналіз ринку плодів та ягід причорноморського регіону, визначено особливості виробництва кожної області, проблеми, які стримують логістичний розвиток та запропоновані заходи щодо вирішення перерахованих логістичних проблем.*

Ключові слова: логістичний розвиток, плоди та ягоди, багатофункціональний кооператив, логістичні проблеми.

Abstract*. The analysis of the market of fruits and berries of the Black Sea region is carried out, features of production of each area, problems which constrain logistic development are defined and measures for the decision of the listed logistical problems are offered.*

Key words: logistic development, fruits and berries, multifunctional cooperative, logistical problems.

Вступ. Ринок плодово-ягідної продукції (ПЯП) є одним з агропродовольчих ринків країни, який швидко розвивається. Особливо це стосується продукції плодів та ягід, які відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави та її регіонів.

Постановка проблеми. В умовах зовнішньої інтеграції аналіз ринку плодів та ягід набуває важливого значення. Для максимального забезпечення високоякісною плодово-ягідною продукцією населення потрібен регіональний аналіз розвитку та визначення проблем, які впливають на формування попиту та пропозиції. Виробництво ПЯП за останні роки зростає, побудова нових сховищ для зберігання та холодильників збільшується за рахунок державної підтримки. Сільгоспвиробники закуповують нові сорти плодів та ягід, впроваджують нові технології їх вирощування, збирання та зберігання,

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Плодово-ягідний ринок виступає об’єктом дослідження багатьох науковців. Теоретичні

основи логістики товарного ринку висвітлені в працях Б. В. Буркинського, О. В. Нікішиної, В. М. Лисюка. Основні проблеми та перспективи розвитку ринку плодів та ягід регіонального рівня відображаються у працях О. Ю. Єрмакова, І. В. Колокольчикової, І. А. Сало, С. В. Шерстюк та інших. Однак, додаткової уваги потребують питання логістичного розвитку ринку ПЯП в регіонах України та основних ланках його логістичного ланцюга.

Метою статті є дослідження ринку плодово-ягідної продукції причорноморського регіону, а саме – видової структури, конкурентних переваг та логістичних проблем розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розмір площ, виробництва та урожайності плодових та ягідних насаджень України представлено в таблиці 1. Найбільша площа плодово-ягідних насаджень належить Вінницькій, Чернівецькій, Хмельницькій та Закарпатській областям. Одеська область знаходиться на дев'ятому місці. В таких областях як Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська та інші спостерігається скорочення площ плодово-ягідних насаджень (табл. 1).

Таблиця 1

Площа, виробництво та урожайність плодів та ягід по регіонах України

№	Області України	Площа, тис. га			Виробництво, тис. т			Урожайність т/га		
		2017	2018	2018 у % до 2017	2017	2018	2018 у % до 2017	2017	2018	2018 у % до 2017
1.	Вінницька	22,8	23,4	102,6	233,7	332,3	142,2	10,3	14,2	138,8
2.	Волинська	4,7	4,4	93,6	36,9	42,9	116,2	8,1	9,9	121,1
3.	Дніпропетровська	13,4	13,5	100,7	141,3	185,3	131,2	10,5	13,6	130,3
4.	Донецька	6,8	6,6	97,1	106,6	105,9	99,3	15,9	16,4	103,3
5.	Житомирська	4,0	4,4	110,0	40,4	57,0	141,0	9,9	13,0	130,4
6.	Закарпатська	12,5	13,9	111,2	119,3	179,3	150,3	9,6	13,0	135,7
7.	Запорізька	7,8	7,5	96,2	62,1	84,8	136,6	8,0	11,4	141,3

8.	Івано-Франківська	8,5	8,1	95,3	51,1	60,7	118,8	6,0	7,5	124,1
9.	Київська	8,4	8,3	98,8	61,3	76,8	125,3	7,3	9,4	127,8
10	Кіровоградська	4,7	4,6	97,9	31,7	37,9	119,5	6,6	8,0	121,5
11	Луганська	5,0	4,9	98,0	33,5	74,8	223,3	6,8	15,4	225,9
12	Львівська	13,6	13,8	101,5	114,3	137,5	120,3	8,4	9,9	119,0
13	Миколаївська	4,7	4,8	102,1	28,6	42,5	148,6	6,3	9,0	143,4
14	Одеська	8,1	8,2	101,2	90,1	109,4	121,4	11,1	13,5	121,5
15	Полтавська	5,6	5,5	98,2	112,3	126,0	112,2	20,0	22,6	112,8
16	Рівненська	6,6	6,7	101,5	80,9	87,2	107,8	11,9	12,8	107,6
17	Сумська	3,0	2,9	96,7	17,0	21,2	124,9	5,5	6,9	125,5
18	Тернопільська	5,7	5,9	103,5	64,1	88,4	137,9	11,5	15,1	131,1
19	Харківська	6,3	5,9	93,7	82,4	80,7	97,9	13,0	13,5	103,9
20	Херсонська	8,4	8,4	100,0	66,2	73,5	111,1	7,9	8,8	111,6
21	Хмельницька	13,9	13,9	100,0	225,7	237,2	105,1	16,4	17,1	104,5
22	Черкаська	5,3	5,6	105,7	36,8	62,2	169,1	6,8	11,0	161,7
23	Чернівецька	15,6	15,6	100,0	192,5	245,9	127,8	12,2	15,6	127,5
24	Чернігівська	3,1	3,2	103,2	19,2	22,0	114,3	6,2	7,0	112,4
Україна		**198,5**	**200**	**100,8**	**2048**	**2571**	**125,5**	**10,3**	**12,8**	**124,3**

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 2]

Виробництво плодів, ягід та горіхів у 2018 році на третину перевищило виробництво минулого року і склало більше 2,4 млн. тон (табл. 1). Виробництво культур плодових та ягідних по регіонах України збільшилось на 25 %. Найбільшими виробниками ПЯП є наступні області: Вінницька – 332,3 тис. т., (13 % у загальному обсязі), Чернівецька – 245,9 тис. т., Хмельницька – 237,2 тис. т., Дніпропетровська – 185,3 тис. т., Закарпатська – 179,3 тис. т. та інші (табл. 1).

Одеська область займає провідне місце в Причорноморському регіоні (табл. 2), де 48,5 % складає виробництво ПЯП. Причорноморський регіон у державній структурі виробництва забезпечує майже 9 % державного виробництва (див. табл. 2). Причорноморський регіон представлений Одеською, Миколаївською та Херсонською областями. Перелічені області займаються виробництвом зерняткових, кісточкових, ягідних та горіхоплідних культур. Одеська область є лідером по виробництву плодів – 109,4 тис. тон (див. табл. 2 та 3), друге місце займає Херсонська область – 73,5 тис. тон, і 42,5 тис. тон належить Миколаївській області.

Таблиця 2

Динаміка та структура виробництва ПЯП у Причорноморському регіоні, тис. т.

Області	**2000**	**2010**	**2013**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Одеська область	66,1	74,3	82,9	84,9	85,1	90,1	109,4
Миколаївська область	23,7	37,7	47,9	35,6	31,1	28,6	42,5
Херсонська область	65,3	58,8	82,1	64,7	57,2	66,2	73,5
Усього Причорно-морський регіон	155,1	170,8	212,9	185,2	173,4	184,9	225,4
у % до державного виробництва	10,7	9,8	9,3	8,6	8,6	9,0	8,8
Регіональна структура виробництва плодів та ягід, %							
Одеська область	42,6	43,5	38,9	45,8	49,1	48,7	48,5
Миколаївська область	15,3	22,1	22,5	19,2	17,9	15,5	18,9
Херсонська область	42,1	34,4	38,6	34,9	33,0	35,8	32,6

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [1; 2]

Херсонська область є лідером з виробництва ягід – майже 5 тис. тон. (2018 р.) та займає друге місце за обсягами виробництва плодів (73,5 тис. тон). Пріоритетною продукцією є яблука, які становлять 33 тис. тон (табл. 3).

Миколаївська область характеризується найменшими показниками виробництва зерняткових та кісточкових у 2018 році, а саме 18,9 та 18,1 тис. тон відповідно. Перевага у виробництві надається яблукам 15,7 тис. тон, вишні – 6,7 тис. тон, горіхам – 4,7 тис. тон та ягодам – 3,7 тис. тон (Табл. 3).

Таблиця 3

Видова структура виробництва ПЯП у Причорноморському регіоні, тис. т.

Продукція	Області								
	Одеська, тис.т.		2018 у % до 2017 р.	Миколаївська, тис.т.		2018 у % до 2017 р.	Херсонська, тис.т.		2018 у % до 2017 р.
	2017	2018		2017	2018		2017	2018	
Плоди:	90,1	109,4	121,4	28,6	42,5	148,6	66,2	73,5	111,0
1.Зерняткові	27,9	36,3	130,1	8,5	18,9	222,4	34,0	36,5	107,4
-яблука	17,7	23,9	135,0	5,6	15,7	280,4	30,5	33,0	108,2
-груші	7,8	9,0	115,4	2,4	2,7	112,5	2,6	2,6	100,0
2.Кісточкові	52,8	61,6	116,7	15,5	18,1	116,8	45,6	30,6	67,1
-слива	9,4	8,8	93,6	2,2	3,0	136,4	4,6	4,1	89,1
-вишня	13,6	17,1	125,7	3,7	6,7	181,1	4,4	6,7	152,3
-черешня	10,4	14,7	141,3	2,6	3,1	119,2	3,4	4,1	120,6
-абрикос	10,9	10,0	91,7	5,8	3,7	63,8	7,2	7,5	104,2
-персик	6,4	9,3	145,3	0,8	1,1	137,5	6,6	7,9	119,7
3. Ягідники	3,0	2,4	80,0	3,1	3,7	119,4	4,8	4,9	102,1
4.Горіхоплідні	6,6	8,8	133,3	4,0	4,7	117,5	1,2	1,6	133,3

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [1; 2]

Особливе місце у споживчому кошику займає ПЯП, споживання якої з кожним роком зростає. Так, у 2018р. порівняно з 2000р. фонд споживання плодів та ягід в країні збільшився на 51,4% (табл. 4) за рахунок збільшення виробництва плодів та ягід на 29,1 %.

2018 рік був досить урожайним на кісточкові, особливо, на яблука: Одеська область зібрала близько 24 тис. тон яблук, що на 35 % більше виробництва минулого року, Миколаївська область - 15,7 тис.

тон. Даний показник перевищує збір урожаю минулого року по області майже у 3 рази (табл. 3).

Таблиця 4

Баланс плодів, ягід та винограду (включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу) в Україні, тис. тон

Показники	**2000**	**2010**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2018 у % до 2000 р.**
1. Зміна запасів на кінець року	201	10	105	55	31	24	22	259	15,4
2.Виробництво	966	2154	2871	2435	2539	2385	2458	3039	129,1
3. Імпорт	79	1130	1172	856	588	732	819	878	328,5
у % до виробництва	*9,1*	*52,5*	*40,8*	*35,2*	*23,2*	*30,7*	*33,3*	*28,9*	X
4. Усього ресурсів (1+2+3)	**1944**	**3274**	**3938**	**3346**	**3096**	**3093**	**3255**	**3658**	159,3
5. Експорт	88	353	392	350	324	283	291	331	368,2
у % до виробництва	*4,5*	*16,4*	*13,7*	*14,4*	*12,8*	*11,9*	*11,8*	*10,9*	X
6. Витрачено на корм та втрати	81	170	277	231	218	213	225	285	269,1
7. Переробка на вино	336	548	709	491	355	478	497	597	105,7
8. Фонд споживання	**1439**	**2203**	**2560**	**2249**	**2179**	**2119**	**2242**	**2445**	151,4
у розрахунку на 1 особу, кг	*29,3*	*48*	*56,3*	*52,3*	*50,9*	*49,7*	*52,8*	*57,8*	173,7
9. Фонд спожива	**94,2**	**139**	**143,4**	**139,1**	**144,2**	**131,4**	**137,4**	**156**	153,1

ння Одеської області									
у розрахунку на 1 особу, кг	*37,7*	*58,2*	*59,9*	*58*	*60,2*	*55*	*57,6*	*65,5*	159,7
Структура загального споживання, %									(+,-)
1. Експорт	4,5	10,8	10,0	10,5	10,5	9,1	8,9	9,0	4,5
2. Корми та втрати	4,2	5,2	7,0	6,9	7,0	6,9	6,9	7,8	3,6
3. Переробка на вино	17,3	16,7	18,0	14,7	11,5	15,5	15,3	16,3	-1,0

*Розраховано за даними [1; 3]

Фонд споживання плодів, ягід та винограду в Причорноморському регіоні в 2018 році склав: у Одеській області – 156 тис. тон, у Миколаївській області – 66,6 тис. тон, у Херсонській області – 52,7 тис. тон. (рис. 1).

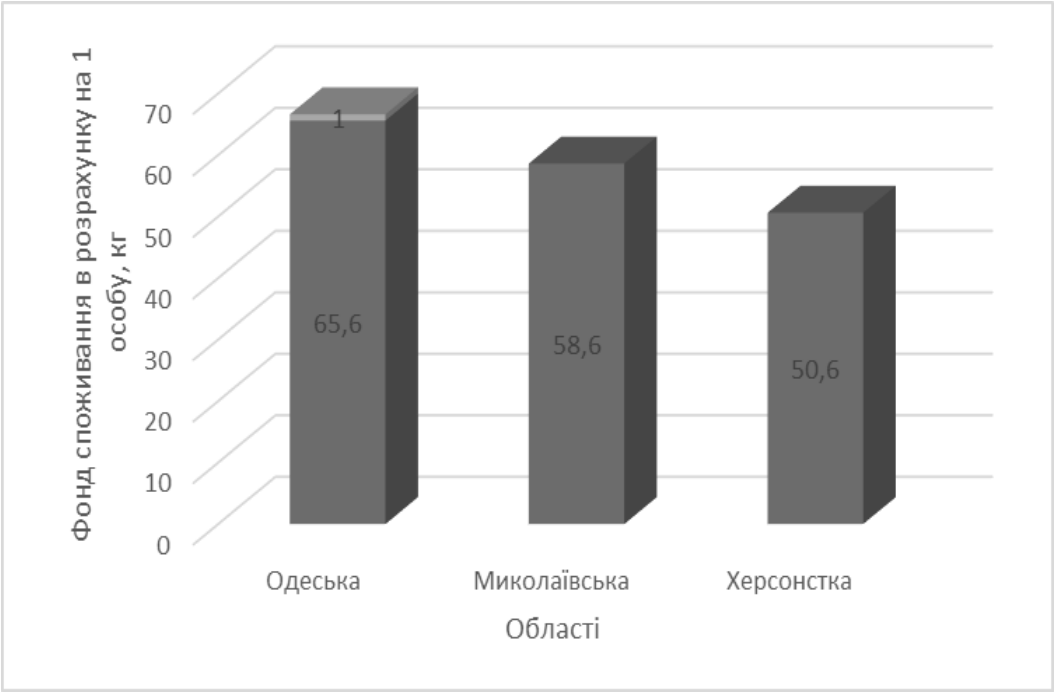

Рис 1. Фонд споживання плодів, ягід і винограду в розрахунку на 1 особу в Причорноморському регіоні станом на 2018 рік

Частка ягід у валовому обсязі сільськогосподарської продукції складає 4 %, а обсяги виробництва ягід щороку збільшуються на 10–15 %. За прогнозними розрахунками фахівців ринку, виробництво можна збільшити до 25 % на рік, тому що всі види ягід вирощувати вигідно.

Висновки. Причорноморський регіон займає вагоме місце у розвитку державного ринку ПЯП. Основні логістичні проблеми – це недостатність фруктосховищ в регіоні, нерозвиненість ланок зберігання та реалізації продукції сільськогосподарських товаровиробників, низька якість, відсутність організованого місця продажу та інші. Для вирішення перерахованих логістичних проблем автором пропонується: створення багатофункціональних кооперативів, державне регулювання цін, забезпечення оптимальних маршрутів доставки до переробних підприємств; збільшення кількості фруктосховищ у регіоні; співпраця з науковими установами та центрами та ін. Вирішення логістичних проблем ринку плодів та ягід причорноморського регіону сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української продукції, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2018 рік / за ред. І. Є.Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 482 с.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 06/04/2021).

3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2019. 59 с.

УДК 331.1

Олександра Ігнатушенко,
Наталія Кованська,
викладачі кафедри управління, фінансів та адміністрування
Одеського інституту МАУП

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Анотація. *Визначено основні напрямки спільної роботи HR і бізнесу по роботі з наслідками розвитку пандемії. Розглянуто інструменти, на які довелося перейти під час епідемії для збереження персоналу. Зауважено, що цю кризу краще переживуть ті компанії, які вже перейшли на цифрові технології, зуміли реорганізувати бізнес-процеси і перевели всю діяльність, в тому числі наймання персоналу, в онлайн.*

Ключові слова: дистанційна робота, криза, пандемія, управління персоналом, цифрові технології.

Abstract. *The main directions of joint work of HR and business on work with consequences of development of a pandemic are defined. The tools that had to be used during the epidemic to save staff are considered. It is noted that this crisis will be better survived by those companies that have already switched to digital technologies, managed to reorganize business processes and transferred all activities, including hiring, online.*

Key words: remote work, crisis, pandemic, personnel management, digital technologies.

Вступ. 2020 рік став періодом серйозних випробувань, адже пандемія коронавірусу торкнулася всього світового економічного простору. Однак, внаслідок слабкості української економіки і низького рівня життя в країні, українці сильніше відчувають удар COVID-19 по економіці. Епідеміологічна обстановка у світі, економічна криза, панічний стан в суспільстві і емоційний струс співробітників будь-якої організації – все це оголило слабкі місця компаній, показавши неготовність більшості роботодавців до рішучих заходів у кризових ситуаціях.

Введення режиму самоізоляції та подальші карантинні обмеження призвели до зміни затребуваності професій на ринку праці. Зріс попит на працівників наступних галузей і сфер професійної діяльності: медицина, державна служба, робочий і домашній персонал,

безпека, будівництво. Водночас стався істотний спад в наступних сферах – мистецтво і культура, розваги, фітнес-клуби і салони краси, туризм, готельний і ресторанний бізнес. У ситуації, що склалася, деякі компанії змушені звільняти персонал, деякі, навпаки, шукати новий. Роль процесу управління персоналом, що здатний допомогти керівнику врятувати бізнес і оперативно реагувати на спонтанні зміни, набула особливої значущості.

Постановка проблеми. Розвиток пандемії COVID-19 і, як наслідок, широке поширення віддаленої зайнятості привели до необхідності пошуку нових підходів до управління персоналом, а також адаптації HR-процесів до нових умов функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми змін в управлінні персоналом в умовах пандемії аналізували О. Бавико, С. Бєляєва, І. Завіновський, С. Кравченко, М. Приступа, О. Стешенко та інші фахівці. Але проблема потребує подальших досліджень.

Мета дослідження – дослідити зміни, що відбуваються в процесі управління персоналом, спричинені світовою пандемією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пандемія стала стресом, що зумовив серйозний вплив як на ринок праці в цілому, так і на управлінські процеси та рішення в організаціях кожної галузі. В умовах різкого скорочення підприємницької активності внаслідок карантинних заходів, бізнес не в змозі оплачувати невикористовувані трудові ресурси, змушений скорочувати штат персоналу.

Згідно з даними дослідження «Дії HR в ситуації пандемії» [5, с. 2–3], у половині українських компаній були переведені в режим дистанційної роботи 75 % працівників або більше, а з тих працівників, характер роботи яких не дозволяє працювати дистанційно, лише 38 % продовжили роботу у попередньому режимі. Керівництво 29 % компаній скоротило частину персоналу або мають наміри провести скорочення найближчим часом, а 35% розглядають можливість зменшення розміру оплати праці [3, с. 30].

Ці безперервні і стрімкі зміни підвищують важливість функції управління персоналом у кожній організації для зниження наслідків пандемії і успішності бізнесу в адаптації до нових світових реалій. Питання захисту людей при забезпеченні стійкості бізнесу тепер є одним із пріоритетних завдань кожної організації на планеті [4].

Багато організацій виявилися не готовими до швидкої зміни оперативної моделі управління персоналом та адаптації до нових

незапланованих реалій. Ми визначили основні базові напрямки спільної роботи HR і бізнесу по роботі з наслідками розвитку пандемії COVID-19:

1. Оцінка впливу пандемії на людей і бізнес.
2. Переміщення працівників.
3. Захист працівників.
4. Організація роботи і технології.
5. Забезпечення стійкості бізнес-процесів.

Серед пріоритетних напрямків, актуальних на найближчий рік, у першу чергу, актуальними є: оптимізація витрат на персонал, перехід до нової моделі управління персоналом, розвиток HR-бренду і автоматизація HR-процесів.

У таких умовах роботодавець є ключовим орієнтиром для працівників в контексті отримання своєчасної та якісної інформації про розвиток ситуації в країні і світі, що накладає на функцію HR підвищену відповідальність за формування комунікаційної стратегії в компанії. Крім цього, для збереження стійкості бізнесу для функції HR важливо забезпечити працівників і керівників потрібними технічними можливостями і знаннями для виваженого управління командами в обставинах, що склалися, і віртуальної роботи команди в режимі дистанційної роботи [2].

Отже, HR зараз повинен бути зосереджений на двох ключових завданнях:

1) забезпечення роботи критично важливих для бізнесу функцій;
2) збереження найбільшої кількості робочих місць.

Для цього потрібно переконатися, що у кожного співробітника, який відповідає за критично важливу функцію в компанії, є дублер. Це потрібно на випадок, якщо людина піде на лікарняний.

Також, важливо налаштувати і підтримувати обмін інформацією на всіх рівнях управління. Не менш важливо підтримувати свою команду і, хоча б частково, компенсувати для них втрачене спілкування.

В умовах кризи кожна компанія переглядає свій поточний бюджет і коригує плани. У багатьох підприємств витрати на персонал займають серйозну частку в загальних операційних витратах. Часто саме ці витрати і намагаються оптимізувати в першу чергу. Завдання HR – знайти компроміс у вирішенні цього непростого завдання. З одного боку, допомогти бізнесу оптимізувати витрати на персонал, а з

іншого – не дозволити звільняти або відправляти у відпустку «за свій рахунок» значну кількість співробітників.

Сьогодні користуються такими інструментами для вирішення цього завдання: перемикання людей в рамках свого підприємства на іншу роботу, яка приносить гроші. Наприклад, у ситуації пандемії різко зріс попит на засоби індивідуального захисту для громадян і медичного персоналу, в зв'язку з чим стали з'являтися пропозиції з виготовлення багаторазових масок для обличчя [1].

Частина підприємств вводить на період вимушеного простою часткову зайнятість своїх працівників на дистанційному керуванні. Складністю цього інструменту є те, що співробітникам доводиться адаптуватися до дистанційної роботи, а також вчитися фокусуватися і бути продуктивними в нових обставинах, незвичному психологічному стані.

Наступним ефективним рішенням стало працевлаштування своїх працівників на тимчасову зайнятість в інше підприємство або навіть галузь, перенаправлення співробітників на сезонні роботи в сільськогосподарський сектор або торгові мережі харчових продуктів.

Кожному працівнику треба приділяти особливу увагу, постійно інформувати його про те, що відбувається, займатися і кадровим діловодством, і перенавчанням. Якщо цього не робити, самі співробітники будуть сумніватися в необхідності переведення і почнуть шукати пропозиції на стороні. В результаті зберегти штат не вийде.

Робочий процес компаній трансформувався – відеоконференції, чати, електронна пошта замінили пряме спілкування і довгі наради. Деякі компанії вже змирилися, що не повернуться до попереднього формату роботи. Більше немає необхідності орендувати місце в бізнес-центрі, багато організацій заощаджують і переходять в коворкінг або приміщення, що скромніше і поменше.

Зазнає змін і функція навчання і розвитку. З властивою їй гнучкістю і реактивністю, вона дуже швидко перебудувалася в нових реаліях. Організації відмовляються від витрат на зовнішнє навчання. Натомість, компанії одна за одною повідомляють про впровадження тренінгів в Zoom і на інших платформах. І це вже не формат вебінарів, відомий і до карантинних обмежень, це спроба перенести повноцінне офлайн навчання в формат онлайн. Успіхом користуються тренінги, як продавати і ефективно вести переговори без особистих зустрічей.

Природним чином зникли витрати на відрядження та компенсацію проїзду.

У HR є й інші інструменти, якщо необхідно буде знижувати витрати і далі. Але організаціям потрібно до останнього стримувати себе від самого простого рішення – масових скорочень, урізання зарплат без зменшення навантаження і урізання заслужених премій. Тим більше, що в існуючому режимі карантинних обмежень люди стали працювати більше. Адже, 8-годинний робочий період більше не витримується ніким. Співробітники постійно на зв'язку, в мережі, стираються межі між робочим і особистим часом. Деякі працівники вже відчули негативний ефект – вигоряння, втома. Регулювати (і витримувати) графік доводиться самостійно, тому що традиційних кордонів робочого часу більше немає.

Набір навичок і ресурсів, необхідний для роботи зараз, також відрізняється від того, що вимагали раніше. З одного боку, у співробітника повинне бути місце для роботи, Інтернет, гарний мобільний зв'язок, в ноутбуці – якісна камера і мікрофон, щоб проводити зустрічі. З іншого боку – крім компетенцій для виконання обов'язків, потрібно вміти самостійно планувати свою роботу, ефективно долати сумніви і прокрастинацію, користуватися онлайн-сервісами для організації переговорів і спільної роботи. А головне – готовність швидко освоювати нове.

Попри це, багато співробітників генерують цікаві і робочі ідеї підтримки бізнесу в нових умовах, багато хто пропонує способи додаткової економії, багато з початком карантину пропонували керівникам будь-яку посильну допомогу і роботу понаднормово.

Висновки. Успішність компанії після кризи, спричиненої всесвітньою пандемією, багато в чому залежить від того, як команда буде діяти під час неї. Тактика управління персоналом в умовах пандемії повинна формуватися комплексно і спиратися на чітке розуміння наслідків кожного прийнятого рішення, а також – на оновлену бізнес-стратегію подолання кризи. Цю кризу краще переживуть ті компанії, які вже перейшли на цифрові технології, зуміли реорганізувати бізнес-процеси і перевели всю діяльність, в тому числі наймання персоналу, в онлайн. Тим, хто поки цього не зробив, все одно доведеться переводити систему управління персоналом в онлайн.

Ті соціально-економічні макро- і мікропроцеси, які ми сьогодні всі спостерігаємо, спричинять за собою тектонічні зрушення, до яких суспільство і держава повинні бути морально і економічно готовими. В роботу з співробітниками втрутився digital і автоматизація:

створюються майданчики для відеонарад, сервіси для мозкового штурму, загальні календарі, додатки в мобільному телефоні для сканування документів. Здійснюється рекрутинг через чатбот, адаптація нових співробітників за допомогою програми в смартфоні, розробляються система контролю робочого часу, програми по автоматизації управління персоналом.

Після пандемії COVID-19 процес управління персоналом вже не буде в колишньому «докризовому» стані. І навіть після завершення карантинних обмежень в регулярну управлінську практику будуть включені інструменти, на які довелося перейти під час епідемії, особливо: дистанційна робота, онлайн-рекрутмент та онлайнове навчання.

Список використаних джерел

1. Консенсус-прогноз «Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії». URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id =454cd56e-90c6-467b-9dd2-82f9dad87e0a (дата звернення: 06.04.2021).

2. Кравченко С., Митченко Л. Самоспасатель для бизнеса: как сохранить эффективность работы на карантине? *Управление персоналом*. 2020. № 12. URL: https://e.hrliga.com/node/2377 (дата звернення: 06.04.2021).

3. Приступа М. В. Зміни практик управління персоналом в умовах пандемії (за результатами наративних експертних інтерв'ю). *«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*, 2020. № 10. С. 28–36.

4. COVID-19: як зменшити вплив пандемії на співробітників. URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100017006-covid-19-yak-zmenshiti-vpliv-pandemiyi-na-spivrobitnikiv (дата звернення: 06.04.2021).

5. KPMG. Дії HR в ситуації пандемії. URL: https://home.kpmg/ua/uk/home/insights/2020/05/hr-actions-in-pandemic-survey. html (дата звернення: 06.04.2021).

РОЗДІЛ 3

Студентські наукові статті

УДК 130.2+316.32

Яна Ємельянова,
магістрантка 1 курсу спеціальності Економіка
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП Швєдова К. В.

РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Анотація. *На базі аналізу наукового матеріалу описано роль культурної самоідентифікації та її вплив на державу та народу. Виділено небезпеку гальмування розвитку функціонально-імперативних процесів розвитку країни при відсутності культурного самовизначення та неможливість успіху стратегічного руху без побудови ядра ідеологічних механізмів та ототожнення спільних соціальних та економічних цілей зі свідомим і підсвідомим бажанням індивіда.*

Ключові слова: культурна самоідентифікація, розвиток, ідеологічні орієнтири, цінності, економіка.

Abstract. *Based on the analysis of scientific material, the role of cultural self-identification and its impact on the state and the people is described. The danger of inhibiting the development of functional and imperative processes of the country's development in the absence of cultural self-determination and the impossibility of success of the strategic movement without building a core of ideological mechanisms and identifying common social and economic goals with conscious and subconscious desire of the individual.*

Key words: cultural self-identification, development, ideological orientations, values, economy.

Вступ. На сьогодні транснаціональне підприємництво, універсалізація наукового та інформаційного простору, розвиток сучасних комунікацій зробили світ доступнішим, але далеко не простішим. Для країн необхідно адаптувати ритм, зміст, націленість свого розвитку до стрімких темпів загальноцивілізаційного прогресу, в якому головним рушієм змін є сукупний інтелектуальний потенціал та інформаційне наповнення. Але сучасність ставить перед країнами низку питань, у відповідях на які виникає нова модель соціокультурної

стабільності. Це дає змогу знайти орієнтири для розвитку країни в таких сферах життєдіяльності, як: духовна та матеріальна, соціокультурна та соціально-політична. Процеси, які відбуваються у цих сферах, є важливими для суспільства: усвідомлення національної свідомості, формування світогляду народу на основі власної культурної ідентичності.

Постановка проблеми. Нездатність осмислити самоідентифікацію культури та історії гальмує процес розвитку тієї чи іншої країни та має негативний вплив на сфери життя громадян. При цьому існування самоідентифікації часто може лишатись лише формальним, і проблема часто є невидимою на протязі довгого періоду. Проблема самоневизначенності провокує підрив моральних засад та впливає на соціальний рівень життя, а в гіршому випадку – відторгнення населянням власної держави. Криза апатії з боку громадян знімає контроль над головними системами керування, такими як державний апарат, що призводить до знищення працездатності не тільки культурну але соціальну, економічну, політичну та інші сфери розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Культура включає в себе багато аспектів, тому важливість її ідентифікації розглядали спеціалісти різних галузей. До списку тих, хто торкався цієї теми, можна віднести таких авторів як: К. М. Вергелес, В. В Глушич, М. Ю. Зелінський, В. Ю. Музичук, Б. М. Одягайло А. І. Погорєлова, Дж. Хоффман Дж. та інші. Проте проблема залишається актуальною.

Мета статті – на базі проаналізованого матеріалу показати важливість культурної самоідентифікації та її вплив на діяльність країни та народу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи культурну ідентифікацію та самоідентифікацію, необхідно розібратися з таким поняттям як культура. Саме слово “культура” з латинської перекладається як “догляд”. Тобто навіть переклад наштовхує на думку, що людям варто дбати про те, що було створено, та передати це наступним поколінням. Під “культурою” маються на увазі звичаї, мови, цінності та світоглядні позиції, що визначають соціальні групи, такі, що базуються на етнічній приналежності, регіоні чи спільних інтересах. Культурна ідентичність важлива для самопочуття людей та того, як вони ставляться до інших. Сильна культурна ідентичність може сприяти загальному добробуту людей.

Головна функція культури полягає в збереженні і передачі самоідентичності соціуму. Ідентичність означає тотожність, співвіднесення одного суб'єкта з іншими, вона є результатом процесу ідентифікації, стійкість індивідуальних, соціокультурних, національних і цивілізаційних параметрів, їх самототожність. Культурна ідентичність – це світоглядний об'єкт, який є результатом самовизначення людини до певної культури. Оскільки сутність і ядро культури складають моральні цінності і норми поведінки людей, можна сказати, що культурна ідентичність – це прийняття людиною цінностей, норм однієї культури і форм їх вираження.

Географічні місця, екологічні умови середовища, історичні перспективи, національні звички, адаптаційні процеси людей і інші елементи надають глибоке вплив на розвиток культури. Яскравим прикладом є США. Це країна, яка зараз активно переосмислює власну історію і культуру, але переживати кризу самоідентифікації, яка стосувалась питання раси, релігії, політичних та соціальних поглядів американці стали ще в часи Революції. В часи Колоніальної Америки та Ранньої республіки населення почало усвідомлювати формування саме американської ідентичності [10]. Таким чином, на базі набутих знань і досвіту, наступні покоління змогли увібрати в себе основні засади та переосмислити ті, які не відповідали моральному рівню культури сучасності. США знадобились довгі століття аби дійти до розуміння того, яким має бути їх народ, які цінності вони сповідують. Будучи нащадками британців, африканців, італійців та інших народів світу, американці ніколи не сумнівались в своїй самоідентичності. При цьому це – не сліпа любов до старих соціальних норм, а навпаки. Культура країни модифікується і розвивається, а результатом цього є їх успішна боротьба з гендерною та расовою нерівністю, мізогінією та популяризація бодіпозитиву.

Ці фактори розвитку перейняли і країни Європи. Ця низка країн раніше була орієнованою на мізогінію та патріархат, де чоловіки були "універсальним суб'єктом", в той час як жінки відігравали роль "помічниць" або "супутниць" [7]. Але згодом під впливом розширення прав і можливостей жінок Європа отримала нову віху економічного розвитку. Ці зміни поки не є настільки самодостатніми, тому для досягнення сталих культурних цінностей потрібне і постійне політичне прагнення до рівності [9]. Європа активно удосконалюється формуванням ідеології рівноправ'я. Рівність прав є рушійною силою розвитку культури.

В Україні в той самий час зберігається та, навіть, поглиблюється нерівність серед населення, що веде до кризи індивідуальних і суспільних потреб громадян [6]. Україна – це країна, яка зазнала на собі вплив культури СРСР, звикла до розмитих рамок культурної самоідентифікації, адже Радянський Союз оперував ідеєю “спільного”, а не “власного”. Тому на протязі всіх років незалежності Україні було важко прийняти і переосмислити самоідентифікацію власної національності, історії, мови тощо. Це призвело країну до витоку висококваліфікованої робочої сили, відторгнення власної культури, соціального та психологічного бар’єру між населенням, втратою контролю над державним апаратом, що призвело до Революції Гідності. Постійні конфлікти самовизначення пригальмували процес розвитку країни, адже не можливо рухатись вперед і будувати стратегії розвитку, не знаючи відправної точки країни, особливо у світі глобалізації.

Самоідентифікація також охоплює культуру батьківства, адже вона уособлює філософсько-етичну та культурно-педагогічну спадщину тієї чи іншої країни [2]. При наявній демографічній кризі та соціальній відчуженості вона дозволяє відкривати нові шляхи усвідомлення та збереження культури наступними поколіннями, а також дає поштовх для формування стійких ідеологічних та духовних орієнтирів.

Звертаючись до теми духовності та релігії, слід зазначити, що самоідентифікація в даній культурі посідає одну з ключових ролей. Релігійна спрямованість впливає на поведінку і діяльність населення і часто виходить за рамки політичного чи соціального виміру [1]. При зміні будь-яких сфер життя людства релігія досі зберігає свою непохитну стійку позицію впливу на населення. Часто контроль релігії виходить за рамки однієї країни, що дозволяє їй впливати на ідеологічні погляди більш глобально, проникаючи в етичні, соціальні, правові, політичні та економічні сфери розвитку країн.

Поступальний розвиток економіки також може бути ускладненим без підтримки культурної самоідентифікації державою. На захист виправданості економічного вкладу в культуру можна віднести таки фактори:

- культура потребує субсидій, так як є ключовою частиною суспільних благ;
- культура є складовою мериторних благ;

- відштовхуючись від соціальних законів, культура має бути вільною в доступі для всього населення країни [4, с. 94].

Україна йде шляхом європейської інтеграції кілька останніх років, а в ЄС культура посідає визначу роль у розвитку економіки. Тому задля посилення власних економічних перспектив Україна може звернутись до 18 схем фінансування в рамках програми "Креативна Європа". А здобути фінансування можна, виконавши такі критерії:

- формування аудиторії;
- створення бази віртуальних проєктів та їх подальший розвиток;
- розвиток власного бізнесу за допомогою бізнес-моделювання;
- створення та зміцнення креативної бази ресурсів та розвиток її потенціалу [3].

Окрім економічної значущості, слід також згадати і про людські потреби населення. Вони є сталими і відносяться до соціальної сфери життя. Людина – це індивід, який за допомогою умов зовнішнього середовища має змогу і потребу ідентифікувати себе як частину певної групи чи спільноти [8, с. 257–265]. Свідомі та підсвідомі бажання людини створюють імперативи та спрямовують рух розвитку країни у всіх сферах. Ці бажання є базисом функцій економічних та політичних підсистем. При цьому процес розвитку часто може сповільнитись за рахунок соціально-культурних чинників, а саме – у відсутності мотивації їх механізмів [5]. Тому самоідентифікація в даному випадку може стати ядром мотиваційної сили країни та двигуном розвитку.

Висновки. Отже, культурна самоідентифікація грає визначну роль не тільки у розвитку суспільства, а й у формуванні основного базису імперативних засад країн. Але в той момент вона часто є незаслужено проігнорованою, бо являє собою більш глибоку замасковану структуру, і її важко помітити на фоні спектру інших проблем країни. Ця проблема є дуже важливою для України в рік 30-річчя її незалежності, коли багато часу було упущено. Саме тому вивчення проблеми ролі культурної самоідентифікації в розвитку держави стане позитивним кроком до пізнання самих себе та нашої приналежності до власної культурної спадщини і народу. Це дозволить нам побачити і вивчити проблеми і недоліки існуючої системи та сформувати загально-державну стратегію розвитку та механізм

втілення і збереження важливих процесів розвитку та, можливо, стане прикладом наслідування для інших країн.

Список використаних джерел

1. Вергелес К. М. Самоідентифікація людини і релігійна культура в просторі сучасної глобалізації. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 111. С. 279–282.
2. Глушич В. В. Суть поняття "Культура батьківства" в Україні й США. Теорія та методика навчання та виховання. 2014. Вип. 36. С. 37–44.
3. Зелінський М. Ю., Саракун Л. П. Культура й економіка: ефект взаємодії в ринкових умовах. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 14. С. 40–43.
4. Музычук В. Ю. Государственная поддержка культуры: теоретические и практические аспекты. Культура и рынок. Опекаемые блага / под ред. А.Я. Рубинштейна, В.Ю. Музычук. СПб.: Алетейя, 2013. С. 90–135.
5. Одягайло Б. М. Психологія, економіка і культура: онтогенетичний зв'язок та роль у формуванні глобального конкурентного середовища. *Правничий вісник Університету "КРОК"*. 2012. Вип. 13. С. 232–237.
6. Погорєлова А. І. Громадянська правова культура і політика: стратегічний вимір взаємовплив в українських реаліях. *Держава і право.* Серія: Політичні науки. 2016. Вип. 74. С. 60–68.
7. Святненко І. О. Гендерна культура фемінізму в соціологічному дискурсі. *Грані.* 2016. № 139. С. 58–64.
8. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. М.: Прогресс, 1990. 266 с.
9. Duflo, Esther. 2012. Women Empowerment and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 50 (4): 1051-79.
10. Huffman, John Michael. 2013. Americans on Paper: Identity and Identification in the American Revolution. Doctoral dissertation, Harvard University.

УДК 346.34

Лариса Рибалова,
магістрантка 2 курсу спеціальності Право
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – к.і.н, доцент, професор МКА,
професор кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП Домбровський О. І.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ (КОНТРАКТІВ) У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *Проаналізовано систему законодавства, що регулює зовнішньоекономічні контракти в сфері господарювання. Автор доводить, що національне законодавство в частині визначення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є неузгодженим і суперечливим і потребує доопрацювання. Також потребує врегулювання питання щодо істотних умов зовнішньоекономічних договорів.*

Abstract. *The system of legislation regulating foreign economic contracts in the field of management is analyzed. The author argues that the national legislation in terms of defining the subjects of foreign economic activity is inconsistent and contradictory and needs to be refined. It also needs to resolve the issue of the essential terms of foreign trade agreements.*

Вступ. Господарська діяльність пов'язана з різноманітними відносинами, що існують в сфері економіки, до яких належить і зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність є одним з найважливіших напрямів розвитку економіки України і є суттєвим джерелом надходження коштів до Державного бюджету.

Постановка проблеми. Для розвитку національної економіки важливим є здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання. Для правового врегулювання зовнішньоекономічних договірних відносин мають велике значення як норми міжнародного законодавства, так і норми законодавства України. Договірні відносини між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності зазвичай закріплюються шляхом укладання договорів, у зв'язку з чим є

актуальним дослідження особливостей правових норм, що регулюють ці питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо питання укладання зовнішньоекономічних договорів проводилось як в науковій літературі, так і в роз'ясненнях чинного законодавства та судової практики. Ці питання досліджувались в наукових роботах, авторами яких були, зокрема, О. В. Дзера, Ю.Г. Козак, В.С. Мілаш, В.Б. Саксонов, А. Ю.Тищенко, В.С. Щербина та інші.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження такої підстави виникнення зобов'язань в господарській діяльності як зовнішньоекономічний договір (контракт) та особливості його укладання та правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання, регулюються нормами господарського права. Слід зазначити, що, на думку В.С. Щербини, «Зміст предмета господарського права визначається двома поняттями: «організація господарської діяльності» та «здійснення господарської діяльності» [2, с.13].

Зазначені поняття, як і поняття господарської діяльності, вживаються в Господарському кодексі України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (далі – ГК), який набрав чинності з 1 січня 2004 р. і визначає основні засади господарювання в Україні та в інших актах законодавства України.

Нормами Господарського кодексу України передбачаються такі види господарської діяльності як підприємництво та некомерційна господарська діяльність, господарче забезпечення не господарюючих суб'єктів. Відповідно ч.1 ст.377 ГК: «Зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині 1 статті 139 цього Кодексу, та/або робочою силою». В.С. Щербина зазначає наступне: «Оскільки мова йде про діяльність суб'єктів господарської діяльності, то цілком логічним є висновок про те, що зовнішньоекономічна діяльність є одним з видів господарської діяльності» [2, с.587].

Відповідно до положень п.9 ч.1 ст.92 Конституції України виключно законами України визначаються засади зовнішніх відносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи. А п.8 ст.116

Конституції України встановлено, що Кабінет Міністрів України «організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи». Зовнішньоекономічна діяльність в Україні регулюється нормами Конституції України, Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, Митного кодексу України, Закону України (ЗУ) «Про зовнішньоекономічну діяльність», ЗУ «Про міжнародне приватне право», ЗУ «Про валюту і валютні операції», ЗУ «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності»; ЗУ «Про міжнародний комерційний арбітраж», ЗУ «Про режим іноземного інвестування», Постановою КМ і Національного банку України від 21 червня 1995 р. № 444 «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) та типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів)» та інш.

До одного з засобів регулювання зовнішньоекономічної діяльності відносяться договори, укладання яких не заборонено законом. Абзацом 13 статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлено,що зовнішньоекономічний договір (контракт) – домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності (відповідно до положень ч.2 ст. 55 ГК, ч. 1 ст. 378 ГК) є суб’єкти господарювання: господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці; Державні замовники з державного оборонного замовлення. Можуть брати участь також зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Статтею 3 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлено ширше коло суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, до яких також відносяться фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну

правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України; юридичні особи, зареєстровані в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України, в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності; об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність; структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України; спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України.

Як вбачається із норм Господарського кодексу і Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», національне законодавство в частині визначення суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності є неузгодженим і суперечливим.

До міжнародних угод, що регулюють зовнішньоекономічні договори (контракти) відносяться: Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі продажу товарів від 11.04.80 (ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 23.08.89 № 7978); Конвенція ООН «Про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів» від 15.06.1955 (в редакції від 22.12.1986 р.); Конвенція ООН «Про давність позову в міжнародній купівлі-продажу товарів» (1974 р.); Оттавська конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг 1988 р., Оттавська конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг1988р. та інші.

Як визначають науковці, «звичаї у сфері зовнішньоекономічних зв’язків у ряді випадків тлумачаться міжнародними організаціями. Прикладом можуть бути розроблені Міжнародною торговою палатою уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (редакція 1993 року, видання МТП № 500), Уніфіковані правила по інкасо (редакція 1978 року, видання МТП № 322), Офіційні правила тлумачення торговельних термінів «Інкотермс»» [1, ст. 509]. З 01.01.2021 року застосовуються офіційні правила тлумачення торгівельних термінів «Інкотермс» 2020 р. «Інкотермс–2020. Правила

МТП з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі» (оновлена редакція Правил Інкотермс 2010 р.), які можуть використовуватись в зовнішньоекономічних договорах (контрактах).

Частиною 1 статті 382 ГК України визначено право суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності укладати будь-які зовнішньоекономічні договори (контракти), не заборонені законодавством України. При цьому, відповідно до ч.2 ст. 382 форма і порядок укладення зовнішньоекономічного договору (контракту), права та обов'язки його сторін регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» та іншими законами. А частина 4 цієї статті передбачає можливість встановлення законом особливого порядку укладання, виконання і розірвання окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

Закон України « Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Статтею 31 ЗУ «Про міжнародне приватне право» встановлені вимоги щодо форми правочинів. А оскільки за загальними правилами договір є одним із різновидів правочину і є поширеною підставою виникнення зобов'язань, зазначена стаття передбачає вимоги щодо форми зовнішньоекономічних контрактів. Одночасно, закон не містить поняття форма зовнішньоекономічного договору (контракту). Відповідно до ст. 31, ч. 3 ст. 47 Розділу VI. КОЛІЗІЙНІ НОРМИ ЩОДО ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗУ «Про міжнародне митне право» – право, що застосовується до форми договору, має відповідати вимогам права, яке застосовується до змісту правочину, але достатньо дотримання вимог права місця його вчинення, а якщо сторони правочину знаходяться в різних державах, – права місця проживання або місцезнаходження сторони, яка зробила пропозицію, якщо інше не встановлено договором. Також визначаються вимоги щодо правочинів щодо нерухомого майна, вимоги до форми яких встановлюються правом країни місцезнаходження зазначеного майна, а якщо право на нерухоме майно зареєстроване в Україні, то українським законодавством.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право», якщо хоча б однією стороною зовнішньоекономічного договору є громадянин України або юридична особа України, договір укладається у формі, передбаченій законом,

незалежно від місця його укладення, якщо інше не встановлено міжнародним договором України. Статтею 6 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлені вимоги щодо простої письмової або електронної форми, якщо інше не встановлено міжнародним договором.

Статтею 43 Розділу VI. ЗУ «Про міжнародне митне право» передбачається вибір права за згодою сторін договору, а ст. 44 передбачається порядок застосування права до договору, коли згода про вибір права між сторонами відсутня. Право, що застосовується згідно цих положень, охоплює: чинність договору; тлумачення договору; права та обов'язки сторін; виконання договору; наслідки його невиконання або неналежного виконання; припинення договору, наслідки недійсності договору; відступлення права вимоги та переводу боргу згідно з договором. Укладання зовнішньоекономічних контрактів складається з таких етапів як вибір контрагента, з пропозиції укласти договір (оферти) та етапу прийняття цієї пропозиції (акцепт).

У практиці міжнародної торгівлі широко використовується Конвенція ООН "Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів", прийнята у Відні в 1980 р. Вона являє собою документ, що має практичне значення при підписанні і виконанні зовнішньоторгових контрактів щодо купівлі – продажу товарів. Зазначена Конвенція регулює питання: щодо укладення угоди; питання купівлі продажу товарів, що включають в себе загальні положення, зобов'язання продавця і покупця, питання щодо 2001р. № 201 «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) [9]. Зазначене положення застосовувалось при укладанні договорів купівлі/продажу товарів (надання послуг, виконання робіт) та товарообмінних договорів між українськими суб'єктами підприємницької діяльності та іноземними суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності і встановлювало вимоги до структури такого виду договорів, визначались істотні умови зовнішньоекономічних договорів. До істотних умов відносились умови щодо найменування, номеру, дати договору, місце його укладення, повне найменування сторін, повноваження представників сторін, предмет договору(найменування, номенклатуру, асортимент, вимоги щодо кількості та якості товару), обсяг виконаних робіт або наданих послуг, строк дії договору, ціна та загальна суму договору, порядок розрахунків, порядок приймання-здавання продукції (робіт, послуг), порядок пред'явлення рекламацій,

відповідальність сторін, форс-мажорні обставини, арбітражне застереження, юридичні адреси сторін, платіжні і поштові реквізити. Тобто, положенням було надано вичерпний перелік істотних умов, які сторони мали визначити при укладанні зовнішньоекономічного контракту, а також можливість застосування додаткових умов.

Але, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України було видано Наказ від 06.07.2020 р. № 1275 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06 вересня 2001 року № 201» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21.07.2020 р. за № 683/34966. У зв'язку з цим з 07.08.2020 р. Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів).(затверджене Наказом № 201 від 06.09.2001р.) втратило чинність. Більш того, на сьогоднішній день не прийнято жодного нормативного акту на заміну цього положення. Тому при застосуванні до зовнішньоекономічних договорів (контрактів) права України застосовуються загальні вимоги щодо істотних умов господарських договорів, що регулюються нормами ГК України та ЦК України.

Висновки. Зовнішньоекономічні договори є різновидом господарських договорів, регулюються нормами цивільного та господарського права. Сфера дії зовнішньоекономічних договорів (контрактів) – це зовнішньоекономічна діяльність. Особливістю зовнішньоекономічних договорів(контрактів), зокрема, є те, що їх зміст регулюються правом, яке обирають сторони, якщо інше не встановлено законом. У цьому випадку, якщо сторони не визначились з вибором права щодо змісту правочину, до останнього застосовується право, яке має найбільш тісний зв'язок з правочином. До основних джерел, що складають правове регулювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів), можна віднести: міжнародні угоди, українське законодавство та звичаї. Національне законодавство в частині визначення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є неузгодженим і суперечливим і потребує доопрацювання. Крім того, потребує врегулювання питання щодо істотних умов зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Договірні відносини, у тому числі і зовнішньоекономічні, є однією з умов і ознак існування ринкової економіки і потребують постійного розвитку і вдосконалення, в тому числі і на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

2. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

3. Мілаш В. С. Законодавчі дефініції термінів "зовнішньоекономічна діяльність" і "зовнішньоекономічний договір": подальший розвиток чи поглиблення дефекту. *Право України*. 2019. № 8. С. 195–209 .

4. Конституція України станом на 22 березня 2020 р. Х.: Право, 2020. 76 с.

5.Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № № 436-IV. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 05.04.2021).

6. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 05.04.2021).

7. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 05.04.2021).

8. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.80 (ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 23.08.89 № 7978). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення: 05.04.2021).

9. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.01р. № 201 «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів). (зареєстровано в Мін'юсті України від 21.09.2001 № 833/6024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01#Text (не чинний).

УДК 342.4

Ганна Артьомова,
студентка 2 курсу спеціальності Право
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП,
ад'юнкт-професор МКА О. А. Золотарьова

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ

Анотація. *Розкрито етапи та політико-правові проблеми розвитку інституту референдуму в Україні, проаналізовано новий Закон «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 р. та критичний підхід до його положень. Досліджено наслідки двох всеукраїнських референдумів від 1991 та 2000 років. Внесено пропозиції про необхідність прийняття єдиного закону про усі види референдумів в Україні.*

Abstract. *The stages and political and legal problems of the development of the institute of referendum in Ukraine are revealed, the new Law "On Democracy through the All-Ukrainian Referendum" of January 26, 2021 and the critical approach to its provisions are analyzed. The consequences of two all-Ukrainian referendums from 1991 and 2000 have been studied. Proposals were made on the need to adopt a single law on all types of referendums in Ukraine.*

Вступ. В Україні Конституцією передбачено референдуми з метою забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами. В історії України було проведено два всеукраїнські референдуми. Рішення одного втілилися в життя, другого, на жаль, так і залишилися лише на папері. Актуальним і символічним стало прийняття 26.01.2021 року Закону України про всеукраїнський референдум у рік 30-річчя незалежності України.

Постановка проблеми. Для підвищення соціальної, економічної та духовної стабільності, забезпечення належної реалізації принципів верховенства права і пріоритету прав людини, для розвитку громадянського суспільства необхідним є активне втручання українського народу у вирішення питань загальнодержавного значення,

зокрема за допомогою форм безпосередньої демократії. Тому плануємо проаналізувати в цій роботі новий Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», усі за та проти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Референдумна проблематика досліджувалася у працях вітчизняних вчених М. Двіка, В. Кириченка, П. Любченка, О. Могилевець, І. Павленка, В. Погорілка, О. Прієшкіної, Ю. Тодики, В. Федоренко, А. Янчука та інших. Враховуючи значний внесок вказаних науковців у розвиток правового інституту референдуму як форми народовладдя, слід зазначити, що наявність нового закону та аналіз негативних наслідків референдуму 2000 року потребують подальших досліджень.

Мета дослідження – аналіз проблеми законодавчого врегулювання та політико-правові аспекти проведення всеукраїнського референдуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Близько 30 років тому в Україні відбувся референдум, який підтвердив прагнення українського народу мати власну незалежну та суверенну державу. За Конституцією України, громадяни мають право брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах. Проте, Закон України про всеукраїнські та місцеві референдуми давно втратив чинність, а це значить, що офіційний законодавчий механізм їх проведення був відсутній. І якщо наразі прийнято закону про всеукраїнський референдум, то закону про місцеві референдуму досі нема.

Референдум – важлива форма безпосередньої демократії, що полягає в голосуванні виборців, шляхом якого приймаються рішення з будь-яких питань державного або самоврядного характеру, за винятком тих, що згідно із законом не можуть бути винесені на референдум. Термін «референдум» виходить з латинської мови та дослівно означає «те, що має бути повідомлено» [5, с. 52]. Прийнято вважати, що перший в історії людства референдум був проведений в Швейцарії ще у 1439 році. І саме у Швейцарії він проводиться найчастіше, наприклад – 414 разів з 1793 р. до 1994 р. У цій країні інститут референдуму базувався на традиціях народного законодавства, яке затвердилось наприкінці XIII ст., у часи становлення Швейцарського Союзу [10].

У науковій літературі та законодавстві розрізняють імперативний та консультативний, конституційний та законодавчий, а також обов'язковий і факультативний референдуми. Рішення імперативного референдуму має найвищу юридичну силу і не потребує жодного затвердження. Рішення ж консультативного референдуму

юридичної сили не має. Його призначення – виявлення думки голосуючих з приводу того чи іншого питання. Щось подібне було проведено під час місцевих виборів в Україні 25.10.2020 р., коли за ініціативою Президента В. Зеленського було проведене консультативне всеукраїнське опитування з 5-ти питань. Хоча, безумовно, це не був всеукраїнський референдум, і, на наш погляд, є сумнівним відповідність опитування нормам Конституції, бо воно було схоже на рекламний трюк партії «Слуга народу».

Референдуми як пріоритетна форма прямого народовладдя сьогодні продовжують розвиток в країнах світу на якісно новому рівні: розширюється коло країн, що практикують референдуми з метою прийняття суспільно значущих рішень; збільшується коло питань, що виносяться на всенародне голосування; главами держав та урядами частіше практикуються консультативні референдуми з метою узгодження прийнятих рішень із волею народу; процедура проведення референдумів за народною ініціативою стає більш ліберальною. Але це має бути чітко врегульовано законодавством.

Всеукраїнський референдум є відносно новою формою прямого народовладдя в Україні. До 1991 р. всеукраїнські референдуми на терені України не проводилися, хоча можливість проведення загальнореспубліканського референдуму передбачалася конституціями УРСР 1937 і 1978 років. Ще до проголошення незалежності України в Україні був прийнятий Закон від 03.07.1991 р. № 1286-XII «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який вказував, що в країні проводяться всеукраїнські референдуми, референдуми Республіки Крим та місцеві (в межах адміністративно-територіальних одиниць) референдуми [7]. Саме за ним відбувся перший історичний Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року. Але поступово Закон застарів і втратив чинність згідно із Законом України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI «Про всеукраїнський референдум» [6].

Проте і цей Закон через п’ять з половиною років втратив чинність, оскільки його визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. Виявивши порушення визначеної Конституцією України процедури розгляду і ухвалення Закону № 5475, встановивши нелегітимність його мети та невідповідність його положень вимогам Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що Закон № 5475 повністю суперечить Конституції України. Суд врахував окремий

Висновок щодо Закону № 5475 Венеціанської Комісії Ради Європи на 95-й Пленарній сесії (Венеція, 14–15 червня 2013 року) про недопустимість внесення конституційних змін на референдумі, якщо Конституція такого не передбачає [13]. Сьогодні в Україні питання референдуму регламентуються Конституцією (розділ ІІІ «Вибори. Референдум», а також ст. 5, 75, 106, 138, 143, 156). Спеціального Закону про місцеві референдуми досі нема, а Закон про всеукраїнський референдум лише прийнято.

На перший Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. було винесено одне питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». У референдумі взяли участь 31891742 особи — 84,18 % населення України. З них 28804071 особа (90,32 %) проголосувала за, відповівши «Так». Значення першого Всеукраїнського референдуму важко переоцінити. Втретє за 350 років нашої героїчної і трагічної історії Україна здобула самостійність. Вже наступного дня, 2 грудня 1991-го незалежність України визнали Польща і Канада, 4 грудня – Литва і Латвія. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року пройшов в один день з першими виборами Президента України. З 6-ти кандидатів Президентом України було обрано Леоніда Кравчука, за якого віддали голоси 19 млн. 643,6 тис. громадян (61,56 % тих, хто взяв участь у голосуванні) [11]. Саме Всеукраїнський референдум наділив прийнятий Верховною Радою Акт проголошення незалежності України тією юридичною силою, яка дозволила ствердити: Радянський Союз як об’єкт міжнародного права перестав існувати, а Україна, нарешті, через багато років відновила свою незалежність.

Другим Всеукраїнським референдумом, що відбувся 16 квітня 2000 р., був референдум, проголошений Президентом України Л. Кучмою за народною ініціативою, який мав дати відповіді на декілька питань щодо реформування системи державного управління [15]. Проте ця «ініціатива» була розкритикована як намагання олігархів із оточення Кучми зберегти владу і перешкодити популярному політику Вікторові Ющенку перемогти на наступних президентських виборах. Опозиційні партії намагалися оскаржити законність цього референдуму [12]. У референдумі взяли участь 29728575 громадян, що становило 81,15 % від загальної кількості громадян, які мали право брати участь у голосуванні. До бюлетеня було внесено чотири питання: про можливість дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України у такому випадку, якщо

парламент протягом місяця не сформує дієвої парламентської більшості або протягом трьох місяців не затвердить проєкт Закону України «Про Державний бюджет» (за – 85,9 %; проти – 14,1 %); про скасування депутатської недоторканності (за – 90,2 %; проти – 9,8 %); про скорочення загальної кількості депутатів з 450 до 300 осіб (за – 91,1 %; проти – 8,9 %); про формування двопалатного парламенту (за – 82,9 %; проти – 17,1 %) [9]. І хоча усі питання отримали позитивні відповіді виборців, але процедура голосування, характер і формулювання питань референдуму поставили під сумнів його результати, його рішення не було імплементовано Верховною Радою України. Наступні спроби ініціювати проведення всеукраїнського референдуму у 2001–2010 рр. виявилися безуспішними [4; 15; 16].

Після отримання позитивного Висновку Конституційного Суду України щодо відповідності проєкту Закону України «Про внесення змін до Конституції України за результатами другого Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» вимогам статей 157 і 158 Конституції України Верховна Рада України попередньо схвалила («за» – 251 голос) внесений Президентом України проєкт закону. Але на черговій сесії за Закон у кінцевому результаті проголосувало лише 163 народні депутати, і результати другого Всеукраїнського референдуму так і не були імплементовані [14, с. 55].

Навколо конституційних референдумів в Україні точаться гострі дискусії, що пов’язано здебільшого з історичним досвідом: підготовка, проведення та проблеми імплементації результатів референдуму 16 квітня 2000 р. поставили перед національною наукою конституційного права та практикою низку проблемних питань, багато з яких і досі не отримали свого вирішення. У зв’язку з цим суттєве значення для розвитку конституційних референдумів має вдосконалення їх нормативно-правової бази, заповнення прогалин у законодавстві.

Проєкт нового Закону про всеукраїнський референдум був підготовлений у березні 2020 року і представлений на громадське обговорення протягом квітня-травня 2020 року. В остаточний проєкт Закону № 3612 «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» було внесено кілька важливих пропозицій та рекомендацій від різних національних зацікавлених сторін.

Новий Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» визначає правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум, його організацію та

порядок проведення [8]. Він був прийнятий в першому читанні 18.06.2020 року, а 26.01.2021 року – в другому читанні та в цілому.

У загальних положеннях Закону зазначено, що всеукраїнський референдум є формою безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті громадянами України рішень шляхом голосування в порядку, встановленому Конституцією України та цим Законом. Предметом всеукраїнського референдуму можуть бути питання: 1) затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України; 2) загальнодержавного значення; 3) про зміну території України; 4) про втрату чинності законом України або окремими його положеннями. На всеукраїнський референдум може виноситися одне питання. На наш погляд, це реакція на неможливість імплементації рішень Всеукраїнського референдуму 2000 року, на який було винесено багато питань. Всеукраїнський референдум не може проводитися одночасно з черговими та позачерговими загальнодержавними виборами, черговими місцевими виборами. Рішення, прийняте на всеукраїнському референдумі, може бути змінене виключно шляхом всеукраїнського референдуму не раніше ніж через три роки з дня його прийняття. Закон складається з 133 статей та 13 розділів. Він зазначає, що всеукраїнський референдум проводиться на основі таких загальних принципів: загального права голосу; 2) рівного права голосу; 3) прямого волевиявлення; 4) вільної участі у всеукраїнському референдумі; 5) добровільної участі у всеукраїнському референдумі; 6) таємного голосування; 7) особистого голосування; 8) однократного голосування; 9) публічності та відкритості процесу всеукраїнського референдуму [8].

Ключовою новацією цього Закону є визначення можливості запровадження електронних процедур під час організації та проведення всеукраїнського референдуму, в тому числі електронних голосувань. Найскладніше технічно забезпечити захист персональних даних виборців та уберегти системи для електронних голосувань від несанкціонованих втручань. Тому в Законі передбачено, що питання електронних процедур у процесі всеукраїнського референдуму здійснюватиметься у порядку, визначеному окремим законом [8].

Законодавці та фахівці вважають: прийняття цього Закону створює законодавчу базу ініціювання, підготовки, порядку проведення, встановлення результатів, а також правових наслідків

всеукраїнського референдуму як однієї з ключових форм прямої демократії.

Комісія Ради Європи «За демократію через право» (Венеціанська комісія) оприлюднила свої термінові висновки щодо законопроєкту про народовладдя через всеукраїнський референдум (№3612) у рішенні, прийнятому на онлайн засіданні 124-ї пленарної сесії Венеційської комісії 8–9 жовтня 2020 року, серед яких була рекомендація роз'яснити зв'язок між референдумами всенародних ініціатив про скасування законів і про вирішення питань загальнодержавного значення. У висновках Венеціанської комісії відзначається, що в законопроекті, що вже став законом, розглядаються деякі проблеми, які в минулому були предметом критичних зауважень. Серед позитивних питань Комісія відмітила, що розробники узгодили законопроєкт з новим Виборчим кодексом та із законом про Центральну виборчу комісію. Зазначається, що проєкт закону є значним кроком вперед у порівнянні з законопроєктом 2012 року [3].

Аналіз показує, що Верховна Рада України врахувала ці рекомендації, зокрема пропозиції щодо одночасного проведення загальнодержавних, чергових місцевих виборів та всеукраїнського референдуму, вимог до формулювання питання, що виноситься на всеукраїнський референдум, проведення теледебатів між учасниками процесу всеукраїнського референдуму, невідкладного реагування Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення на випадки порушення вимог Закону в частині участі засобів масової інформації та інформаційних агентств в інформаційному забезпеченні всеукраїнського референдуму та проведенні агітації всеукраїнського референдуму. Позитивним вважаємо, що було збільшено термін збору підписів під ініціативою щодо проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, надано ініціативній групі всеукраїнського референдуму можливість виправлення технічних помилок і неточностей, виявлених у поданих документах, наявність яких не буде підставою для відмови в реєстрації ініціативної групи тощо. Прийнятий Закон України № 3612 «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» [8] є першим з анонсованих раніше командою Президента законопроєктів із пакета ініціатив про народовладдя.

Отже, сам факт прийняття закону України про всеукраїнський референдум вже є, як такий, позитивним моментом, що розблокує можливість вирішення питань на референдумі. Передбачені в

перспективі можливості проведення електронного голосування на референдумі, безумовно, є важливим кроком розвитку України на шляху сучасної цифровізації. Можливість народу безпосередньо посилатися на принцип верховенства права, пропонуючи відміну несправедливих чи застарілих законів або їх окремих частин також нами розглядається як крок вперед у затвердженні принципу верховенства права в Україні, але здійснювати це потрібно дуже обережно. Врахування попередніх зауважень, що призвели свого часу до визнання минулого Закону «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 року неконституційним, також є позитивним моментом. Але є і серйозна критика нового Закону.

Критичні відгуки на Закон про референдум здебільшого зводяться до того, що Україна зараз не може проводити референдуми, оскільки [2]: територіальна цілісність країни порушена; незалежність країни під загрозою через триваючу гібридну агресію Росії; на території країни сьомий рік тривають бойові дії; обмеження законодавчої функції парламенту; існування парламентської «президентської монобільшості» нівелює стримуючий фактор Верховної Ради; інформаційна сфера країни незбалансована і заангажована; телеканали розділені між олігархами та агентами російського впливу; в країні високий рівень бідності, що робить вразливою для маніпуляцій переважну частину потенційних учасників голосування на референдумі; електронне голосування в умовах кібервійни може стати істотним фактором спотворення результатів волевиявлення; усі ці небезпеки можуть призвести до того, що через всеукраїнський референдум можуть провести ухвалення рішення, наприклад, щодо відмови України від Криму на догоду Росії; референдум у дезорієнтованому і поляризованому українському суспільстві може призвести до встановлення диктатури. «Референдум далеко не завжди є інструментом демократії. Навпаки, нерідко «воля народу» використовується для руйнування демократії, а іноді і державності. Саме референдумами схвалювалася диктатура Гітлера і його закони про чистоту раси. Тому в таких демократичних країнах, як, наприклад, США, Німеччина чи Канада загальнодержавні референдуми не дозволяються, лише місцеві», – зазначає народний депутат із фракції «Європейська солідарність» Володимир В'ятрович. Аналогічної думки притримується і політик Святослав Вакарчук [2].

Попри радикальність цих висловлювань, вважаємо, що новітня історія референдумів в Білорусі та Росії також призвела до

недемократичного незмінного перебування на посаді Президентів цих країн. Тут багато з чим можна погодитись, зважаючи на українські реалії. На наш погляд, в умовах неподоланої корупції і «моновлади», коли конституційний механізм стримувань і противаг практично нівельований, більшість цих аргументів проти Закону № 3612 має право на врахування.

Висновки. Таким чином, історія становлення національного інституту референдуму досить драматична, і за приблизно тридцять років незалежності стабільного законодавства про всеукраїнський референдум, як і про референдуми взагалі, в Україні не було прийнято. Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 року, нарешті, врегулює організацію і проведення всеукраїнського референдуму. Венеціанська комісія Ради Європи зробила декілька критичних зауважень, які в основному були враховані при підготовці проєкту до 2-го читання. Сам факт прийняття закону України про всеукраїнський референдум вже є, як такий, позитивним моментом, що розблокує можливість вирішення питань на референдумі. Передбачені можливості проведення електронного голосування на референдумі, безумовно, є важливим кроком розвитку України на шляху сучасної цифровізації. Відповідь на питання референдуму має бути «так» або «ні», тоді його рішення простіше імплементувати в законодавство.

Разом з тим, критика аналізованого нами нового Закону базується на тому, що територіальна цілісність країни порушена; незалежність країни під загрозою через триваючу гібридну агресію Росії; на території країни сьомий рік тривають бойові дії; існування парламентської «президентської монобільшості» нівелює стримуючий фактор Верховної Ради; інформаційна сфера країни незбалансована і заангажована; телеканали розділені між олігархами та агентами російського впливу; в країні високий рівень бідності, що спрощує маніпуляції з учасниками референдуму; електронне голосування в умовах кібервійни може стати істотним фактором спотворення результатів волевиявлення; в цих умовах через всеукраїнський референдум можуть провести ухвалення антиукраїнських рішень, референдум у дезорієнтованому і поляризованому українському суспільстві може призвести до встановлення диктатури, бо світова практика довела: референдум далеко не завжди є інструментом демократії.

Отже, попри те, що можливість проведення всеукраїнського референдуму в цілому має бути розцінена позитивно, в українських реаліях – гібридної війни, перманентної кризи, моновлади, системної корупції – в Законі є певні позиції, які можуть бути розцінені як «бомба затриманої дії». Справжнє народовладдя можливе в країні, де реально перемогла демократія, діє баланс стримувань і противаг, Конституційний Суд не йде на поводу конфлікту інтересів, а корупція мінімізована до безпечного рівня.

На наш погляд, парламенту доцільно поступово розробити новий єдиний законопроєкт «Про референдуми в Україні», в який включити правове регулювання всеукраїнського, місцевих (локальних), електронних, будь-яких референдумів, враховуючи зауваження Венеціанської комісії та критичні думки українських політиків.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнський референдум як механізм легітимації політичних рішень. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/ doslidzhennya/politika/vseukrainskiy-referendum-yak-mekhanizm-legitimacii-politichnikh-rishen (дата звернення:02.03.2021).

2. «За і проти» законопроєкту про референдум. Інструмент народовладдя чи спосіб подарувати Росії Крим? Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/referendum-za-proty/ 30663809.html (дата звернення: 02.03.2021).

3. Венеціанська комісія ухвалила «терміновий висновок» щодо закону про референдум. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/21/7112385/ (дата звернення: 02.03.2021).

4. Кириченко В., Соколенко Ю. Референдум як форма безпосередньої демократії: історико-правові аспекти. *Юридичний вісник.* 2019/4. С. 52–59.

5. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2013, № 44-45, ст.634.Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018 р.

6. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР* (ВВР), 1991, № 33, ст.443. *Закон втратив чинність на підставі Закону № 5475-VI від 06.11.2012 р.*

7. Про народовладдя через всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 року № 3612. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/ webproc4_1?pf3511=69060 (дата звернення: 02.03.2021).

8. Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року: Центральна виборча комісія, Повідомлення від 25.04.2000 vd20000425. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002359-00 (дата звернення: 02.03.2021).

9. Ракитская И. А. Референдум в Швеции: особенности организации и правила проведения. URL: https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/99/24.pdf (дата звернення: 02.03.2021).

10. Результати та історичне значення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. URL: http://www.vvadm.gov.ua/ press-tsentr/novyny/item/4654-rezultaty-ta-istorychne-znachennia-vseukrainskoho-referendumu-1-hrudnia-1991-r: (дата звернення: 02.03.2021).

11. Референдум в Україні: чим небезпечний і навіщо взагалі потрібен. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/article/referendum-v-ukraini-chim-nebezpechniy-i-navishcho-vzagali-potriben (дата звернення: 02.03.2021).

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text (дата звернення: 02.03.2021).

13. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування: аналіт. доп. / [Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В.]. Київ: НІСД, 2019. 65 с.

14. Щодо вдосконалення законодавства про всеукраїнський референдум. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/ sites/default/files/2016-08/referendum-f00a6.pdf (дата звернення: 02.03.2021).

15. Щодо конституційних форм безпосереднього народовладдя в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/ doslidzhennya/politika/schodo-konstituciynikh-form-bezposerednogo-narodovladdya-v-ukraini (дата звернення: 02.03.2021).

УДК 341.1/.783

Наталія Русавська,
студентка 2 курсу спеціальності Право
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – старший викладач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП Перова Л.В.

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ» У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ, ВИКЛИКАНИХ ПАНДЕМІЄЮ

Анотація. *Досліджено міжнародне співробітництво держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією. Наголошено,що актуальність проблеми міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією, неодноразово підкреслювалась на найбільших регіональних та міжнародних форумах. Зазначено, що проблема міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією, загострена як новими викликами, так і відсутністю чітко відпрацьованих методів ефективної міжнародної взаємодії на рівні міжнародного співробітництва держав. З'ясовано, що категорія «співробітництво держав» у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією, використовується для того, щоб охарактеризувати дії держав, спрямовані на досягнення певної визначеної цілі спільними зусиллями, там, де зусилля однієї держави не можуть дати такого самого результату.*

Ключові слова: категорія, співробітництво держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією,міжнародне співробітництво держав, пандемія COVID-19, міжнародні міжурядові організації (ММУО), ООН, ВООЗ.

Abstract. *The international cooperation of states in the field of health care during emergencies caused by a pandemic is studied. It was emphasized that the urgency of the problem of international cooperation in the field of health care during emergencies caused by the pandemic has been repeatedly emphasized at major regional and international forums. It is noted that the problem of international cooperation in the field of health during emergencies caused by the pandemic is exacerbated by both new*

challenges and the lack of well-established methods of effective international cooperation at the level of international cooperation. It was found that the category of "cooperation of states" in the field of health during emergencies caused by a pandemic is used to describe the actions of states aimed at achieving a certain goal by joint efforts, where the efforts of one state can not give the same result.

Key words: category, cooperation of states in the field of health care during emergencies caused by a pandemic, international cooperation of states, pandemic COVID-19, international intergovernmental organizations (IMO), UN, WHO.

Вступ. Сучасне міжнародне співробітництво держав, як на багатосторонньому, так і на двусторонньому рівнях, включає в якості одного зі своїх пріоритетів формування та реалізацію адекватних відповідей на глобальні проблеми сучасної цивілізації. Особливе місце в ряду зазначених проблем займають глобальні аспекти охорони здоров'я і, перш за все, протистояння найбільш небезпечним смертоносним пандеміям.

Постановка проблеми. Наприкінці 2019 року людство зустрілося з однією із найнебезпечніших загроз XXI століття – пандемією COVID-19, проте не відразу зуміло розпізнати невидиму небезпеку, згаявши при цьому безцінний час. У реаліях, що склалися, вкрай актуальними видаються питання оцінки наявного потенціалу міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією, аналізу проблем, які постали перед міжнародним правом, вдосконалення міжнародно-правових інструментів боротьби з пандеміями, включаючи їх попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі тема міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій не отримала ще достатнього освітлення. Конкретного міжнародно-правового дослідження концептуальних аспектів міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій доволі мало.

Дослідженням міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я займалися такі автори як А. В. Беляков, Т. В. Гольденберг, А. І. Горлинський, О. В.Задорожній, Т. Р. Короткий, С. С. Сидоренко, Н. П. Сильченко, Н. В. Хендель.

Метою досідження є аналіз міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних міжнародних відносинах, теорії та практиці міжнародного права доволі часто застосовуються категорії «міжнародне співробітництво», «право міжнародного співробітництва» та «зобов'язання держав співпрацювати». Категорія «право міжнародного співробітництва» виникла на противагу категорії «право співіснування», що характеризувало класичне міжнародне право. Основною ознакою такого права міжнародного співробітництва єобов'язок держав співпрацювати одна з одною.

Категорія «співробітництво держав» не була закріплена у жодному міжнародному договорі або рішенні. Навіть Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., вказуючи на принцип «співробітництва держав», не надає чіткого визначення цієї категорії. Водночас аналіз цієї Декларації свідчить про те, що «міжнародне співробітництво» означає добровільну скоординовану діяльність двох або більше держав, що відбувається в рамках певного правового режиму і слугує спеціальною ціллю» [1].

Тобто, ця категорія використовується для того, щоб охарактеризувати дії держав, спрямовані на досягнення певної визначеної цілі спільними зусиллями, там, де зусилля однієї держави не можуть дати такого самого результату. Отже, обов'язок співпрацювати означає зобов'язання вживати скоординовані дії задля досягнення певної визначеної цілі. Окремо слід зазначити, що значення і цінність співробітництва залежить від його цілі. З огляду на те, що «співробітництво», як таке, немає чіткого визначення, категорія «співробітництво», що застосовується в науці і практиці міжнародного права, означає співробітництво держав з метою розвитку та покращення соціального добробуту світового співтовариства.

Правове зобов'язання взаємного співробітництва між державами було визнано як у правовій доктрині, так і у практиці міжнародного права ще до визнання принципу суверенітету, а його забезпечення стало ключовим елементом міжнародного права XIX століття. Наприклад, Емеріх де Вательще у 1758 році писав: «Перший загальний закон, що лежить в основі спільноти націй, передбачає, що кожна нація має сприяти наскільки це можливо щастю та процвітанню інших націй» [2].

Співробітництво між державами знайшло своє відображення в документах ООН. Зобов'язання співпрацювати, що базується на положеннях Статуту ООН [3], передбачає зобов'язання співпрацювати з іншими державами і Організацією Об'єднаних Націй у справі підтримання міжнародного миру і безпеки. Отже, можна визначити, що *міжнародне співробітництво* – це спільні дії суб'єктів у будь-якій сфері їх спільних інтересів, їх взаємопов'язана діяльність із узгодження своїх позицій, координації дій, вирішення проблем, що мають взаємне значення і ухвалення взаємо-прийнятних рішень.

Міжнародне співробітництво у сфері охорони здоров'я виникло як механізм попередження транскордонного поширення епідемій через встановлення карантинних заходів, пройшовши через етап значної кількості міжнародних санітарних конференцій, та було інституціоналізовано в формі міжнародних міжурядових організацій (ММУО), до компетенції яких увійшли всі сфери, що впливають на реалізацію права на здоров'я. Проблематика боротьби з інфекційними захворюваннями, загроза пандемій, пошук шляхів зниження смертності, зусилля міжнародної спільноти по вдосконаленню систем охорони здоров'я держав, що розвиваються, протягом останніх десятиліть актуалізували питання міжнародного співробітництва в сфері охорони здоров'я.

Розширення міжнародного співробітництва в сфері охорони здоров'я, формування його організацційно-правових форм привело до інституалізації міжнародно-правової основи такого співробітництва у вигляді *міжнародного права охорони здоров'я*, що представляє собою систему міжнародних норм, які регулюють міжнародні правовідносини у сфері охорони здоров'я, головною метою яких є створення механізмів для реалізації права на здоров'я шляхом досягнення максимально можливого рівня фізичного та психічного здоров'я.

У XXI столітті у зв'язку з новими загрозами та викликами глобалізації проблематика міжнародного права у сфері охорони здоров'я значно розширилась як в об'єктному, так і в просторовому і суб'єктному сенсі. До головних напрямків міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я зокрема відноситься забезпечення стабільного функціонування систем охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій та дотримання прав людини в цей час на отримання необхідної медичної та гуманітарної допомоги. Проблема міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією, загострена як новими

викликами, так і відсутністю чітко відпрацьованих методів ефективної міжнародної взаємодії на рівні міжнародного співробітництва держав.

Через спалах нового коронавірусу 2019-nCoV в Китаї та виникненням пандемії Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) 30 січня 2020 року оголосила міжнародну надзвичайну ситуацію у сфері охорони здоров'я населення міжнародного масштабу – public health emergency of international concern (скорочено PHEIC). Пандемією вважається надзвичайно сильна епідемія, яка поширюється на території всієї країни, сусідніх держав та багатьох країн світу. Йдеться про розповсюдження захворювання, яке має глобальний вплив на все суспільство і супроводжується неконтрольованим поширенням збудника. Пандемія також супроводжується масштабними важкими захворюваннями та численними смертями людей. Питання, пов'язані з надзвичайним станом через епідемії хвороб, регулюють Міжнародні медико-санітарні правила (International Health Regulations, IHR) від 2005 року [4]. Усі члени ООН є підписантами цього документа, а отже, зобов'язані його дотримуватися.

ВООЗ визначає PHEIC як надзвичайну подію, яка за визначенням: 1) становить загрозу здоров'ю населення інших країн через міжнародне поширення хвороби; 2) потенційно потребує узгодженої міжнародної реакції. Іншими словами, йдеться про, з яким не вдасться впоратися без міжнародної допомоги. PHEIC –серйозне захворювання, яке становить загрозу громадянам більш ніж однієї країни, оголошує Генеральний директор ВООЗ за рекомендацією Надзвичайного комітету –
тимчасового органу, який скликається щонайменше кожні три місяці, членів якого призначає Генеральний директор ВООЗ із міжнародного пулу експертів у сфері медицини, який є в Організації. Надзвичайний комітет має лише дорадчу функцію — остаточне рішення щодо надзвичайного стану ухвалює глава ВООЗ. (У теперішній час це Тедрос Аданом Гебреєсус) [5].

Сучасний стан розвитку суспільства, українського зокрема, характеризується тенденціями зростання втрат людей і шкоди здоров'ю, що спричиняються небезпечними епідеміями хвороб. Ризики надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я у світі постійно зростають, що суттєво впливає на всі сфери суспільного життя. Забезпечення адекватного захисту населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій, гарантованого рівня безпеки особистості,

суспільства та держави є одним із найважливіших завдань державної політики у сфері охорони здоров'я.

Висновок. Отже, жодна країна світу не в змозі самотужки подолати сучасну пандемію коронавірусної хвороби, вирішити проблему вакцинації населення. Розв'язання цієї проблеми неможливе без використання досвіду інших країн і здійснення міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Декларація ВООЗ про політику в галузі дотримання прав пацієнта в Європі: Європейська консультативна нарада ВООЗ із прав пацієнта від 1994 р. URL: www.who.int/genomics/public/eu_declaration1994.pdf (дата звернення: 25.03.2021).
2. Vattel E.The Law of Nations, Or, Principles of The Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns with Three Early Essays on the Origin and Nature of Natural Law and on Luxury. Indianapolis: LibertyFund [*Natural Law and Enlightenment Classics*], 2008. 757 p.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ: Представництво ООН в Україні, 2008. 67 с.
4. Міжнародні медико-санітарні правила (International Health Regulations, IHR) від 23.05.2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007#Text (дата звернення: 25.03.2021).
5. Коронавірус: ВООЗ оголосила міжнародну надзвичайну ситуацію. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-51322642 (дата звернення: 25.03.2021).

ЗМІСТ

Вступне слово від редакційної колегії 3

РОЗДІЛ 1. Місце і роль соціально-гуманітарних наук у розвитку суспільства……9

1 Каракасіді О. Ф., Золотарьова О. А., Лукашова Д. Д. Майбутнє України очима студентства ……...10
2 Домбровська Л. Ф., Домбровський О. І. Життя народних мас напередодні Української національної революції середини XVII століття в мемуарах іноземців ……...19
3 Репнова Т. П. Емоційний інтелект сучасного лідера публічної служби ……...23
4 Горгота О. Б. Автономія закладу загальної середньої освіти: принципи та шлях реалізації ……29
5 Коломієць І. С., Войцех В. С., Ісікова Н. Деякі аспекти дослідження національного характеру українців ……..32
6 Пьохов В. М., Пьохова С. В., Шевчук В. В. 30 років безуспішної боротьби незалежної України з корупціонерами та транснаціональними олігархами ……...39
7 Томей К., Швєдова К. В. Сучасна європейська вища освіта ……...46
8 Золотарьова О. А., Градінар В. П. Особливості відповідальності роботодавця за порушення прав працівників ……54
9 Асєєв Р. О. До питання про необхідність запровадження корупції – як окремого складу злочину ……..62
10 Москальова В. А. Проблематика захисту інтелектуальної власності в Україні ……66
11 Золотарьова К. С. Особистісні просторові зони в міжкультурній комунікації ……...74

РОЗДІЛ 2. Дослідження проблем сучасного управління, ринку, економіки та екології..……..83

1 Лисюк В. М., Буюклі-Таран Т. П., Діордієв В. О. Механізми логістичного регулювання розвитку в ринковій економіці……84
2 Олійник Г. Ю. Удосконалення маркетингової системи управління підприємством ……94

3 Лозова Т. І. Нематеріальні активи – важлива складова формування статутного капіталу підприємств ……105
4 Крамський С. О., Джугелі Г. Д. Вимоги до системи «цілі – цінність – конкурентоспроможність» для програм розвитку компаній-операторів контейнерних терміналів ……..112
5 Топалова І. А. Особливості формування потенціалу ресурсного забезпечення регіону ……125
6 Іванов О. How to overcome corruption in Ukraine (російською) …….132
7 Лозова Т. П. Логістичний розвиток ринку плодово-ягідної продукції причорноморського регіону України …….143
8 Ігнатушенко О. С., Кованська Н. С. Управління персоналом в умовах пандемії ……..151

РОЗДІЛ 3. Студентські наукові статті……157

1 Ємельянова Я. Роль культурної самоідентифікації для розвитку країни ……..158
2 Рибалова Л. Правове регулювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у господарській діяльності …….164
3 Артьомова Г. Політико-правові проблеми розвитку інституту всеукраїнського референдуму …….172
4 Русавська Н. Сутність категорії «співробітництво держав» у сфері охорони здоров'я під час надзвичайних ситуацій, викликаних пандемією ……..183

THE CONTENTS

Introductory article 3

THE 1 SECTION. The place and role of the social sciences in the development of society …….....9

1 Karakasidi O. F., Zolotarova O. A., Lukashova D. D. The future of Ukraine through the eyes of students ……...10
2 Dombrovs'ka L. F., Dombrovskyy O. I. Life of the masses on the eve of the Ukrainian national revolution of the middle of the XVII century in the memoirs of foreigners ……...19
3 Repnova T. P. Emotional intelligence of the modern leader of public service……23
4 Gorgota O. B. Autonomy of general secondary education: principles and ways of implementation ……29
5 Kolomiets I. S., Wojciech V. S., Isikova N. Some aspects of the study of the national character of Ukrainians …….32
6 Pyokhov V. M., Pyokhova S. V., Shevchuk V. V. 30 years of unsuccessful struggle of independent Ukraine against corrupt officials and transnational oligarchs …… ……...39
7 Tomei K., Shvedova K. V. Modern European higher education ……...46
8 Zolotareva OA, Gradinar VP Features of the employer's liability for violation of employees' rights……54
9 Aseev R. O. On the question of the need to introduce corruption – as a separate crime ……...62
10 Moskalyova V. A. Problems of intellectual property protection in Ukraine……..66
11 Zolotarova K. S. Personal spatial zones in intercultural communication..... 74

THE 2 SECTION. Research of problems of modern management, market, economy and ecology ……83

1 Lysyuk V. M., Buyukli-Taran T. P., Diordiev V. O. Mechanisms of logistic regulation of development in a market economy ……84
2 Oliynyk G. Yu. Improving the marketing system of enterprise management……...94

3 Lozova T. I. Intangible assets - an important component of the formation of authorized capital of enterprises ……105
3 Krams'kyy S. O., Dzhugeli G. D. Requirements to the system "goals - value - competitiveness" for development programs of companies-operators of container terminals ……..112
5 Topalova I. A. Features of formation of potential of resource provision of region ……..125
6 Ivanov O. How to overcome corruption in Ukraine (in Russian) ……...132
7 Lozova T. P. Logistic development of the market of fruit and berry products of the Black Sea region of Ukraine ……..143
8 Ignatushenko O. S., Kovanska N. S. Personnel management in a pandemic……..151

THE 3 SECTION. Student scientific works ……...157

1 Emelyanova J. The role of cultural self-identification for the development of the country ……..158
2 Rybalova L. Legal regulation of foreign economic agreements (contracts) in economic activity ……164
3 Artyomova G. Political and legal problems of development of the institute of all-Ukrainian referendum ……...172
4 Rusavs'ka N. The essence of the category "cooperation of states" in the field of health care during emergencies caused by a pandemic ……183

«Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті»: Зб. наук. праць за матеріалами III Міжн. наук.-практ. конф. до Дня науки України,присвяченої 30-річчю незалежності України (14 травня, 2021 р., м. Одеса) / Міжрег. Академія управління персоналом. Одеськ. ін-т. Інститут проблем ринку та ек.-екол. досліджень НАН України. Одеса: Лерадрук, 2021. 194 с.

Текст українською та російською мовами.

Анотація англійською мовою:

The Odesa Institute Inter-Regional Academy of Personnel Management (IRAPM)
Institute of market problems and economic and environmental research of NAS of Ukraine

«Perspective directions of the development of scientific thought in the XXI century»: Coll. of science works on the materials of the III International scientific-practical conf. to the Day of Science of Ukraine, dedicated to the 30th anniversary of Ukraine's independence (May 14, 2021, Odesa) / Mizhreg. Academy of Personnel Management. Odessa. int. Institute of Market Problems and Ec. research of the NAS of Ukraine.Odesa: Leradruk, 2021. 194 p.

Recommended for publication by the Academic Council of the OI IRAPM (Minutes № 3 of 21.04.2021).

Reviewer:

Zakharchenko Oleg, doctor of Economics, docent, assistant professor of the department of marketing and management of Odesa State Academy of Engineering and Architecture

Dryshlyuk Igor, candidate of Law, docent, head of the department of criminal law, process and criminalistics Odesa National University named after I. I. Mechnikov

Editorial Board:

Karakasidi Olena, candidate of Public administration, PhD in Law IPA/AIDP, professor of International Personnel Academy, director of the Odesa Institute IRAPM

Topalova Irina, candidate of Science (Economics), docent, corresponding member of the Academy of Economic sciences of Ukraine, professor of the ICA, senior researcher at the Institute for Market Problems and economic and environmental studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

Piokhov Viktor, candidate of Law, docent, Head of the department of law disciplines of the Odessa Institute IRAPM, professor of the International Personnel Academy

Zolotarova Olena, associate professor of the department, deputy head of the department of law disciplines of the Odesa Institute IRAPM, assistant professor of International Personnel Academy, compiler, literary editor

Reports shall be submitted with the original manuscript Ukrainian or Russian.

The collection is intended for economists, managers, lawyers, political scientists, civil servants, psychologists, historians, cultural scientists, scientific and scientific-pedagogical workers, graduate students, undergraduates and students.

Для листів – ОІ МАУП: вул. Чорноморського козацтва, 19,
м. Одеса, інд. 65003, e-mail: lenazolotaryova@ukr.net

Наукове видання

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В XXI СТОЛІТТІ

Збірник наукових праць за матеріалами
III Міжнародної науково-практичної конференції

до Дня науки України,
присвяченої 30-річчю незалежності України

14 травня 2021 р.

Літературний редактор, упорядник – О. А. Золотарьова
Оригінал-макет, обкладинка – О. А. Золотарьова
Фото на обкладинці та в збірнику – з фотоархіву редакції збірника та з ІНТЕРНЕТ

Випуск збірника здійснено за кошти авторів статей

Підписано до друку – . .2021 р.
Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Формат 60Х80/16
Обл. вид. Ум. друк. арк.
Зам. № . Тираж 300 пр.

Видавництво ТОВ «Лерадрук»
Свідоцтво ДК № 2645 від 11.10.2006 р.
Адреса – вул. Європейська, 44, м. Роздільна, Одеська область, інд. 67400.
Тел./факс – (04853) 31497, 32460
e-mail: leradruk@gmail.com